

Tampereen yliopisto

Varovaisin askelin vallankumouksen virtaan
Porin sahatyöväen ammattiosaston alkuvaiheet 1905 – 1918

Tapio Furuholm

Historian pro gradu-tutkielma

Tampereen yliopisto

2006

Tiivistelmä

Pori oli merkittävä sahatteollisuuden vientisatama jo ennen höyrysahoja. Kauppahuoneet rikastuivat viemällä vesisahojen tuotteita ja laivanvarustuksella. Edellä sanottu sopii erinomaisesti myös tämän tutkielman kannalta olennaiseen Rosenlewin sukuun. Satamat ja pitkälle Suomen sisäosiin ulottuva Kokemäenjoen vesistö tekivät Porin seudusta houkuttelevan sahojen sijoituspaikan sen jälkeen, kun höyryvoima sallittiin sahatteollisuudessa. Rosenlewin kaksi suursahaa, muut Porin keskustan tuntumaan perustetut sahat sekä korkeita tuotantolukuja tehneet Pihlavan ja Reposaaressa sahat tekivät Porista teollisuuskaupungin, jonka perusta oli höyrysahoissa.

Rosenlewin sahat tarvitsivat työväkeä, satoja miehiä ja naisia kumpikin erityisesti sesonkiaikoina. Tässä tutkielmassa on tarkoitus selvittää Rosenlewin sahojen työläisten järjestäytymistä. Joen vastakkaisilla rannoilla olleet sahat ehtivät toimia vuosikymmeniä, ennen kuin järjestäytyminen alkoi. Miksi järjestäytyminen alkoi vasta vuoden 1905 suurlakon jälkeen? Miksi lukuisilla muilla aloilla järjestäydyttiin aikaisemmin? Rosenlew oli suomalainen ja korostetusti porilainen työnantaja. Yhtiön patriarkaalinen ote työläisistä oli voimakas ja sesonkiloontoisessa työssä patriarkaalisuuden vaikutus näyttää vain korostuneen. Tutkielmassa on käsitelty runsaasti työntekijöiden ja työnantajan suhdetta ennen ammattiosaston perustamista.

Porin saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosasto on yksi monista suomalaisista järjestöistä, jota on kuvattu vuoden 1905 suurlakon lapseksi. Sitä osasto ehdottomasti oli, mutta kyse oli paljon monimutkaisemmasta prosessista kuin poliittisen murroksen tuomasta hetkellisestä herätyksestä. Säätöyhteiskunnan sisällä vaikuttaneet monenlaiset virtaukset, fennomania, sivistysharrastukset ja auktoriteettien aseman horjuminen vaikuttivat järjestäytymiseen. Sillä tavalla ammattiosasto oli tyypillinen suurlakon tuote, että alkuinnostus kääntyi nopeasti pettymyksi ja jäsenkadoksi. Alku hetkistä asti osasto oli ollut hyvin varovainen vaatimuksissaan. Työnantaja piti työpaikoilla lujan otteen, osasto vakuuttelikin keskittyvänsä valtiollisiin kysymyksiin. Vain suora sidos sos.dem. puolueeseen ja huvien järjestäminen pitivät ammattiosaston hengissä alkuvaiheen jälkeen.

Hyvän sahatavaran vientisuhdanteen huippuvuonna, kesällä 1913 ammattiosaston toimintatapa radikalisoitui jyrkästi. Seurauksena oli viiden viikon työtaistelu – sekä lakko että sulkusuunnuntai-työstä. Sunnuntai-iltana alkanut työvuoro oli pitkään ollut työntekijöiden kritiikin kohteena. Sitä oli pidetty merkinä työnantajan harrastamasta alistamisesta ja sanelupolitiikasta. Vuoden 1913 yhteisotosta on perusteltua puhua kärjekkäänä poliittisena työtaisteluna, vaikka ainakin osittain kyse

oli myös palkkataistelusta. Ensi kerran Rosenlewin sahojen työväki sai kokemuksen, että myös työnantaja voi joutua perääntymään.

Vuoden 1913 työtaistelu vahvisti Rosenlewin sahatyöläisten uskoa omiin voimiin ja antoi itsetuntoa. Kolme vuotta Sahatyöväenliiton toiminnasta eronneena ollut osasto palasi ammattiliiton jäseneksi ja ryhtyi itsenäisesti laatimaan paikallista työehtosopimusta. Osastosta riippumattomat tekijät, erityisesti I maailmansota horjutti ja hidasti osaston mahdollisuuksia voimistaa toimintaansa. Vuoden 1913 jälkeiset tapahtumat pitivät ammattiosaston toimintakunnossa. Se olikin heti valmis edunvalvontaan, kun keisarivallan kaatui Venäjällä ja olot vapautuivat Suomessa keuhkokuumeella 1917. Ammattiosaston keskittyi vuonna 1917 ilmeisesti juuri niihin asioihin, joiden ajamista jäsenistö oli odottanut jo perustamisvuonna 1905. Paino oli työajoissa ja palkoissa, joiden nousulla haettiin vastausta vaikeutuvaan elintarviketilanteeseen. Vuoden 1917 poliittisiin kiistakysymyksiin sahatyöväen ammattiosasto otti kantaa vaisusti ja satunnaisesti. Vallankumouksella ja aseelliseen yhteenottoon valmistautumisella ei ammattiosastossa ollut kannatusta, vaikka osa jäsenistöstä osallistuikin järjestyskaartin toimintaan. Sisällissodan alkamisen jälkeen sahatyöläisten paikka oli selvä, vallankumouksen virta vei mukanaan, toiset punakaartiin, toiset punaisen hallinnon tehtäviin.

Vuoden 1918 tapahtumissa vähintään 58 ammattiosaston jäsentä menetti henkensä. Lopputulos oli täydellinen katastrofi varovaiseksi leimautuneelle ammattiosastolle. Kovat koettelemukset eivät esittäneet osastoa aloittamasta uudelleen jo kesällä 1919. Ensimmäisessä rajussa työtaistelussa syyskuussa 1920 sahatyöläiset törmäsi Rosenlewin kovakouraiseen vastareaktioon. Siitä toipuminen kesti 25 vuotta, vuoden 1917 tyyliseen tilanteeseen palattiin vasta jatkosodan jälkeisissä uusissa poliittisissa oloissa.

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ

1. JOHDANTO	1
1.1. Alkuasetelmat	1
1.2. Lähteet ja aiempi tutkimus	3
1.3. Tutkimuskysymys	5
2. PORI, SUURSAHOJEN KAUPUNKI	7
2.1. Edellytykset Kokemäenjoen suulla	7
Höyrysahat tuovat muutoksen	9
Sahojen rypäs	10
Rosenlew laajentaa, Seikku perustetaan	11
Kaupunki ja sahat	12
2.2. Kohti järjestäytymistä	16
Sopimus koko vuodeksi	16
Humalasta kolmen markan sakko	17
Vuoden sopimus	19
Elintaso ja kassat	20
”Ja laulu kaikuu myös...”	21
Raittiusseura jäi lyhytaikaiseksi	23
Hengen nostatusta soutamalla	24
Menestystä torvisoitolla	25
Muutoksen siemenet	27
Palkka ja työpäivä	30
Järjestäytymisen mutkia	33
Suurlakko Porissa	36
3. SAHA- JA LAUTATARHATYÖVÄEN AMMATTIOSASTO	37
3.1. Varovaista, hyvin varovaista	37
Arki alkoi provokaatiolla	39
Mikä on osaston suuri linja?	41
Kantaa oli otettava	43
Puolueettomina rettelöissä	45
Toive ruokahuoneesta – lopputilejä	46
Myös Aronen irtisanottiin	48
3.2 Sahaliiton perustaminen	49
Liitolle lainaa	50
Vahvat miehet: Mäkinen ja Aronen	51
Vaikea suhde ammattiliittoon	52
Kaksi osastoa	53
Osasto hylkää ammattiliiton	55
Eron todelliset syyt	57
Murheellinen velkakierre	59
3.3. Ei vain leivästä	61
Naiset kelpasivat huvitoimikuntaan	62
Vappuvapaata piti kysyä	63
Retket houkuttelivat	64
Näytelmässäkin aatteen voimaa	65

3.4 Sahatyöläiset näyttävät voimansa	67
Mitta täyttyi	70
Riittävä sunnuntailepo	71
Työnantaja laski väärin	72
Kiihkeä taistelu	73
Lastaajat lakossa, muut sulussa	74
Toimeentulohuolia	75
”Älkää tarttuko koukkuun”	76
Haapalainen joutui uhkailemaan	77
Taistelu radikalisoi osaston	78
4. ITSETUNTOINEN AMMATTIOSASTO	79
4.1. Sodan vaikeat vuodet	79
Haapalaisen vaikutus	79
Lammisen ohjelmanjulistus	80
Uusia tuulia	81
Tariffi hallitsee	82
Kotkan sulku tukki tien	83
Toimintaa sodasta huolimatta	85
Normaalia elämää	86
Venäjälle töihin?	87
Katkera retki	88
4.2. Vuoden 1917 mullistukset	89
Rikkurit	90
Ulkopuolinen apu tarpeen	92
Suuri haave, piirijärjestö	93
Kahdeksan tunnin työpäivä	94
Työpäivä: seitsemästä neljään!	96
Laki olikin eri juttu	97
Tilanne rauhoittui	98
Nyt on palkan vuoro	99
”Ei korpilakkoihin”	100
Paluu sosiaalisiin perusteisiin	101
Työttömyys	102
Johto vaihtui vaikealla hetkellä	104
Tasapainottava Honkasalo	105
Marraskuun lakko ja tapaus Karlström	107
4.3. Suhde sisällissotaan	108
Osasto vastusti anarkiaa	110
Taistelu vallasta	113
Kovia kohtaloita	115
Rajapyykki	118
5. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	120
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	125

1. Johdanto

1.1. Alkuasetelmat

Sahateollisuutta on tutkittu Suomessa runsaasti, sahatyöläisiä ehkä vähemmän. Höyryllä käyvä sahatteollisuus mullisti suomalaisen yhteiskunnan taloudellisen perustan, teki metsistä arvokkaita ja toi vaurautta myös maaseudulle. Sahateollisuuden merkitys Suomen talouselämälle oli valtava. Useiden suomalaisten suuryritysten perusta oli ensin sahatteollisuudessa, myöhemmin metsäteollisuudessa. Sahaamisen rajoitusten poistuminen vuonna 1861 veti Suomeen myös ulkomaisia yrittäjiä, joilla oli sahaamisen osaamista. 1860-luvulla sahatteollisuuden työllistävä ketju ulottui metsätöitä tekevistä maaseutuköyhälistöstä kaupungin yrittäjään ja laivanvarustajaan. Välille sijoittuivat vielä puunmyynnillä vaurastunut talonpoika, uitosta työtä saaneet miehet ja naiset sekä varsinaiset sahatyöläiset. He olivat suurin yhtenäinen ryhmä sahatteollisuuden ketjussa. Lienee perusteltua puhua yhtenäisestä ryhmästä, vaikka sahatyöläiset olivat työn vaativuuden, arvostuksen ja vuosittaisen keston perusteella myös hyvin eriytynyt ryhmä. Jos sahatyöläisiä katsoo edunvalvonnan ja ay-toiminnan näkökulmasta, ainakin Porin oloissa voi puhua yhtenäisestä ryhmästä. Siihen tilanteeseen pääsy vei kuitenkin vuosikymmeniä niistä hetkistä, kun puun sahauksesta tuli teollisuutta Kokemäenjoen suiston tuntumassa.

Sahoilla, sahauksella ja näin saatujen tuotteiden viennillä on pitkä historia Suomessa. Vaikka erityisesti mittasuhteet ovat olleet teollisen sahauksen aikana toiset kuin ennen 1860-lukua, Suomessa oli sahauksen osaamista ja kysyntää jo vuosisatojen ajan. Se oli maan johtava teollisuuden osa. Kuten Markku Kuisma huomauttaa, sahatteollisuus oli jo parinkymmenen vuoden ajan ennen höyrysahoja kivunnut ”ulkomaankaupan ja sen välityksellä talouskehityksen johtavaksi sektoriksi”. Parhaina vuosina puutavara toi jo miltei puolet Suomen vientituloista. Kuisma vertaa sahatteollisuutta nopeas-

ti taantuvaan tervakauppaan ja katsoo etenevän sahateollisuuden edustaneen ”modernia teollista organisoitumista” ja sen vaikuttaneen laealti koko yhteiskunnalliseen kehitykseen.¹

Kuten usein, poliittiset käänteet limittyvät yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen muutokseen, ovat niiden taustalla. Vaikka 1860-luku muistetaan ankarista nälkävuosistaan, se oli myös taloudellisen liberalismiin ja kehityksen aikaa Suomessa. Yksi iso hyppäys oli sallia sahaaminen höyrykoneilla. Tähän asti koski oli ollut ratkaiseva sahan sijoittumisen määrääjä. Nyt voitiin tehdä kompromisseja ja arvioida raaka-aineen kuljettamisen hintaa ja valmiin sahatavaran ulkomaanviennin edullisuutta. Kuten monet muutkin jokisuistot, Kokemäenjoki Ulvilan tienoilta länteen avasi erinomaisia mahdollisuuksia höyrysaahaukselle. Ja kun tuotannosta valtaosa vietiin ulkomaille, Porin seutu oli erinomaista aluetta höyrysaahaukselle.

Yksi koko maan suurimmista sahausalan yrittäjistä oli yli vuosisadan ajan – 1980-luvun lopulle asti – porilainen W. Rosenlew & Co. Parhaatkin sahatavaran suhdanteet pitivät yhtiön varovaisena, läheinen kilpailija Ahlström oli huomattavasti ekspansiivisempi. Maantieteellisesti ja toiminnallisesti Rosenlew pysyi hyvin porilaisena yhtiönä. Kaksi suurta höyrysaahaa Porin kaupungin välittömässä tuntumassa kokosivat parhaimmillaan toista tuhatta työntekijää.

Tässä tutkielmassa on tarkoitus selvittää Rosenlewin sahojen työläisten järjestäytymistä ammattiosastoksi vuoden 1905 suurlakosta vuoden 1918 sisällissotaan ja sen jälkiselvittelyihin. Viime vuosikymmenien akateeminen tutkimus on tuonut paljon uutta kysymykseen niin poliittisesta kuin ammatillisestakin järjestäytymisestä. Kun puhutaan Suomesta – ja tässä tapauksessa Porin sahatyöläisistä – noilla kahdella järjestäytymisellä on suora yhteys. Sahatyöläinen liittyi omien tuttujen miesten johtamaan ammattiosastoon, mutta kuului sen jälkeen myös sosialidemokraattiseen puolueeseen. Tavallisen jäsenen side kumpaankin oli kovin häilyvä.

Miksi sahan työläinen järjestyi ja miksi se esimerkiksi Porin tapauksessa tapahtui syksyllä 1905? ”Taloudellinen luokkataistelu luo luonnonvoimaisesti työväenliikkeen joukkoperustan, joka organisoituu ammattiyhdistysliikkeeksi. Siitä kulkee tie poliittiseen luokkataisteluun ja työväenpuolueeseen”, kritisoi Pauli Kettunen yksinkertaistettua ja tuttua mallia, jolla varsinkin työväenliikkeen sisältä on selitetty järjestäytymistä. Kettunen sivaltaa, että kaavakuva sopii ”erityisen huonosti” Suomeen.

Kettunen vertaa käsityöläisiä ja käsityömaista teollisuus- ja rakennustyötä tekeviin työläisten ammatilliseen järjestäytymiseen. ”Tehdasteollisuuden työläisten mahdollisuudet kollektiiviseen toimintaan olivat paljon huonommat”. Ammattikuntaperinteeseen verrattavia lähtökohtia ei ollut ja

¹ Markku Kuisma, Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620 – 1920. s. 169 – 170.

”kasvavan teollisuustyöväestön pääosalta vaadittiin vain alhaista ammattitaitoa”.² Juuri tällainen oli tilanne Suomen monilla sahoilla. Tampereen työväestön muodostumista tutkinut Pertti Haapala huomauttaa, että Suomen ensimmäisessä suuressa tehdaskaupungissa tehtaalaiset tulivat työväenliikkeen ”jälkijunassa”. Haapala puhuu puolen vuosisadan ”myöhästymisestä”. ”Etutaistelulla perusteltu joukkojärjestäytyminen alkoi vasta vuonna 1905”, toisin sanoen se ei suoraan tuottanut järjestäytymistä, että samojen tehtaan porttien sisäpuolella työskenteli satoja työläisiä. Haapala etsiikin perusteita palkkatyön lisääntymisestä 1890-luvulla ja ensimmäisistä työttömyyskausista, mutta myös työväestön maailmankuvan muuttumisesta ja työväenliikkeen kasvua estäneiden ideologisten pidäkkeiden heikentymisestä. Työväenliikkeen perinteisestä historiankirjoituksesta poiketen Haapala ja myös muutamat muut tukija korostavat ”osallistumismallia”, jonka mallin antoi ”keskiluokan aloittama sivistyksellinen ja poliittinen liike”.³

Järjestäytymisen esteistä on aihetta lainata Kettuselta ainakin kaksi näkökulmaa. Työmarkkinat olivat paikallisia, siksi alistussuhteessa oli henkilökohtaisia ja patriarkaalisia aineksia. Palkkatyöläisintressien ajamista olivat estämässä ”työvoiman myyjien keskinäinen kilpailu ja patriarkaalisyhteisöllinen alistussuhde”. Kollektiivinen toiminta vaati tietoisuutta, ”oli ylitettävä keskinäinen kilpailu ja työhön liittyvät henkiset ja henkilökohtaiset alistusmuodot”. Tietoisuuden toi nouseva poliittinen työväenliike. Lisäksi työläisten kollektiivinen toiminta vaati legitimiisyyttä, toiminnan hyväksyttävyyttä. Sen Kettunen laajentaa valtiolliseen kysymykseen: ”Työväen järjestäytyminen sai poliittisen legitimaatioperustan suomalaisen kansakunnan rakentamispyrkimyksestä, jota määritteli yhteys Venäjään.”⁴

Kukaan työväen järjestäytymistä tutkinut tuskin kokonaan torjuu taloudellisten sosiaalisten kysymysten vaikuttavuutta. Yksin niillä ei selity myöskään Rosenlewin sahojen työväen järjestäytyminen.

1.2. Lähteet ja aiempi tutkimus

Porin saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosasto perustettiin välittömästi suurlakon päätyttyä marraskuussa 1905. Osaston perustamisessa ja sen tulevassa toiminnassa sillä oli suora yhteys Sosialidemokraattisen Puolueen toimintaan ja henkilöihin. Kuten kaikki Porin seudun ammattiosastot,

² Pauli Kettunen, Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike, s. 236 – 239. Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toimittanut Risto Alapuro.

³ Pertti Haapala, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820 – 1920*. s.288.

⁴ Kettunen, emt. s. 238 – 239.

myös sahatyöläisten osasto oli Porin Työväenyhdistyksen jäsen. Ilmeisesti tuo järjestöyhteys toi hyvän hallintokulttuurin sahatyöläisten osastoon. Pöytäkirjat ja muu kirjallinen aineisto on hyvin säilynyt. Osaston omat asiakirjat antavat hyvän perustan järjestäytymisen alkuvaiheen tutkimiselle. Ammattiosasto on itse huolehtinut asiakirjojensa säilyttämisestä. Osaston historiaa on koottu kolmeen vaatimattomaan historiikkiin. Ne on kaikki koottu toisen maailmansodan jälkeen. Paavo Lagerroos on kirjoittanut vihkosen Seikun sahan sairauskassasta. Porin osaston kirjeenvaihtoa ja muuta asiakirja-aineistoa on myös Suomen Sahatyöväen Liiton kokoelmissa. Sen sijoituspaikka on Työväen Arkisto, kuten Porin Työväenyhdistyksen kokoelma, josta saa täydentävää kuvaa Porin ja sahatyöläisten tapahtumista.

Korvaamaton on myös työnantajan eli Rosenlew-konsernin arkisto. Valtava asiakirjamäärä on sijoitettu Elinkeinoelämän Arkistoon Mikkeliin. Oscar Nikulan ja Hugo Laguksen Rosenlewin konsernia ja sukua käsittelevät teokset tarkentavat kuvaa monista tapahtumista ja henkilöistä.

Markku Kuisman Metsäteollisuuden maa on suorasukainen ja terävä analyysi, jossa sahatteollisuus on esillä monipuolisesti. Yksityiskohtaisemmin sahatteollisuutta on tutkinut Jorma Ahvenainen, jonka Suomen sahatteollisuuden historia antaa mainion kuvan vajaan viidensadan vuoden historias-
ta. Harry A. Rinne on puolestaan käsitellyt seikkaperäisesti puutavaratuotantoa ja -kauppaa Porin seudulla 1800-luvun lopulla. Ilmar Talve ja Turun yliopiston kansantieteen laitos ovat terävöittäneet kuvaa sahojen henkilöryhmistä ja sahatyön arkipäivästä.

Tämän tutkielman aikarajoissa Juhani Saarisen Porin historia III on hyvä kivijalka tarkkailla sahatteollisuuden taustahistoriaa, erityisesti Porin 1800-luvun laivanvarustusta. Höyrysahtauksen tuotannollisesta ja taloudellisesta merkityksestä Saarinen on koonnut runsaasti aineistoa. Myös Porin seudun väestökehitystä ja asuinolojen muutoksia Saarinen on seurannut monipuolisesti. Poliitiikan seuranta Saarisen yleisesityksessä jää ohueksi. Sitä kuvaa täydentävät Kontulan – Rantasen Porin Työväenyhdistyksen 60-vuotishistoriikki ja Aarne Seppälän vuonna 2005 julkaistu uudistettu laitos. Vuosien 1917 ja 1918 tapahtumiin keskittyy L.I. Kaukamaa tyypillisessä vapaussotakirjallisuutta edustavassa, vanhentuneessa teoksessaan. Yksipuolisesta näkemyksestään huolimatta Kaukamaan teoksesta saa kattavan kuvan mainittujen vuosien tapahtumista Porin seudulla.

Kun tutkielman aiheena on sahatyöläisten järjestäytyminen ja edunvalvonta, Risto Reunan kaksiosaisessa Puutyöläisten historiassa järjestöelämä on koottu muhkeaan muotoon. Tämän tutkielman tekemistä se on helpottanut ratkaisevasti, vaikka juuri aikajaksolla 1905 – 1918 Reuna keskittyykin korostetusti Kotkan sahatyöläisiin ja Porin suuresta sahatyöläiskeskittymästä jää ohut kuva. Reuna on tutkinut sahatyöläisiä ammattiliiton näkökulmasta ja samaistunut liittoon osastojen kustannuksel-

la. Pertti Haapalan Tehtaan valossa on hienoa sosiaalishistoriaa Tampereen teollistumisesta ja työväestön muodostumisesta. Hämmästyttävän monet Haapalan johtopäätökset voi siirtää naapurikaupungin Porin yhden työläisryhmän, sahatyöläisten kokemuksiin. Myöskään Kari Teräksen tutkimus Turku ei ollut sahatyöläisyyskaupunki, mutta yhtymäkohdat Poriin ovat sielläkin. Hyviä vertailukohtia Rosenlewin sahojen väen järjestäytymiselle tuo aktiivinen historian harrastus Porin Pihlavassa ja mm. paikallisen ammattiosaston historiikki. Vertailukohtana palvelee myös tämän kirjoittajan aiempi työ Porin metallityöläisten järjestäytymisestä.

Samoin kuin Haapala, myös modernin poliittisen Suomen syntyä Huittisissa tutkinut Risto Alapuro osuu kummallisen hyvin myös sahatyöläisten järjestäytymisen virtauksiin. Historiallinen kehitys ja aatteiden virta oli yhteinen, vaikka olosuhteet eivät olleet aivan yhtenevät. Varsinkin vuosien 1917 ja 1918 tapahtumista on runsaasti tutkimusta.

1.3. Tutkimuskysymys

Tässä tutkielmassa luodaan kuva Rosenlewin Porin sahojen työläisten järjestäytymisestä vuosien 1905 ja 1918 välisenä aikana. Järjestäytyminen pääsi vauhtiin vasta suurlakon jälkeisinä viikkoina 1905. Isosannan saha oli silloin käynyt yli 40 vuotta ja joen vastakkaisella rannalla sijainnut Seikkukymmenen vuotta vähemmän. Mitkä tekijät pidättelivät Porin sahatyöläisiä näin pitkään? Oliko vastaus itse sahatyössä, sen sesonkiluonteessa ja eriytyneissä ammateissa? Useiden lähteiden perusteella näyttäisi olevan selvää, että Rosenlewin sahoilla patriarkaalinen isäntäsuhde oli voimakkaampi kuin esimerkiksi Kotkan sahoilla. Tilanne oli sama suhteessa moniin ammattialoihin Porissa. Räättälit, kirvesmiehet ja metallimiehet järjestäytyivät huomattavasti sahatyöläisiä aiemmin. Työläisten lukumäärällä ei näytä olevan merkitystä järjestäytymiseen – sahatyöläisten määrä oli jo kaupungin keskustan tuntumassa toimineilla sahoilla moninkertainen muihin ammattiryhmiin verrattuna. Reposaaressa saha palkanalennusten aiheuttama vastarinta lisäsi taisteluhenkeä, mutta sekä Reposaaressa että Pihlavassa ammattiosasto perustettiin hieman Rosenlewin sahoja myöhemmin.

Edellä sanotun kiinnostavuus vain lisääntyy, kun katsoo porilaista viitekehystä. Porin Työväenyhdistys oli perustettu jo vuonna 1887. Yhdistyksellä oli monenlaista sivistys- ja koulutustoimintaa, kuten vastaavilla järjestöillä monilla muillakin teollisuuspaikkakunnilla. Ensimmäinen kansakouluksi kutsuttava koulu aloitti Porissa jo vuonna 1860 ja vuoden 1866 kansakouluasetuksen jälkeen toiminta laajeni ratkaisevasti 1870-luvulla. Pertti Haapalan mukaan ”ensimmäinen lääke työväenky-

symyksen ratkaisuun oli sivistys”.⁵ Porin sahatyöläisiin Työväenyhdistyksen sivistystoiminnalla ja kansakoululla oli varmasti vaikutusta, mutta ammatillista järjestäytymistä se ei nopeuttanut Porissa eikä Tampereellakaan.

Porin sahatyöläisten ammattiosasto menetti vuoden 1918 tapahtumissa vähintään 58 jäsentään. Se kertoo paljon siitä laajuudesta, millä sahatyöläiset osallistuivat sisällissodan tapahtumiin ja miten voittanut osapuoli reagoi heidän osallisuuteensa. Ammattiosaston toiminta kävi huteraksi ja loppui hetkittäin kokonaan sisällissodan ja jatkosodan päättymisen väliseksi ajaksi. Jälkiviisaasti katsoen voi asettaa kysymyksen, perustivatko Porin sahatyöläiset syksyllä 1905 vallankumouksellista tilannetta hakevan järjestön? Ja ”se” oikea hetki tuli vuosina 1917 – 1918? Todellisuudessa Rosenlewin sahojen ammattiosasto oli ensimmäisinä toimintavuosinaan korostetun varovainen, tekisi mieli arvioida jopa konservatiivinen järjestö. Miksi? Vaikuttiko työnantajan vuosikymmeniä kestänyt yksinvalta myös suurlakon jälkeen? Miksi ammattiosasto, jossa oli satoja jäseniä, tyytyi varovaisuuteen ja iskujen vastaanottoon? Pahimmillaan se luopui edunvalvonnasta ja ainakin jäsentensä puolustamisesta. Osaston oli vaikea säilyttää uskottavuuttaan tuollaisissa oloissa.

⁵ Haapala 1986, s. 187.

2. Pori, suursahojen kaupunki

2.1. Edellytykset Kokemäenjoen suulla

Porin seudulla oli erinomaiset mahdollisuudet kasvaa sahateollisuuskeskukseksi. Kuten Porin historian III osan kirjoittanut Juhani Saarinen huomauttaa, kaupunki oli ”laajan vesistön suussa, meren ja avaran metsäalueen yhtymäkohdassa”. Saarinen kuvaa Porin maantieteellistä asemaa sanoin ”mitä edullisin”.⁶ Vilkaisu Suomen karttaan vastaa siihen kysymykseen, miksi Pori ja Kotka kasvoivat eteläisen Suomen suurimmiksi sahateollisuuden keskuksiksi. Molemmat kaupungit olivat ison vesistön ja meren yhtymäkohdassa. Porissa oli jo pitkät perinteet satamien toiminnasta ja merenkulusta. Sahateollisuuden nousua auttoivat monet poliittiset ja taloudelliset päätökset, mutta Suomen olosuhteissa kehitystä ohjasivat huomattavalta osin myös liikenneolosuhteet ja niiden parantaminen.⁷ Tässä katsannossa Pori oli sahateollisuuden kannalta ihanteellinen paikka.

Pori oli vahvasti sidoksissa puun sahaamiseen ja sen vientiin ulkomaille jo ennen kuin höyryvoima teki siitä teollisuutta. Pelkkä edullinen luonto ja hyvä maantieteellinen asema ei riittänyt kasvun pohjaksi. Tarvittiin myös toimijat. Porissa tekijöitä oli useita. Jo Venäjän vallan ajan ensimmäisinä vuosikymmeninä Pori oli Suomen viiden suurimman sahatavaran laivaajan joukossa. Porin porvarit omistivat parikymmentä vesisahaa. He olivat 1820-luvulta lähtien sijoittaneet rahojaan kauppaan ja merenkulkuun. Tahti kiihtyi 1830-luvulla ja liikenneolotkin vahvistivat Porin asemaa.⁸ Maalaisrahvaalla oli jo pitkät perinteet tuoda itse sahaamiaan järeitä lankkuja Poriin ulkomaille vietäväksi. Kun Kokemäenjoki oli myöhemmin ennen kaikkea uittoväylä, lankkujen tuojille se oli erinomainen alusta kuljetuksiin talvikeleillä. Laguksen mukaan käsin sahatuilla lankuilla ulkomaankauppa oli Porin tärkeimpiä elinkeinoja. Lankkuja rahtaavat talolliset olivat porilaisille kauppahuoneille alihankkijoita, mutta myös tärkeitä asiakkaita.⁹

Höyrysahojen kaudella Kokemäenjoen Uittoyhdistyksen perustaminen vuonna 1876 vain korosti Porin edullista sijaintia. Kun Pyynikinharjun yli rakennettiin kaksikin ränniä tukinkuljetukseen, puunhan-

⁶ Juhani Saarinen, Porin historia III. 1809 – 1939. s. 184. Katso myös Saarinen Porin laivanvarustuksesta s. 22 – 42.

⁷ Kuisma, emt. erityisesti s. 203 – 221.

⁸ Jorma Ahvenainen, Suomen sahateollisuuden historia, s. 168.

⁹ Hugo Lagus, Fredrik Wilhelm Rosenlew 1831 - 1892. s. 35. Aiheesta on aineistoa mm. Rosenlewin arkistossa, Elinkeinoelämän Keskusarkistossa. Markus Similä on arvioinut muistitiedon kokoajaksi Pentti Virrankoskea. Muisteluissa on hauska kohta, kun läpi talviyön reessään lankkuja tuoneet lähiseudun miehet kallistuivat usein myymään kuormansa Rosenlewille. Kauppahuoneen vetovoimaa lisäsi kaupan yhteydessä matkan kohmettamille miehille tarjottu viinaryyp-py.

kinta saattoi ulottua Näsijärven perukoille asti. Vanhemman, vuonna 1869 rakennetun kuljettimen omisti Rosenlew.¹⁰

Porin myöhemmän kehityksen kannalta oli tärkeätä, että kauppiaat Carl Fredrik Rosenlew (1797 - 1852), hänen pitkäaikainen liikemieskumppaninsa August Vilhelm Björkman (1799 - 1860) ja Carl Fredrik Björnberg (1791 - 1849) olivat kiinnostuneita sahoista ja puutavaran viennistä. Oscar Nikulan mukaan nämä kolme miestä toivat aivan uusia näkymiä puutavarakauppaan Porissa. Olennainen osa toimintaa oli aktiivinen laivanvarustus ja taloudellinen menestys 1830- ja 1840-lukujen hyvissä merenkulkusuhdanteissa.¹¹

Markku Kuisma on varsin perusteellisesti käsitellyt kauppahuoneiden, laivanvarustuksen ja sahateollisuuden yhteen kietoutumista. Erityisesti hän korostaa kauppamerenkulun ja laivanvarustuksen tuomaa nopeaa pääoman muodostusta. Kuisma huomauttaa – aivan oikein – Carl Rosenlewin edustaneen kauppahuoneen omistajana ja laivanvarustajana yhtä ”yrittäjätrendiä”, aatelisia. Kuisman kuvaus ”Laivanvarustajasta teollisuuskapitalistiksi” sopii erinomaisesti Rosenlewiin ja muihin laivanvarustuksella vaurastuneisiin porilaisiin liikemiehiin. Kehityskulut saattoivat olla eri henkilöillä ja eri puolilla Suomea toisistaan hieman poikkeavia, mutta sahateollisuuden kannalta lopputulos oli jokseenkin yhtenevä.¹² Porilaisten piirteet sopivat hyvin Kuisman luomaan valtakunnalliseen raamiin. Saarinen huomauttaakin laivanvarustuksen ehtymisestä, että se ei minnekään hävinnyt, vaan se korvattiin uudella elinkeinolla, teollisuudella.¹³

Tulevien tapahtumien kannalta tärkeää oli, että Carl Rosenlew oli koonnut huomattavan omaisuuden ja luonut perustan monisärmäiselle yritystoiminnalle. Sitä hänen poikansa Fredrik Wilhelm (1831 - 1892) ja Carl Petter (1833 - 1899) saattoivat jalostaa ja laajentaa. Mielenkiintoista on, että Rosenlewin omistukseen tai osaomistukseen ajautuneet vesisahat olivat varsin kaukana Porista, Parkanossa, Laviassa, Hämeenkyrössä ja Ikaalisissa.¹⁴ Jo vuonna 1853 – noin vuosi Carl Rosenlewin kuoleman ja Porin palon jälkeen - perusti Fredrik Wilhelm Rosenlew yhdessä silloisen kauppakumppaninsa J.G. Holmbergin kanssa avoimen yhtiön, jonka nimeksi tuli W.Rosenlew & Co.¹⁵

¹⁰ Ahvenainen emt., s. 249.

¹¹ Oscar Nikula, Rosenlew-koncernen. En hundraårig utveckling från handelshus till storindustri, s. 15.

¹² Kuisma, emt. s. 170 – 180.

¹³ Saarinen, emt. s. 164.

¹⁴ Katso Satakunnan vesisahoista 1800-luvulla Ahvenainen, emt. s.168 – 172.

¹⁵ Lagus, emt. s. 33. Nikulan mukaan Carl Rosenlewin jälkeensä jättämä omaisuus oli vähintään 52.000 hopearuplaa, ”en på den tiden mycket betydande summa”, s. 18.

Höyrysaivat tuovat muutoksen

Autonomian ajan yksi monista tärkeistä taloudellisista päätöksistä oli sahauksen vapauttaminen keväällä 1861. Lupa vaadittiin edelleen, mutta höyryä voitiin käyttää sahan voimanlähteenä. Sitkeästi elänyt käsitys metsien pikaisesta loppumisesta oli osoitettu vääräksi. Kuisma näkee päätöksen takana ennen muuta kylmää taloudellista laskelmointia, virkamieseliitin huolen valtiontalouden tilasta ja pyrkimyksen parantaa sitä.¹⁶

Vaikka Rosenlew-konsernilla oli vahva asema Porin talouselämässä sahausasetuksen hyväksymisen aikoihin, muut kauppiat panivat höyrysaahaan alulle kaupungissa. Tulevat mahdollisuudet tuntui erityisen hyvin aavistaneen kauppias Carl Johan Borg. Hän jätti jo vuonna 1859 anomuksen Isosannan saarelle – aivan Porin keskustan tuntumaan, mutta Kokemäenjoen pohjoisrannalle - perustettavasta sahasta.¹⁷ Niin Isosannan höyrysaaha, joka aloitti toimintansa kesällä 1862 ja kymmenen vuotta myöhemmin aloittanut Seikun saaha perustettiin alun perin Ulvilan puolelle. Vasta vuonna 1892 Pori lunasti valtiolta tämän ns. Aittaluodon alueen. Silloin sahat myös muodollisesti siirtyivät Porin kaupungin rajojen sisäpuolelle.¹⁸

Isosannan saaha oli ensimmäinen Kokemäenjoen vesistöön perustettu höyrysaaha. Kauppias Borgin lisäksi yhtiön omistajina oli neljä muuta porilaista kauppiasta. Porin Kaupungin Sanomia kuvaili elävästi heti sahan aloitettua toimintansa, kuinka ruotsalainen ”höyrymashina on 60 hevosen voimasta ja käyttää kahta kahdenkertaista saha-raamia ja kahta pyörösaha”. Vuorokaudessa sahattiin 250 tukkia ja ”työväkeä, kun aina on täydessä toimessa, on kaikkiaan 37 miestä, joista 2 mashinistia ja 35 saha-renkiä.” Lehti uskoi, että sahan toiminnasta tulee seuraamaan ”paljon hyvää” paikkakunnalle.¹⁹ Innostus ja odotukset olivat korkealla, mutta Ahvenainen huomauttaa kylmästi ja totuudenmukaisesti: ”...saha valmistui onnetoman ajan kynnyksellä”.²⁰ Isosannan saaha kompastui moniin seikkoihin, lopputulos oli konkurssi. Aika oli huono: vuoden 1865 rahauudistus ja 1860-luvun puolivälin nälkävuodet, jotka horjuttivat koko suomalaista yhteiskuntaa. Vararikot seurasivat toisiaan. Vuonna 1866 Isosannan saahalla oli velkoja 2,2 miljoonaa markkaa, suurin velkoja oli

¹⁶ Kuisma, emt. s. 197 – 198.

¹⁷ Saarinen, emt. s. 184.

¹⁸ Arne Seppälä, Varjosta valoon ja vaikuttajaksi. Porin työväenyhdistys 1887 – 2005., s. 31 – 32. Sahojen sijainnista ja työväen asuinpaikoista johtuen Porin ja Ulvilan välinen raja on tässä esityksessä kovin häilyvä. Vuonna 1905 perustettu saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosasto oli porilainen johtuen yhteydestä Porin työväenyhdistykseen. Vuodesta 1913 osaston nimeen tuli kotipaikaksi Pori. Toiseen maailmansotaan asti ammattiosasto oli yhtäläillä ulvilalainen kuin porilainenkin.

¹⁹ Porin Kaupungin Sanomia, 32/1862.

²⁰ Ahvenainen, emt. s. 209.

suomalaisessa sahateollisuudessa monella suunnalla vaikuttanut I.C. im Thurn & Co Lontoosta. Sen saatava oli lähes puolet eli 900 000 markkaa.

Sahan konkurssi, vuosia jatkunut vaihe, jolloin sahattiin konkurssipesän nimissä ja lopulta julkinen huutokauppa, on mielenkiintoinen ja suorastaan jännittävä pala porilaista taloushistoriaa. Kun vastakkain oli kahden merkittävän suomalaisen teollisuussuvun, Ahlströmin ja Rosenlewin johtajat, lopputulos vaikutti koko valtakunnassa. Värikkään prosessin elävästi kuvannut Saarinen puhuu ”valmiista lavastuksesta”, joka vei sahan Fredrik Wilhelm Rosenlewin haltuun. Hänellä oli ilmeisen pitkäjänteinen suunnitelma sahan hankkimisesta. Rosenlew-yhtiön johtaja sai erinomaisen aseman, kun hänestä tuli yksi konkurssipesän valvojista jo vuonna 1866.

Huutokaupasta, joka pidettiin 6. huhtikuuta 1871, tuli huikea draama. Rosenlew harhautti muita huutamalla itse, mutta käyttämällä myös bulvaania, tullinhoitaja B.A. Oldenburgia. Tällä taktiikalla Rosenlew voitti kilpailun Isosannan sahasta, joka jo konkurssipesän hoidossa oli alkanut tuottaa hyvin. Vasta vuonna 1877 Rosenlew sai koko Isosannan höyrysahan (oikea nimi Björneborgs Ångsågsbolag) omistuksen, kun se osti I.C. im Thurnin & Co:n osuuden yhtiöstä.²¹

Rosenlewin menettelytavat Isosannan sahan hankkimisessa olivat sen verran poikkeuksellisia, että se aiheutti myöhemmin kiivassanaisen debatin Helsingfors Dagbladissa.²² Selvää lienee, että vesisahakokemukset ja Isosannan sahan konkurssipesän opit auttoivat Rosenlewiä vastaisuudessa.

Sahojen rypäs

Tämän esityksen kannalta on olennaista W. Rosenlew & Co:n toimenpiteet teollisen sahaustoiminnan lisäämisessä. Porin sahatyöläisten ammattiosasto – mikä sen nimi eri vaiheissa on ollutkaan - rakentui yksin Rosenlewin omistuksessa Porissa olleisiin sahoihin. Osasto perustettiin vasta marraskuussa 1905, siis 43 vuotta Isosannan sahan perustamisen jälkeen. Silloin osa Poriin muiden kuin Rosenlewin perustamista höyrysahoista oli jo ehtinyt lopettaa toimintansa.

Seikun sahan Rosenlew perusti vuonna 1872. Isosannan sahan – Vanhan sahan niin kuin sitä kutsuttiin lakkauttamiseen eli vuoteen 1939 asti – menettämisen jälkeen Antti Ahlström oli erityisen aktiivinen Kokemäenjoen suistossa. Itse hän ei perustanut Porin seudulle yhtään uutta sahaa, mutta

²¹ Saarinen emt., konkurssipesästä ja huutokaupasta s. 186 – 190.

²² Helsingfors Dagblad, numerot 54, 74 ja 75, 1873.

hän oli mukana kahdessa aivan Isosannan sahan tuntumaan perustetussa sahassa. Ahlström hankki kolmannen osan Isosannan uudesta höyrysahasta jo vuonna 1872. Läheisen saksalaisen omistajan perustaman Sofiegartenin sahan Ahlström osti vuonna 1896. Nämä molemmat sahat yhtiö lakkautti ennen sahatyöläisten ammattiosaston perustamista.

Jo aiemmin, vuonna 1889, Ahlström hankki todellisen suursahan Porin maalaiskunnasta, Pihlavasta. Sahan oli perustanut ruotsalainen Fredriksfors-yhtiö jo vuonna 1875.²³

Poriin kuuluvaan Reposaareen oli hyvä vesiliikenneyhteys ja se oli erinomainen vientisatama. Oli varsin luonnollista, että myös sinne nousi höyrysaha. Råfsö Ångsågs Ab kulkeutui ruotsalaisen kauppiaan J.E. Francken omistukseen. Suomalainen rahamies Alfred Kordelin osti Francken osakkeet vuonna 1917. Ne toivat myös määräysvallan sahaan.²⁴

Kokemäenjoen suiston edullisista oloista kertoo havainnollisesti se, että nuo neljä sahaa ja Rosenlewin vuonna 1872 perustama isotehoinen Seikku nousivat pikatahtia Porin kaupunkiin ja Kokemäenjoen suistoon. Valtava vesistöalue aina Näsijärven perukoille takasi tarvittavat tukkimäärät, ainakin periaatteessa. Myöhemmin syntynyt firmojen yhteisuito oli erityisen tärkeä. Armottomat suhdanteet myös vähensivät Porin sahoja lähivuosina kovalla kädellä.

Rosenlew laajentaa, Seikku perustetaan

Fredrik Wilhelm Rosenlew ei jättänyt yhtiönsä tulevaisuutta yhden höyrysahan eli huutokaupassa hankkimansa Isosannan varaan. Yhdessä yhtiökumppaninsa im Thurnin kanssa hän alkoi suunnitella uutta sahaa Kokemäenjoen etelärannalle. Sopivan tontin Rosenlew sai vuokrattua kruununmaiden haltijalta Augusta von Schantzilta. Näin Seikun saarelle – aivan vastapäätä Isosannan sahaa – alkoi nousta uusi, Suomen oloissa suuri höyrysaha. Tuotannoksi arvioitiin 5000 standarttia eli noin 23 000 kuutiometriä vuodessa.²⁵ Yhtiö alkoi virallisestikin käyttää sahoistaan nimityksiä Seikku ja Vanha Saha. Wilhelm Rosenlew halusi tietysti ostaa sahalleen uusinta tekniikkaa. Vanhan Sahan perustamisen jälkeisenä kymmenenä vuotena tekniikan kehitys oli ollut nopeaa. Useat suomalaissahat ostivat laitteiston Ruotsista J. & C.G. Bolinderin tehtaalta. Rosenlewin tiedetään havitelleen

²³ Ahvenainen emt. s. 232 – 233.

²⁴ Ahvenainen emt. sivut ja Saarinen, emt. s. 190 – 192.

²⁵ Saarinen, emt. s. 193 – 194; Ahvenaisella on tiivis esitys Porin ja lähiympäristön sahoista s. 232 – 235.

kaksiraamista sahaa, jossa raamien leveys olisi 32 tuumaa. Bolinder kieltäytyi jyrkästi, koska he katsoivat heidän tekemänsä 26 tuumaisen raamin olevan yläraja.²⁶

Yksityiskohtainen sopimus Bolinderin kanssa allekirjoitettiin 19. tammikuuta 1872. Laitteiston hinnaksi tuli 22,700 kruunua. Ruotsalaisyhtiö myös huolehti laitteiston asennuksesta Rosenlewin laskuun. Toimitusaika oli lyhyt, vain muutama kuukausi. Voimanlähteenä oli 120 hevosvoiman höyrykone. Ei ole yllätys, että kunnianhimoinen Wilhelm Rosenlew, omien sanojensa mukaan, oli halunnut perustaa ”mallisahan”, jonka tuotanto oli vähintään tuo 5000 standarttia.²⁷ Sahaus Seikussa alkoi vielä saman vuoden puolella eli joulukuussa 1872.

Kaupunki ja sahat

Sahoja syntyi ja kaupunki kasvoi. Myös muu teollisuus sai vauhtia samaan aikaan, tulitikkutehdas (perustettiin vuonna 1851), konepaja (1858) ja puuvillatehdas (1900). Porin historiaa arvioitaessa on muistettava muutama dramaattinen käänne, niistä tärkein kaupungin palo vuonna 1852. Perusteellisen tuhon vaikutukset näkyivät vuosikymmeniä. Ennen teollistumisen vauhtiin pääsyä käyty Krimin sota joudutti porilaisen laivanvarustuksen nopeaa vähentymistä. Kauppiaat ja laivanvarustajat olivat kuitenkin keskeisiä henkilöitä teollisuuslaitosten perustamisessa.²⁸

Teollisuus kasvatti kaupungin asukaslukua. Saarinen on perusteellisesti arvioinut niitä vaikeuksia, joita Porin ”oikean” väkiluvun laskemisessa oli. Ongelma tuli Porin ja Ulvilan maantieteellisestä limittymisestä. Ulvilaan kuului alueita, jotka olivat aivan Porin kaupungin keskustan tuntumassa. Aukkaat pitivät itseään porilaisina ja kuuluivat usein Porin kaupunkiseurakuntaan. Tästä ongelmasta, samoin kuin kirkonkirjojen ja henkikirjojen välisistä ristiriitaisuuksista Saarinen on taiteillut jonkinlaisen keskiarvon yrittäessään ratkaista kaupungin asukkaiden todellista määrää.

²⁶ Lagus, emt. s. 120 – 121.

²⁷ Rosenlew-arkisto. Seikun sahan asiakirjoja, Elka ja Lagus emt. 120.

²⁸ Saarinen emt., laivanvarustuksen päättymisestä s. 164 – 167.

Porin väkiluku (kunkin vuoden viimeinen päivä)

Vuonna	1852	6152
”	1862	7169
”	1872	7206
”	1882	8819
”	1892	10715
”	1902	15670
”	1912	17089
”	1922	17035

Aittaluodonmaat ja Isosannan saari liitettiin Poriin senaatin päätöksellä 1.1.1894. Tuo päätös selittää osittain kymmenvuotiskauden 1892 – 1902 huomattavan väestönkasvun. Pääosa siitä selittynee kuitenkin teollisuuden vetovoimalla.²⁹

Porin kaupunki ei ollut kiinnostunut erityisesti Isosannan saarelle vapaamuotoisen slummin rakentaneiden köyhien työläisperheiden asuttamisesta. Nämä ns. Blomin kaupungin asukkaat häädettiin hökkeleistään lopullisesti vuoteen 1899 mennessä. Siihen asti rähjäinen alue loi melkoisen kontrastin: kaupungin hienoja kivialokortteleita vastapäätä Kokemäenjoen pohjoisrannalla oli slummin kaltainen alue. Huomattava osa sen asukkaista siirtyi uudelleen kuntarajan taakse Ulvilan Toejoelle. Lyhyimmillään muuttomatka saattoi olla vain muutamia satoja metrejä. Samanlainen asutushistoria on Uudenkoiviston alueella, joka sekin ulottui lähelle keskustaa kaupungin kaakkoispuolella. Ero oli se, että Uusikoivisto oli laadukasta rakennusmaata, Toejoki tulvaherkkä ja terveydellisesti arveluttava asuinalue. Aihetta perusteellisesti käsitellyt Saarinen arvioi esikaupunkikysymystä näin vain siirretyn sekä paikallisesti että ajallisesti eteenpäin. ”Sitä kipeää sosiaalista ongelmaa, jonka köyhän teollisuustyöväestön muodostama esikaupunkiasutus oli luonut, se (alueliitos) ei pystynyt ratkaisemaan.”

²⁹ Saarinen, emt. s. 457 – 469. Saarinen referoi myös virallisia väestönlaskentoja mm. vuosina 1890 ja 1910. Vuonna 1890 asukasluku oli laskennan mukaan 9164, 20 vuotta myöhemmin 14628. Näissä luvuissa ei ole Uudenkoiviston ja Toejoen asukkaita. Niiden asukasmäärä vuonna 1910 oli 2966. Saarinen laskeekin Suur-Porin asukasluvuksi 17594. Lisäksi osa Rosenlewin sahojen työläisistä asui Porin maalaiskunnan alueella.

Huomattava osa Rosenlewin sahojen työntekijöistä tuli asumaan edelleen kymmeniä vuosia Ulvilan puolella. Vaikka sahat kuuluivat nyt Poriin, niitä ympäröivät alueet, muutkin kuin edellä mainitut, kuuluivat edelleen Ulvilaan. Alueliitos astui voimaan vasta 1. tammikuuta 1941.³⁰

Jäsenten ”kaksoiskuntalaisuus” näkyi sahatyöläisten ammattiosaston elämässä tulevina vuosikymmeninä monella tavalla. Ihmiset olivat ilmeisesti oppineet elämään kuntarajasta välittämättä. Häiriötä tai erimielisyyttä ei tilanne näytä aiheuttaneen kertaakaan. Arvioidessaan luokkayhteiskunnan juuria, Haapalan yksi Tamperetta koskeva argumentti tuntuisi istuvan erityisen hyvin Ulvilan Toejoelle, jossa työläisasutus syntyi Isosannan sahan ja Porin konepajan porteille. ”Kaupungin kasvu johti työläiskaupunginosien syntyyn, mikä merkitsi yhä enemmän irrottautumista työnantajan kontrollista”.³¹ Porilaisten ja ulvilalaisten mielissä ”punaisella Toejoella” on ollut vuosisadan vankka asema. Mielikuva on oikea, punaisuuden syntyhistoria on osa porilaisen työväestön henkistä kasvua työväenluokaksi. Toejoen ahtaille pihuille, kujille ja mataliin torppiin työnantajan, eikä ajan muiden auktoriteettien kuten kirkon valvova ote ei ulottunut.³²

Porin vuoden 1852 palon jälkeisten asutusolojen toinen kipeä kysymys on ns. kuoppakaupunki, joka rakentui keskustan lounaispuolelle. Vuonna 1861, Isosannan höyrysahan perustamisen aikoihin, kuoppakaupungissa asui äärimmäisen alkeellisissa oloissa noin 500 asukasta. Porin kaupunki kaavoitti kuoppakaupungin tuntumasta VI kaupunginosan ja kuvitteli tästä tulevan työläiskaupunginosan. Tontit kävivät kaupaksi vasta useiden hinnanlaskujen jälkeen. Maantieteellisesti VI osa oli mahdollisimman huonossa paikassa, kaukana sahoista ja tehtaista.³³

Pori oli Suomen mittakaavassa iso kaupunki jo ensimmäisen höyrysahan perustamisen aikaan vuonna 1862. Risto Reuna vertaileekin Poria kahteen muuhun suureen sahateollisuuskeskukseen, Kotkaan ja Kemiin. Jälkimmäiset olivat paljon Poria leimallisemmin sahateollisuuskeskuksia. Pori oli jo valmiiksi kaupan ja teollisuuden keskus. ”Porissa oli entuudestaan selvästi eriytynyt elinkeinorakenne ja vanha teollisuus, jossa ammattityöntekijä oli saanut vakiintuneen aseman ja muihin työntekijöihin verrattuna leveämmän leivän”.³⁴

³⁰ Saarinen, emt. s. 276 – 284.

³¹ Haapala, 1986, s. 207. Haapalan huomautus tehdastyön piirteestä, jossa työ ja vapaa-aika ovat selvästä erossa toisistaan, on tärkeä. Hän on käsitellyt myös työväestön erkaantumista kirkosta. Sitä niin kuin patriarkaalista työnantajasuhteesta vapautumista työläiskaupunginosat varmasti jouduttivat.

³² Haapalalla on hyvä kuvaus esikaupunkien työväestöstä, vaikka hän ei Poria mainitsekaan. Haapala sanoo, että yleisesti käsitykset näistä alueista olivat ”enimmäkseen ennakkoluuloa”. Viittaus Lauri Viidan Moreeniin ja Iisakki Niemiin osuu täsmällisesti Toejokeen. Nieminen muutti ”järjestyksestä vapauteen”, Pertti Haapala, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920, s. 138.

³³ Heikki Tokila, Se assuu Toejoen rannalle, s. 10 – 11. Tokilan mukaan Toejoen suosio asuinpaikkana johtui erityisesti Isosannan sahan läheisyydestä. Kelirikkoaikaa lukuun ottamatta myös seikkulaisten oli vaivatonta kulkea työpaikalleen Kokemäenjoen etelärannalle. Myös Saarinen on käsitellyt suunnitelmia luoda VI osasta työläisten asuinalue.

³⁴ Risto Reuna, Puutyöläisten historia I, s. 44 ja s. 154.

Rosenlew oli suomalainen yhtiö, jonka johtajat myös asuivat Porissa. Joissain riitatilanteissa tämä näkyi konkreettisesti. Viimeistä tuomiota asioihin saatettiin hakea ”tohtorilta” eli Wilhelm Rosenlewilta. Reunan mielestä Porin seutu poikkesi tässä suhteessa huomattavasti Kymenlaakson ja Pohjois-Suomen sahoista, joissa omistajan näkeminen oli harvinaista. Reuna kirjoittaa Porin seudun ”patruunaomistajista, jotka lähes alituisen kulkivat työntekijöiden näkösilällä”.³⁵ Työmies-lehti sai tällaisesta aiheen pieneen vinoiluun ja vihjaukseen veljeilyn johtavan järjestäytymättömyyteen.³⁶

Rosenlewin voi olettaa värvänneen maakunnassa toimineilta vesisahoiltaan ammattimiehiä höyrysahoille. Reuna arvioi Porin sahojen saaneen tarvitsemansa kausityövoiman lähialueen maataloustyövoimasta. Hän näkee sahatyöläisten rekrytoituneen huomattavan suppealta alueelta, mutta myös pysyvän sahatyöläisyyden juurtuneen jo aiemmin Poriin. Varovaisen suhtautumisen ay-toimintaan Reuna katsoo johtuneen maatalouden vaikutuksesta.³⁷

Vaikka Porissa oli muutakin teollisuutta, se oli 1800-luvun lopulla vankka sahateollisuuskaupunki. Vuonna 1897 sahateollisuuden osuus Porin teollisuuden tuotannon arvosta oli 70 prosenttia. Runsas puolet kaupungin teollisuustyöläisistä työskenteli sahoilla.³⁸

Rosenlewin sahojen pitoa on luonnehdittu keskitetyksi. Yhtiö ”pysähtyi” niihin asemiin, jotka sillä oli Isosannan huutokaupan ja Seikun perustamisen jälkeen vuonna 1872.³⁹ Porin molemmat sahat olivat suuria ja niiden välissä oli vain Kokemäenjoki. Poikkeus Rosenlewin linjasta oli vaikeuksiin ajautuneen, Alatorniossa toimineen Kuusiluodon sahan hankinta vuonna 1910. Toiminnan painopiste oli Porissa, pitkään valtaosa viennistä meni Iso-Britanniaan ja ulkomaisia asiamiehiäkin oli vain kaksi. Porissakin sahausonneaan kokeilleen ja valtakunnan johtavaksi sahaajaksi nousseen Ahlströmin toiminta oli paljon tempoilevampaa.⁴⁰

Ennen ensimmäistä maailmansotaa Rosenlewin Porin sahoja kehitettiin jatkuvasti. Yhteinen tuotanto nousi parhaimmillaan 230 000 kuutiometriin. Sähkövalo otettiin käyttöön jo vuonna 1882.

Runsaasti työvoimaa vaatimaa tukinnostoa kehitettiin ja raameja lisättiin. Saman vuosikymmenen lopulla Seikussa jauhoi jo 365 hevosvoiman kone.⁴¹ Vuonna 1900 höyrykattiloiden lauhdevesi joh-

³⁵ Reuna, emt. s. 51.

³⁶ Työmies, 25.4.1900.

³⁷ Reuna emt., s. 154.

³⁸ Saarinen, emt. s.371.

³⁹ Kuisma luonnehtii sekä Rosenlew-yhtymää (s. 242) että jo yrityksen kantaisää Carl Fredrik Rosenlewia (s.176) sanalla varovainen. Arvio tuntuu perustellulta ja varovaisuus vain korostuu, jos vertaa sitä Ahlströmin ekspansioon mm. Itä-Suomeen.

⁴⁰ Ahvenainen, emt. s. 266, 270 ja 279 – 280. Rosenlew oli ostanut metsähallitukselta miljoona tukkia Kemijoen vesistön kruununmailta ja sitoutui sahaamaan ne Kemijoen suussa. Rosenlewin omistuksessa oli myös Himangan saha vuodet 1916 – 1928.

⁴¹ Saarinen, emt. s. 307.

dettiin tukkialtaaseen, joka lisäsi mahdollisuuksia ympärivuotiseen sahaukseen. Vuonna 1913 Seikussa luovuttiin höyrystä ja siirryttiin kokonaan sähköön.⁴²

Rosenlewin onnea vai hyvää liikemiesvaistoa, mutta 1870-luvun alkupuolisko – Isosannan hankkimisen ja Seikun perustamisen jälkeinen ajanjakso - oli poikkeuksellisen kannattavaa aikaa sahatavaran viejille. Kun vuonna 1871 sahattiin kaksi miljoonaa sahatukkaa, kolme vuotta myöhemmin määrä oli neljä miljoonaa. Kuisma puhuu ”tukkihuimauksen ajasta” ja kuvaa tilannetta värikkäästi: ”Ja kysyntä näytti vain loputtomasti kasvavan. Vaikka sahat kävivät yötä päivää, suuri joukko tilauksia oli peruttava, jotta tärkeimpien ja ostokykyisimpien asiakkaiden tarpeet olisi voitu täyttää”.⁴³ Euroopan nopea väestönkasvu ja kaupunkien kiihkeä kasvu pitivät sahatavaran kysynnän, ja sen ansiosta myös hinnan, hyvänä aina vuoteen 1878. Hyvät vuodet vankistivat luonnollisesti Rosenlewin asemaa. Ahvenainen puolestaan on laskenut, että ennen vuotta 1914 oli lisäksi viisi muuta sykliä, joita hän luonnehtii ”hyvin tai erittäin hyvin kannattaviksi”. Hän mainitsee erityisesti vuodet 1910 – 1913. Silloin ”vuotuiset voitot olivat miljoonan markan vaiheilla ja yhtiö jakoi osakepääomalleen keskimäärin 16 prosentin osingon”.⁴⁴

2.2. Kohti järjestäytymistä

Sopimus koko vuodeksi

Vanhin Rosenlewin arkistosta löytynyt sahatyöläisten sopimusehtoja käsittelevä asiakirja (kontrakti) on päivätty 19. syyskuuta 1872. Sopimus näyttäisi koskevan Seikussa aloittavia työntekijöitä, vaikka sitä ei paperissa suoraan mainita. Sopimus astui voimaan 1. marraskuuta 1872. Ajankohta vahvistaa, että kyse on seikkulaisten työehdoista. Sopimusta arvioitaessa on syytä huomata, että vuosipalveluspakko oli poistunut vuonna 1865. Haapala kuitenkin muistuttaa, että palveluspakon kumoamisella ja vuoden 1879 asetuksella elinkeinovapaudesta ei ollut suurta vaikutusta, ”sillä he (työläiset) jäivät edelleen oikeudettomiksi, toisen isäntävallan alaisiksi”. Epäitsenäinen väestö vapautui tiukasta kontrollista. Ajatus tasavertaisuudesta ehkä vahvistui, mutta tasavertaisuutta asetukset ei epäitsenäiselle väestölle tuonut.⁴⁵

⁴² Markus Similä, Yhtä näytön paikkaa. 125-vuotiaan Seikun sahan tarina s. 13.

⁴³ Kuisma, emt. s. 234 – 235.

⁴⁴ Ahvenainen, emt. s.280 ja 297.

⁴⁵ Haapala, 1986, s. 90 – 91.

Sopimuksen on allekirjoittanut, useimmissa tapauksissa puumerkillään merkinnyt 102 sahatyöläistä. Työtehtävä on merkitty vain osalle. Silloin työ liittyy usein suoraan tukkien sahaukseen. Paperissa on luonnollisesti vahva patriarkaalinen henki tarkkoine määräyksineen ja sanktioineen. Vain palkkasummien kohdalla on asiakirjassa tyhjää, mutta työmies kyllä tiesi työehtonsa etukäteen. Muutaman kiinteäpalkkaisen ansio on merkitty nimen yhteyteen eli sekin viittaa siihen, että sahaukseen oli joku erillinen tariffi. ”Ripaläävässä” työskentelevälle Christian Grönlundille luvataan 2.50 markkaa päivältä ja tukinlajittelijoille David Makkoselle ja Matts Stenroosille luvattiin 750 markan vuosipalkka. Kirvesmieheksi ja raamimiehen varamieheksi palkatulle Wilhelm Revellille luvattiin 600 markkaa vuodessa ja polttopuut.⁴⁶ Revellin palkkaa voinee pitää 1870-luvun alussa työmiehen normaalina palkkana.⁴⁷

Humalasta kolmen markan sakko

Sopimuksen vahva kohta työläisten kannalta oli se, että se takasi tai ainakin lupasi palkan koko vuodeksi. Voisikin arvioida, että Rosenlew tällä sopimuksella varmisti itselleen runsas kolme kuukautta ennen Seikun avaussahausta työvoimaa. Sahoja nousi kiivaaseen tahtiin, kaikki tarvitsivat ammattimiehiä. Kontrahdin kuudes kohta koski juuri Seikkua: ”Olkoon mainituilla Herroilla (Rosenlew) myöskin vallassa siirtä meitä Uudesta Höyrysahasta vanhaan eli vanhasta uuteen jos sen hyväksi näkevät”. Tekstin järjestys - uusi saha on mainittu ensin - viittaa, että kyse on juuri Seikun työntekijöistä.

Sopimuksen ovat allekirjoittaneet vain työläiset, työntajan osuus on mainittu paperin ensi riveillä: ”Tämän kautta kiinnitämme me allekirjoittaneet itsemme vuotiseen palvelukseen Herrain W.Rosenlew Ja Kumppanin Höyrysahalla seuravilla meidän ja mainittuin Herrain välillä suostutuilla ehdoilla nimittäin:

Ensimmäiseksi: Maksetaan meille jokaselle miehelle jokasesta sahatusta niin kutsutusta kantti puusta ja runda puusta - penniä kappaleesta. Ilman yllä mainittua maksoa saavat raami ja sirkelin terämiehet - penniä, taka miehet, lämmittäjät ja saksimiehet - penniä päivältä.”

⁴⁶ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja.Elka.

⁴⁷ Haapala 1986, s. 245 – 259. Haapala on käsitellyt perusteellisesti Tampereen työläisten elintaso vuosisadan vaihteen molemmin puolin. Haapalan johtopäätös on, että palkat nousivat vuosina 1850 – 1910/1920, siis 70 vuoden aikana, 2.5 kertaiseksi. Sahatyömies Revellin voi odottaa saaneen heti sopimuksen teon jälkeen parempaakin palkkaa, kun elettiin sahatavaran viennin hulluja vuosia. Taantuma tuli vuosikymmenen lopulla.

Sopimuksen toinen kohta oli sahatyöläisille arvokas, vaikka luvattu palkka saattoikin tuntua pieneltä. Siinä nimenomaisesti todettiin ”Herrain velvollisuus laitta meille työtä” esimerkiksi sahan seisottamisen aikana. Talvella palkka olisi 1.40 markkaa päivältä, ”suvella” 30 penniä enemmän.

Palkka maksettiin joka toinen viikko, mutta joka tilistä työnantaja pidätti yhden markan. ”... joka vasta vuoden lopulla ulos maksetaan jos me ilman kontrahdin ehtoja rikkomata olemme täydellisesti palvelleet”. Aikamoinen kiristyskeino lakkoja tai muita rettelöitä vastaan! Tuohon ansiomenetyksen uhkaan saattoi tyssätä monen halu myös vaihtaa työpaikkaa.

Neljäs pykälä oli hurja. Siinä vaadittiin työaikojen noudattamista eli varauduttiin mahdollisiin poisoloihin. Jos ei pysty tulemaan töihin – syitä ei ole eritelty – työntekijän velvollisuus oli ”toimitta toinen edestänsä, muutoin on hän maksava kolmi (3) Markka jokaisesta laiminlyödystä työpäivästä, samoin myöskin, jos on juovuksissa työ ajalla olkoon maksava Kolme (3) Markka, täyttäköön työnsä eli ei”.

Ankara oli seuraavakin pykälä, kun tietää tuon ajan tyylin polttaa tupakkaa. Siinä määrättiin jokaiselta kerralta, kun jää kiinni väärässä paikassa tupakoinnista yhden markan sakko.

Sopimuksen kahdeksas ja viimeinen pykälä kertoo havainnollisesti työläisten liikkumavaran: ”Jos meillä uskottu työ tulisi meille huolimattomasti tehdyksi olemme velvolliset palkitsemaan siitä syntyneen vahinkon, eli jos työ on sitä laatua että sitä vielä sopi jälestäpäin autta oikiaan kuntoon, olkon sahan kirjurilla valta teettä se meidän maksomme päälle.”⁴⁸

Tällä kontrahdilla alkoi Rosenlewin sahatyöläisten ”edunvalvonta” Porissa. Sopimus oli tehty ”me”-muotoon, mutta käsialasta ja kielestä päätellen paperin oli kirjoittanut työnantajan edustaja hyvällä käsialalla, mutta puutteellisella suomen kielellä. Yksipuolista sanelua sopimus ilmeisesti olikin. Sen voi päätellä kontrahtiin valikoituneista asioista. Töiden hinnoitteluun molemmilla osapuolilla oli jo pitkä kokemus. Sopimuksen kirjoitushetkellä Isosannan höyrysahesta oli jo kymmenen vuoden kokemus. Osan työntekijöistä voi olettaa siirtyneen Poriin Rosenlewin vesisahoilta. Ahvenainen jakaa höyrysaheihin tulijat taustaltaan kolmeen kategoriaan: ulkomaalaiset, vanhemmilta vesisahoilta tuleva ammattiväki ja sitten jo aiemmin esillä olleet maaseudun ammattitaidottomat.⁴⁹ Nyt esillä oleva sopimus koski kahta ensimmäistä ryhmää. Rosenlew pisti asiat paperille sen

⁴⁸ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. Elka. Nikula kertoo kirjassaan vuonna 1876 päivätyistä asiakirjasta ”W.Rosenlew & Kumpp. Höyrysalaitoksen Työnjärjestys-Ohjeet”. Sisältö on hyvin samansuuntainen vuoden 1872 kontrahdin kanssa.

⁴⁹ Ahvenainen, emt. s. 308.

väen kanssa, jonka työpanosta se ehdottomasti tarvitsi taatakseen sahan toiminnan. Muitakin työntekijäryhmiä yhtiö tuli tarvitsemaan, mutta niihin halukkaita voi olettaa olleen yllin kyllin.

Vuoden sopimus

Sopimuksessa on siis 102 nimeä. Ulkomaalaisia ei sopimuksen allekirjoittajina ole. Rosenlew ei tehnyt eikä ilmeisesti tarvinnut samanlaista ratkaisuja kuin Hans Gutzeit Kotkaan tullessaan.

Työnantajan saneluun viittaa se, että työajoista, polttopuista tai asumisesta ei sopimuksessa ole yleistä mainintaa. Polttopuut olivat Rosenlewillä, kuten lähes kaikilla sahoilla, kymmeniä vuosia yksi palkan osa. Kaikesta huolimatta voisi kuvitella puumerkkinsä paperiin piirtäneen työläisen tunteneen hyvää oloa. Musteen lihavoimalla M-kirjamella tai ristillä hän turvasi itselleen vuodeksi palkanmaksun. Sahatyöläisen puumerkki oli paperissa, jossa ”Herrat Rosenlew” antoivat oman vakuutuksensa. Harvalla hänen naapurustossaan oli vuodeksi noin varmaa tulevaisuutta.

Vaikka sahatyöläinen mielellään olisi vastaanottanut paksummankin palkkapussin, hänen elintasonsa oli nousussa. ”Sahalle töihin siirtyminen kohensi entiseen verrattuna tuntuvasti elintaso”, kirjoittaa Risto Reuna ja jatkaa: ”Sahatyöläisen rahapalkalla sai teollisuuden alkuvaiheissa maatyöansiota leveämmän leivän ja ehkä suursahoilla vieläkin runsaamman, sillä karjaa, laidunta ja polttopuuta oli sahatyöläiselläkin käytettävään”. Toisaalta Reuna huomauttaa, että työntekijät yrittivät vältellä seikkulaisille tarjotun kaltaisia ”orjakontrahteja”, koska heille ei jäänyt mahdollisuutta siirtyä parhaan sesongin aikana paremmin palkattuihin töihin.⁵⁰

Hugo Laguksen Wilhelm Rosenlewia ylistävässä kirjassa käsitellään välillisesti myös sahojen työvoimakustannuksia. Isosannan sahan riskejä ja laskelmia im Thurnille Lontooseen selittäessään Wilhelm Rosenlew ei puhu sanallakaan sahalla käytettävän työvoiman hinnasta. Kantohinnan yhteydessä asia käy selväksi Rosenlewin kirjeessä im Thurnille lokakuussa 1868. Tukan hinnasta kirjoittaessaan Rosenlew sanoo niiden olleen markan kappale halvempia kuin virallisissa laskelmissa ”sen johdosta, että talonpoikien on vallitsevan nälänhädän takia ollut pakko myydä metsänsä ja työvoimansa huokeampaan hintaan”. Edellä sanottu koski sahan työläisiä vain siinä tapauksessa, että he olivat mukana metsätöissä tai uitossa. Rosenlewin riitakumppani K.J. Lönegren sanoo Hel-

⁵⁰ Reuna, emt. s. 51, 181.

singfors Dagbladın kirjoituksessaan Isosannan sahan edullisia puolia kuvaillessaan asian suoraan: ”Työpalkat ovat alhaiset.”⁵¹ Tilanteeseen tuli muutos melko nopeasti 1870-luvun alun korkeasuhdanteessa.

Elintaso ja kassat

Millainen oli sahatyöläisten elintaso? Palkan lisäksi elintarvikkeiden ja asumisen hinta olivat ratkaisevia. Kuvaavaa kuitenkin on, että valtaosalla porilaisista työläisistä oli ylivoimaisia vaikeuksia hankkia itselleen tontteja ja asuntoja kaupungin VI osasta, josta kaupunki halusi työläisten kaupunginosaa. Samoin kävi Aittaluodon maiden liittäminen jälkeen VII ja VIII kaupunginosassa. Vuosikymmenien työskentely sahoilla ei ollut tuonut riittävästi säästöjä ostaa 800 markan tonttia. Joen pohjoispuolelta VIII kaupunginosasta saattoi saada tontin 250 markalla, mutta sen pintaa piti usein nostaa ennen rakennusoikeuden saamista. Varattomuuden vuoksi asumisen paine purkautui kaupungin rajojen taakse.⁵²

Ennen ammattiosaston perustamista, vuosilta 1871 – 1905 meillä on kovin vähän dokumentteja, millaiseksi Porin sahatyöläiset asemansa kokivat. Osaston perustamisen jälkeisestä ajasta johtopäätös on jo helpompi tehdä: tyytymättömyys omaan toimeentuloon hallitsi ihmisten ajattelua, toive palkankorotuksista nousi esille uudelleen ja uudelleen. Ei ole mitään syytä olettaa, että asiat olisivat olleet toisin ennen osaston perustamista.

Iän tai sairauden tuoma työkyvyttömyys romahdutti nopeasti köyhyysrajalla eläneen sahatyöläisen talouden. Vastavetoina erityisesti poikkeustilanteille olivat erilaiset apukassat. Seikun sahan työväen sairaus- ja hautausapukassa perustettiin vuonna 1886 ja Vanhan sahan vuotta myöhemmin. Näiden kassojen hallinto oli täysin työnantajan edustajilla vuoteen 1907. Selvää lienee, että työnantaja perusti kassat. Ne olivat osa patriarkaalista johtamis- ja hallitsemistapaa. Aihetta tutkinut Paavo Lagerroos kirjoittaa muistitietoon perustuen, että Rosenlew lahjoitti alkupääoman kummallekin kassalle. Ammattiosaston perustamisen seurausta ilmeisesti oli, että työläiset ottivat kassat haltuunsa vuonna 1907. Sen jälkeen työnantaja ja työnjohtajat vetäytyivät niiden toiminnasta.⁵³ Jo vuonna

⁵¹ Lagus, emt. s. 84 – 117.

⁵² Saarinen emt, s. 279 – 281.

⁵³ Paavo Lagerroos, Seikun sahan työntekijäin sairauskassan 100-vuotishistoriikki, s. 17. Katso myös Nikula, emt. s. 300.

1885 perustivat yhtiön johdossa tuolloin olleet veljekset Carl ja Wilhelm Rosenlew eläkekassan iäkkäitä, työkyvyttömiä työläisiä ja heidän perheitään varten. Tähän kassaan yhtiö lahjoitti 15 000 markan pääoman.⁵⁴ Lagerroosin kertomien esimerkkien perusteella kassojen antamalla avulla oli merkitystä, jopa niin paljon, että riitaisimmista tapauksista käytiin oikeutta. Lähinnä sahatyöläisten leskille tarkoitetut joulu- ja juhannusrahat eivät olleet saajilleen merkityksellisiä. Avustusten haitari esimerkiksi vuonna 1898 vaihteli 10 markasta 30 markkaan. Helmikuussa 1917 konsuli Hugo Rosenlewin leski Hanna Rosenlew perusti rahaston, jonka korkotuotot tuli käyttää ”sahojen köyhille ja apua tarvitseville työläisille ja heidän leskilleen”. Rahaston toimikunta näyttää olleen täysin sahatyöläisten käsissä, muun muassa ammattiosastossakin aktiivisesti toimineet Anton Virta ja Juho Halminen olivat päättämässä avustuksista.⁵⁵

Saha- ja lautatarhatyöläisten ammattiosastossa ei kassojen asioita ole koskaan käsitelty. Ne on ilmeisesti haluttu pitää visusti erillään. Lagerroosin mukaan sairauskassa saattoi tehdä aloitteita, jotka olisivat olleet luonteeltaan myös ammattiosastolle. Hänen mainitsemansa esimerkki koskee Seikun juomavettä ja on vuodelta 1907.⁵⁶ Samoja luottamushenkilöitä on toiminut kassoissa ja ammattiosastossa.

”Ja laulu kaikuu myös...”

Edellä lainattu Rosenlewin ja sahatyöläisten välinen sopimus antoi jonkinlaisen statuksen työläisille. Kun noudatti ankaria määräyksiä, palkanmaksu oli ainakin periaatteessa turvattu vuodeksi eteenpäin.

Rosenlew-konsernin historian vuonna 1953 julkaissut Oscar Nikula valittelee, että ”patriarkalisesta ajasta” ei ole tarkkoja dokumentteja, jotka täsmällisesti kertoisivat ”työnantajan ja työntekijöiden taloudellisista ja sosiaalisista suhteista”. Työaika on tiedossa: aamulla aloitettiin kello 6.00 ja työt päättyivät kello 18.00. Lauantaisin ja juhlapyhien aattoina työpäivä oli tunnin lyhyempi. Ruokatunti kesti nimensä mukaisesti 60 minuuttia. Tähän rytmiin tuli ennen I maailmansotaa hyvin pieniä muutoksia.⁵⁷

⁵⁴ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. ELKA.

⁵⁵ Lagerroos emt, s. 23 – 25.

⁵⁶ Lagerroos, emt. s. 30. Tässä tutkielmassa ei kassojen asioita käsitellä tätä laajemmin.

⁵⁷ Nikula, emt. s.290.

Työpäivä oli pitkä, mutta työtahti ilmeisesti vielä kohtalaisen verkkainen.⁵⁸ Vaati melkoista sitkeyttä työläiseltä sivistää itseään tai harrastaa systemaattisesti jotain. Rosenlew noita harrastuksia järjesti ainakin osalle työläisistä. Ja lauluun saivat osallistua kaikki.

Satakunta-lehtikin oli pannut merkille, että uudesta sahasta, Seikusta oli kuulunut kovin vähän sen perustamisen jälkeen. Maaliskuun 19. päivänä 1875 nimimerkki ”Sahuri” sanoi seuranneensa jo pitkään lehden palstoja ”saadakseni kuulla jotakin sahan oloista, kuinka siellä ollaan, kuten eletään, vaan turhaan”. Nimimerkki tuntuu kuitenkin itse tuntevan varsin tarkkaan asioita. ”Puusta katsoen näyttää juuri kun sahureilla ei olisi mitään yhteishenkeä, oh hoh, mutta ompas sitä ainakin vähäsen”. Kun Sahuri tämän jälkeen alkaa käyttää me-muotoa, se kertonee, että hän on Rosenlewin palveluksessa. ”jo pian puolitoista vuotta on meillä ollut neli-ääninen laulu kaikumassa herra Inbergin johdolla, johon seuraan vanhan höyrysahan miehet ovat innollisesti osaa ottaneet.”⁵⁹

Lauluharrastusta lienee ollut kahdenlaista. Molempien sahojen miehille lienee tullut tutuksi sahalaiten marssi, jota ilmeisesti myös sahojen kesken kilpailten laulettiin.

Me pojat sahoissa vastuksin
 Ei voima puutu työs
 Välissämme oomme veikotkin
 Ja laulu kaikuu myös
 Vaik’ on raskas työmme
 Iloäanel’ laulamme
 Vapaaks’ työstä päästyämme
 Kyllä kaulan kastamme⁶⁰

Laulusta on myös toinen versio, joka on paljon mahtipontisempi. Sekin on ilmeisesti jälkikäteen merkitty 1870-luvulle. Mitään varmuutta marssien valmistumisen ajankohdasta ei ole, ei edes siitä kumpi versio valmistui aikaisemmin.

Nikulan mukaan ”redan 1874 bildade de anställda vid de båda sågarna en gemensam sångförening, ”Arbetareförening vid Sågarne”. Director cantus J.A. Inbergin johdolla laulajat harjoittelivat kahtena iltana viikossa Seikun sahan konttorissa. Oman värinsä harjoituksiin toi se, että pitkän työpäivän uuvuttamat sahamiehet nukahtelivat kesken harjoituksen. Niin hyvin laulu kuitenkin sujui, että kuo-

⁵⁸ Haapala 1986, s. 182 kutsuu pitkän työpäivän olennaiseksi osaksi ”työn verkkaisuutta”. Siitä huolimatta hän näkee työajan lyhentämisen keskeisenä työväenkysymyksenä vuosisadan vaihteen molemmin puolin.

⁵⁹ Satakunta-lehti, 19.3.1875.

⁶⁰ Rosenlew-arkisto. Seikun sahan asiakirjoja.ELKA.

ro esiintyi mm. VPK:n juhlissa Juhannuslehdossa.⁶¹ Nikulan antama kuva, että sahatyöläiset olisivat ilman työnantajan vaikutusta perustaneet lauluseuran, lienee väärä. Laulaminen oli osa työnantajan järjestämää sosiaalista toimintaa. Yli 130 vuoden aikana Rosenlew-konserni ehti järjestää varsin monenlaista toimintaa työntekijöilleen ja heidän perheilleen.

Raittiusseura jäi lyhytaikaiseksi

Laulun mukaan kaula siis kastettiin töiden jälkeen ja Wallenius myönsikin, että monista työntäjän yrityksistä järjestää työn ulkopuolista ohjelmaa työläisille raittiusseura kuoli nopeasti ”omaan voimattomuuteensa”.⁶² Rosenlewin sahojen tilanne ei näytä poikenneen maan yleisestä tilanteesta. Tampereella perustettiin kaikkiin tehtaisiin omat raittiusjärjestönsä, mutta niiden toiminta hiipui melko nopeasti.⁶³

Satakunta-lehteen kirjoittaneen Sahurin pääasia lieneekin ollut alkoholinkäyttö Seikussa. Sahuri selvittelee pitkään, kuinka muilla suomalaisilla tehtailla ”tykkäänään kiellettiin kaikki väkeväin juomien nauttiminen”. Kirjoittaja selvästi epäilee tällaisen ehdottoman linjan onnistumista ja kertoo kuinka ”me sahurit ehdottelimme vähän toisin, kuin arvelimme että tästä viheliäisessä maailmassa myös taitaa ihminen pian parhaallakin tahdollansa erhettyä”. Viinan juonnin ”salpauksesta” oltiin kuitenkin yhtä mieltä ja siksi ”kohta valitsimme seastamme kahdeksan miehen johtokunnan, joka määräsi meille seuraavat säännöt”. Tämä ”toverituomioistuin” määräsi hieman samoilla periaatteilla rangaistuksia kuin syyskuussa 1872 allekirjoitettu ”kontrahti”. Vähäininkin humalataila johti kolmen, jopa viiden markan sakkoon ja sellainen työkaveri, joka ei ilmoittanut toverinsa humalasta, sai saman sakon. Saman rangaistuksen sai ”kaikista muistakin sopimattomista käytöksistä”. ”Kas tämäpä tekikin kohta erinomaisen vaikutuksen”, iloitsi Sahuri ja maalaili ”saat oman valitsemasi johtokunnan edessä seisoa nokka mojollasi, katsella kuin härkä punottua veräjää”. Noiden vaiheiden jälkeen määrättiin sakko, joka korkeimmillaan saattoi olla jopa kymmenen markkaa. Seuraus oli Sahurin mukaan se, että ”ani harvoin tai ei paljo koskaan enää tarvitse katsella juopunutta työ-

⁶¹ Nikula, emt. s. 295. Katso myös isännöitsijä Edvard Walleniuksen esitelmä ”Sahatyöntekijäin harrastuksia 1880-, 1890-luvulla Porissa” Suomen Sahateollisuusmiesten Yhdistyksen kokouksessa 2.12.1932. Kopio Rosenlew-arkistossa. ELKA.

⁶² Wallenius, em. esitelmä

⁶³ Haapala 1986. s. 72.

kumppania”. Rahat tallensi sahan hoitaja, kuten ”hyväntahtoiset isäntämme” olivat määränneet ja ne jaettiin työläisten kesken vuoden lopussa joko rahana tai tavarana.⁶⁴

Hengen nostatusta soutamalla

Raittiusseura ei menestynyt, mutta Rosenleweilla oli aktiivinen pyrkimys järjestää väelleen hupia ja harrastuksia. Toistuvat matkat ja muu runsas kanssakäyminen Englantiin lienevät johdattaneet Fredrik Wilhelm Rosenlewin etsimään soutukilpailuista sopivaa hengen nostatusta. Molemmille sahoille hankittiin vuonna 1878 Englannista kilpasoutuveneeseen piirustukset.⁶⁵ Piirustusten mukaan kumpikin saha teki oman veneensä. F.W. Rosenlew lahjoitti silkkisen lipun, josta sahojen miehistöt kilpailivat.

Kirjallisten lähteiden perusteella soutukilpailut olivat iso tapahtuma Porissa. Kilpailuja oli kahdenlaisia. Yyterin selällä kilpailtiin kauppaneuvoksen huvilan, Villa Grankullan edustalla. Kilpailu päättyi ”suuriin kemuihin” huvilalla. ”Kilpailupäivä oli juhlapäivä sekä soutajille että koko yhteiskunnalle. Kaikkihan siitä puhuivat ja kaikkien mieliä jännitti tuleva voittaja”, maalaili isännöitsijä Wallenius esitelmässään. Seikku hävisi yleensä soutukilpailut ja silloisen isännöitsijän Reinhold Rosengrenin kerrotaan monin operaatioin yrittäneen saada muutoksen tilanteeseen.⁶⁶

Yhtäpitävästi Wallenius vuonna 1932 ja Nikula 21 vuotta myöhemmin korostavat kaupungin edustalla pidettyjen soutukilpailujen suurta suosiota. Friitalan lautan kohdalla alkanut kilpailu päättyi Charlotta-sillan luona kaupungin kohdalla. Rannoilla oli runsaasti ihmisiä, jotka vastaanottivat soutajat hurraahuudoin.

Muiden muassa Similä on julkaissut valokuvan vuoden 1897 soutajista. Se on poseerauskuva, mutta useiden kirjallisten kuvausten mukaisesti herrat oli puettu samanlaisiin, ilmeisesti tummansiniisiin paitoihin, kravatti heilui kaulassa ja päässä oli ”kapteeninlakki”, jonka yläosa oli valkoinen. K uudelle soutajalle tahtia huusi cox eli perämies, joka oli pukeutunut mustaan pikkutakkiin. Soutajat

⁶⁴ Satakunta 19.3.1875. Nimimerkki Sahurin mainitsemassa ”johtokunnassa” ei ollut yksin työläisiä, vaan puheenjohtaja oli ”sågdisponenten som ordförande arbetsledare samt äldre fackarbetare som bisittare”. Johtokunnan luonne näyttäisi olevan täysin poikkeava siitä kuvasta, minkä Sahurin kirjoitus antaa”.

⁶⁵ Lagus kyllä väittää, että veneet ostettiin valmiina Kööpenhaminasta, emt. s. 67.

⁶⁶ Wallenius, em. esitelmä.

elinaikanaan tavannut isännöitsijä Wallenius täsmentää vielä varustusta: saappaat ja musta kiiltonahkainen vyö. Vuoden 1897 soutuporukassa perämies oli päätyönjohtaja F. Salonius, lisäksi mukana oli yksi työnjohtaja. Soutamassa oli kolme tapuloitsijaa, yksi särmääjä ja yksi nimi puuttuu. Viimeinen soutu kilpailu pidettiin vuonna 1898. Sattumaa tai ei, sahoilla lakkoiltiin samana vuonna ensi kerran.⁶⁷

Menestystä torvisoitolla

Soutuakin suurempi vaikutus saattoi olla torvisoitolla. Molempiin sahoihin perustettiin vuonna 1893 torvisoittokunta. Soutajissa ei näyttäisi olleen myöhempiä ay-aktiiveja, mutta soittajissa heitä oli, muun muassa porilaisessa ay-elämässä näkyneitä Paveneita (osa käytti myöhemmin nimeä Lumme). Soittajien on täytynyt tuntea itsensä jollain lailla etuoikeutetuiksi, vaikka mahdollisuus konserttimatkoihin Ruotsiin, esiintymisiin ja kilpailuihin Suomessa hankittiinkin ankaralla harjoittelulla. Orkesterissa mukana olleen Walleniuksen mukaan ”joka arki-ilta paitsi lauantaisin oli harjoitukset”. Miten se oli mahdollista tavallisille sahatyöläisille, jää selvittämättä.

Menestyksistä päätellen kunnianhimoa ei soittokuntien harjoittamisesta puuttunut. Kansanvalistusseuran soitto- ja laulujuhilla Seikun soittokunta voitti vuonna 1900 ja viisi vuotta myöhemmin ensimmäinen palkinto jaettiin Rosenlewin sahojen soittokuntien kesken. Wallenius sanoo soittokuntien lopettaneen toimintansa vuonna 1917. Hänen mukaansa puuttui ymmärtäväsyyttä, kun sosialismi oli jo levinnyt työväestön keskuuteen. Kummallisen ristiriitainen on Walleniuksen näkemys, että ”8-tuntinen työaikalaki teki myöskin vaikeuksia yhteisiin iltahommiin”. Nikulan mukaan Vanhan sahan soittokunta lopetti toimintansa vuonna 1910 ja Seikun neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1914. Olipa kumpi tahansa oikeassa, vuosiluvuilla näyttäisi olevan suora kytkös työväen lisääntyneeseen luokkataisteluinnostukseen. Vuoden 1913 viiden viikon lakko ja viimeistään vuoden 1917 tapahtumat avasivat silmät molemmin puolin.⁶⁸

Ammattiosasto käsitteli soittokuntien asioita ensimmäisen kerran lokakuussa 1906. Kuukausikokous halusi niille selvät säännöt, että ”niitä ei määrää yksi mies oman mielensä mukaan”. Keskustelu ja päätös kertovat, että työntekijät kokivat soittokunnat ainakin osittain ”omikseen”. Asia oli edennyt tahmeasti, sillä saman vuoden joulukuussa osasto joutui kirjaamaan tilanteen muuttumattomuus-

⁶⁷ Nikula, emt. s. 294 – 295 ja Walleniuksen esitelmä. Similä, emt. s. 18.

⁶⁸ Walleniuksen em. esitelmä.

den. Ilman konkreettista päätöstä nähtiin välttämättömäksi saada niille säännöt ja johtokunta.⁶⁹ Tässä asiassa osasto haihatteli. Soittokunnat olivat työnantajan ylläpitämiä, osa heidän ”politiikkaansa”. Soittokuntien yhteishallinta ei kuulunut 1900-luvun alun työpaikkakulttuuriin. Ammattiosaston pöytäkirjasta huokuvaan optimismiin saattoi vaikuttaa se, että sihteeri, käyrätorvea soittanut Armas Lumme oli innokas musiikkimies.⁷⁰ Sahojen soittokunnilla oli oma vaikutuksensa työväenliikkeen myöhempisiin musiikkiharrastuksiin Porissa, toki torveen puhalsivat muutkin kuin sahalaiset.⁷¹

Rosenlew järjesti muutakin sosiaalista ja liikunnallista ohjelmaa työväelleen. Nikulan kuvaamalla vuosittaisilla, alkusyksyn perunaretkillä soittokunnat olivat tärkeitä. Ne kärjessään työläiset marssivat nelijonossa sahoilta Porin metsään vanhoille pattereille. Ruokana oli keitettyjä perunoita ja silliä, ruokajuomana ”svagdricka” eli kotikaljaa. ”Kun miehet olivat kylläisiä, leikittiin, lyötiin palloa, kilpailtiin köydenvedossa ja tanssittiin”, kirjoittaa Nikula muusta ohjelmasta. Hän uskoi nimenomaan orkesterien puhaltaneen pois arjen harmautta ja luoneen tunnelmaa ja iloa kaikille heille, joiden elämää ei ollut pilattu elämän hienouksilla.⁷²

Monet edellä esillä olleista asioista saattavat tuntua kolmannen vuosituhannen alussa naiiveilta, läpinäkyviltä yrityksiltä ostaa sahatyöläisten sieluja. Mikä oli Rosenlewin motiivi toimia näin sahojen ensimmäisinä vuosikymmeninä? Voiko noissa toimenpiteissä nähdä humanin kädenojennuksen vai oliko se silkkaa taktiikkaa voittojen turvaamiseksi? Täsmällistä vastausta tuskin saamme koskaan.

Mikä oli ”hengenluomisen vaikutus”? Selittääkö se sahatyöläisten ammattiosaston myöhäisen perustamisen Porissa. Vahva metalliosasto oli perustettu jo vuonna 1899. Sen aktiiveilla oli myös huomattava vaikutus, kun Porin Työväenyhdistys käännettiin vuonna 1903 wrightiläisiltä linjoilta sosialistiseksi. Sahatyöläisten osuus oli huomattavasti vähäisempi, vaikka heitä oli selvästi enemmän kuin metallimiehiä. Sahatyön luonne osittain sesonkityönä selittää paljon. Myös konjunktuurien heilahtelut selittävät paljon, mutta ne horjuttivat ankarasti myös metallityöläisiä.

Risto Reuna käyttää termiä ”kemuttaminen” sahatyönantajien yrityksistä pitää väki tyytyväisenä erilaisella järjestetyllä toiminnalla. Sillä tavalla Rosenlew näyttäisi poikkeavan sahatyönantajien

⁶⁹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 21.10.1906 ja kk. 9.12.1906.

⁷⁰ Seppä Armas Lumme siirtyi Seikusta Rosenlewin omistamalle Porin Konepajalle. Lumme muistetaan erityisesti vuoden 1917 Porin punaisena poliisipäällikkönä. Vuoden 1918 jälkimainingeissa Lumme säilytti henkensä, palasi konepajalle ja osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen elämään kuolemaansa (1942) asti.

⁷¹ Työväenjärjestöjen soittoharrastuksesta enemmän mm. Seppälä emt. s. 40 – 41 ja 120 – 124 ja Tapio Furuholm, Esitämme jyrkän vaatimuksen ... Osasto n:o 6, 100 vuotta metallityöläisten asialla, s. 34 – 43. Kun Porin työväenyhdistys ei halunnut ylläpitää työväen soittokuntaa, se oli metallityöläisten hallinnassa vuodet 1904 – 1913.

⁷² Nikula, emt. s. 296 – 297. Työnantajan järjestämällä toiminnalla oli myös vaikutus ammattiosastoon sen ensimmäisinä vuosina. Osasto oli kiinnostunut saamaan soittokunnan tilaisuuksiinsa. Perunaretkiä osasto suunnitteli useasti, mutta kykeni järjestämään harvoin. Siikajuhlistakin osasto alkuvuosinaan haaveili. Malli niiden järjestämiseen tuli Seikun johdon siikajuhlista. Katso myös Similä, emt. s. 25 – 26.

valtavirrasta, että yhteisen huvin järjestäminen tuntuu olleen vuosia, jopa vuosikymmeniä kestävä. Seikun⁷³ lisäksi Reuna pystyy varmuudella nimeämään vain Sortavalan Läskelän ja Lauritsalan sahat, joissa ohjelmaa järjestettiin.⁷⁴ Rosenlewin suhde omaan työväkeensä ennen sisällissotaa vaikuttaisi olleen pehmeämpi kuin esimerkiksi Ahlströmin omistamalla Pihlavan sahalla.⁷⁵

Muutoksen siemenet

Sääty-yhteiskuntaan olennaisesti kuuluneesta työnantajan, tässä tapauksessa Rosenlewin otteesta työntekijöihinsä antaa osuvan kuvan Kansalainen-lehdessä julkaistu artikkeli kesällä 1898. Vaikka kuva ei olisikaan aivan aito, se kertoo ainakin niistä odotuksista, joita sahatyöläisten käyttäytymiseen kohdistui. Sahanisännöitsijä U. Skogman oli eronnut Vanhan sahalla palveltuaan 26 vuotta. Hän oli siis tullut sahalle melko nopeasti konkurssin ja huutokaupan jälkeen.

Kansalaisen mukaan edellisenä lauantaina Vanhan sahan ”satoiin nouseva työväestö” oli käynyt jäähyväistervehdyksellä Skogmanin asunnolla. Torvisoittokuntakin oli mukana, joka vahvistaa työnantajan osuuden ja sen, että käynti ei ollut spontaani. Eläkkeelle jääneelle isännöitsijälle lahjoitettu hopeinen kahvikalusto näyttäisi kertovan myös työnantajan osallisuudesta.

Tärkeintä kuitenkin oli tilaisuuden puheet. Työnjohtaja Söderman kiitti ”sopusointuisesta suhteesta, joka on vallinnut kaikkina näinä vuosina”. Isännöitsijä Skogman kiitti ”uskollisesta yhteistyöstä” ja kehotti ”osoittamaan samaa uskollisuutta ja rakkautta”, joka oli tullut hänen osakseen.⁷⁶

1800-luvun lopulla porvarillisen sanomalehden, tässä tapauksessa Kansalaisen, voi odottaa kirjoittavan ymmärtävästi ja myötätuntoisesti kaupungin suurimmasta työnantajasta. Kansalaisen sivuilla oli myös esitetty varovaista kritiikkiä työnantajia, myös Rosenlewin suuntaan.

Sahojen työntekijät olivat hyvin heterogeeninen joukko niin aseman kuin ansioidenkin suhteen. Osalla työntekijöistä saattoi olla aito halu edellä kuvatun kaltaiseen käytökseen. Työn tilapäinen luonne saattoi myös vaikuttaa työntekijöiden nöyryyteen; osoittamalla uskollisuutta saattoi varmistaa tulevia töitä. Risto Reuna huomauttaakin, että ”ensimmäisten höyrysahojen työntekijöitä pidet-

⁷³ Tämän täytyy tarkoittaa myös Vanhaa sahaa. Rosenlew näyttää kohdelleen kumpaakin sahaa samanarvoisesti, vaikka Seikun tuotantomäärä ja työntekijöiden määrä oli selvästi suurempi.

⁷⁴ Reuna, emt. s. 146. Esimerkiksi Tampereen tapahtumien perusteella Reunan johtopäätös vaikuttaa väärältä. Patriarkaalistien työnantajien suhtautumisessa työntekijöihinsä oli eroja, mutta pääosin menettelytavat olivat samansuuntaisia.

⁷⁵ Tuula Telin, Maisa Lehtonen, Pentti Sjöblom, Pihlavan puutyöväen ammattiosasto r.y. n:o 92, mm. s. 39 – 40 vuoden 1908 irtisanomiset.

⁷⁶ Kansalainen-lehti, 7.6.1898.

tiin yleistyvistä rahapalkkatyöläisyydestä huolimatta edelleen renkeinä”.⁷⁷ Maataloudesta juontunut ammattinimikettä käytti myös Porin Kaupungin Sanomia-lehti Isosannan sahaa esitellessään.⁷⁸ Tällaiset tarinat korostavat syksyn 1905 suurlakon tuomaa nopeaa, ilmapiirin kääntänyttä murroksellista merkitystä. ”Työntekijöiden ja työnantajien suhteessa patriarkaalinen asenne mureni. Työväestö sai itseluottamusta ja uskoa omiin voimiinsa”, arvioi Pirjo Ala-Kapee SAK:n historiasa.⁷⁹

Kansalainen-lehden liikuttava tarina oli aitoa sääty-yhteiskuntaa. Toisenlaisen järjestyksen siemeniä oli kuitenkin kylvetty jo runsaasti. Ala-Kapeen mainitsemaa itseluottamusta ja uskoa oli luomassa myös työnantaja muun muassa edellä mainituilla toimenpiteillään. Irma Sulkunen, Risto Alapuro ja Pertti Haapala ovat varsin yhden suuntaisesti käsitelleet aihetta omissa tutkimuksissaan. Jos heidän sanomansa kiteyttää ja yksinkertaistaa, viesti on selvä: kaikenlainen järjestäytyminen, kassat, raittiustoiminta, soittokunnat ja työväen ja heidän lastensa sivistystason kohottaminen tuki tulevaa työväen järjestäytymistä. Myöskin suomalaisuusliikkeen vaikutus lienee kiistaton.⁸⁰ Työnantajan toimenpiteiden lisäksi samaa suuntaa tuki Porissakin monenlainen vapaaehtoisuuden pohjalta lähtevä kansalais- ja sivistystoiminta. Vuonna 1887 perustetun Porin Työväenyhdistyksen toiminnalla oli tietysti suuri vaikutus.⁸¹ Alapuron oivallus, että ”luku- ja kirjoitustaitoon sisältyi periaatteellinen mahdollisuus tulla osaksi kansalaisyhteiskuntaa, joka pohjautuu organisoituneisiin mielipiteisiin ja niitä muodostavaan ja välittävään lehdistöön ja kirjallisuuteen”.⁸² Kun teollisuustyöhön menevän oli suoritettava kansakoulun oppimäärä ja työläisperheissä ymmärrettiin koulutuksen antavan mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun, kuin huomaamatta työväenjärjestöihin kasvoi pystyvää ja osaa vaa väkeä.⁸³

Sulkusen mielestä ”alkuvuosikymmenien raittiusliikettä voidaan täydellä syyllä luonnehtia varhaiseksi työväenliikkeeksi, yhteenliittymäksi, joka integroivan yleisilmeensä sisään kätki nimenomaan yhteiskunnan alaryhmien organisatorisen ja sosiaalisen eriytymisen”. Sulkunen arvostelee aiempaa raittiusliikkeen tutkimusta, koska se hänen mielestään on jättänyt vaille painoa ”toimintaa perustamalla kantaneen työväestön roolin liikkeen kokonaisfunktion määrittäjänä”. Jopa Rosenlewin raittiustoiminnan ”epäonnistuminen” saa selityksensä Sulkusen johtopäätöksessä: raittiustoiminta oli

⁷⁷ Reuna, emt. s. 44.

⁷⁸ Porin Kaupungin Sanomia, 1862:32.

⁷⁹ Pirjo Ala-Kapee ja Marjaana Valkonen, Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930, s. 157.

⁸⁰ Haapala 1986, puhuu Tampereen oloissa ”työläisfennomaniasta”, s. 72.

⁸¹ Seppälä, Porin työväenyhdistyksen lukusaleista, kurseista, puhujaklubista ym. s. 103 -106.

⁸² Risto Alapuro, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933, s. 58. Alapuron huomautus kansakoulunopettajien ”ideologisesta vaikutuksesta yli koulutyön” istuu erinomaisesti myös Poriin ja työväenyhdistyksen toimintaan. Haapala 1986, s.72 sanoo tamperelaistehtaiden kouluista, että ne ”olivat työväestön henkisen aatelin kasvatuspaikkoja”.

⁸³ Haapala 1995, s. 38.

usein liikehtivän väestön läpikulkutoimintaa. Suoraan työväen liikehdintään vaikutti 1800-luvun lopun juomalakkoliike, jota monet radikaalit työväenjohtajat olivat organisoimassa.⁸⁴

Vieläkin suuremmin yhtymäkohtia on Alapuron tutkimuksessa ”Suomen synnystä” Huittisissa. Alapuro epäilee, että jo ennen helmikuun manifestia vuoden 1898 juomalakkoliike löi kiilaa paikakunnan sivistyneistön ja työväestön välille. Huittisten esimerkki tuntuu siis vahvistavan Sulkusen johtopäätöstä. Ennen suurlakkoa raittiusliikkeestä, nuorisoseurasta, VPK:sta ja lopulta työväenyhdistyksestä kasvoi Huittisissa yhteen kietoutuma, jossa käsityöläisten ja työmiesten eturivi oppi järjestöelämän peruslinjat, organisoinnin ja itsensä sivistämisen merkityksen. Mikään yhdistys ja sen ajama asia ei tietenkään ollut huittislainen oivallus, vaan suunta tuli valtakunnallisesta keskustelusta ja ohjauksesta. Huittisissa tämä kehitys huipentui ennen suurlakkoa kahdessa asiassa: jo vuonna 1903 työmiehet ja käsityöläiset saivat hyvän edustuksen kunnanvaltuustoon ja seuraavana vuonna perustetun ”kaikkien osuuskaupan” johtotehtävissä hääräsivät niin pitäjän mahtimiehet kuin muurari Kusti Lindqvistkin.⁸⁵

Haapala puhuu ”poliittisesta työläisidentiteetistä”, jonka synnytti poliittinen kokemus ja -julkisuus. ”Poliittinen toiminta oli jatkoa kristinuskosta ja suomalaisuusliikkeestä ponnistaneelle utopialle paremmasta tulevaisuudesta. Välillä oli uskottu koulun ja raittiuden voimaan, autonomiaan, kunnalliseen demokratiaan. Nyt uskottiin yleiseen äänoikeuteen, eduskuntaan, itsenäisyyteen, valtaan ja lopulta aseisiin”, kuvaa Haapala kehitystä suurlakon edeltävältä ajalta vuoteen 1918. Haapala torjuu käsityksen, että työväestön muutos olisi ollut poliittista tunnekuohua. Niitä kyllä saattoivat aiheuttaa kaksi asiaa, palkka ja työaika.

Sahanisännöitsijä Skogmanin nöyrästä tervehtimisestä oli pitkä henkinen, mutta lyhyt ajallinen etäisyys vuoden 1905 tapahtumiin. Vaikka seitsemän vuoden aikana tapahtui paljon, Skogmanin tervehdys oli yksi osoitus tärkeästä huomiosta: luokkatietoinen sosialismi ei ollut millään lailla predestinoitu suomalaisen työväestöön. Myöhempiin tapahtumiin ja kehityskulkuihin vaikuttivat lukuisat tekijät. Haapalan johtopäätös on, että ”monista tarjotuista ohjelmista sosialismin oppi oli se joka olosuhteiden ansiosta sai taakseen työväen järjestäytyneen tuen”.⁸⁶

⁸⁴ Irma Sulkunen, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin, s. 205 – 206 ja s. 226 – 233. Sulkunen katsoo juomalakkoliikkeen olleen taktiikkaa, jolla työväestöä mobilisoitiin.

⁸⁵ Alapuro, emt. s. 74 – 79 ja 81 – 82. Mainitun Lindqvistin tarina on suoraan rinnastettavissa lukuisiin porilaisiin sahatyöläisiin: vahva asema joko punaisessa hallinnossa tai punakaartissa 1918, tai molemmissa, ja elämä päättyi teloitukseen.

⁸⁶ Haapala 1986, s. 287 – 289.

Palkka ja työpäivä

Lagusen mukaan Wilhelm Rosenlew kiinnitti paljon huomiota työläisten ja toimihenkilöiden asemaan. Nikula menee vielä pidemmälle ja kuvaa Wilhelm Rosenlewia ja hänen veljeään Carlia, ”humaaneiksi ja vastuuntuntoisiksi miehiksi, joilla oli hyvää tahtoa parhaan kykynsä mukaan auttaa työntekijöitään”.⁸⁷

Lagusen ja Nikulan vaikutuksesta kirjallisuudessa on paljon ollut esillä Wilhelm Rosenlewin kirje veljelleen vuonna 1864. ”Kun puhutaan palkasta, tulee hänen (työntekijän) tietää, että meillä ei ole tapana olla saitoja, vaan meidän tulee olla tyytyväisiä toisiimme”. Lagus kuvaa Wilhelm Rosenlewin kirjettä ”perustan laskemiseksi” ja väittää liikkeen suhteen olleen mallikelpoinen työnjohtajiin ja työmiehiin.⁸⁸ Noin auvoista ei elämä tullut olemaan, ei ainakaan työläisten mielestä.

Nikula noteeraa Rosenlewin sahoilla vuosina 1898, 1902, 1904 ja 1906 olleet lakot. Riidat koskivat yleensä palkkaa, mutta ”heikosti tai kokonaan järjestäytymättömät työläiset eivät kyenneet ajamaan vaatimuksiaan läpi”⁸⁹. Vasta vuoden 1913 viiden viikon lakossa tilanne oli toisenlainen.

Vuoden 1898 kesäkuun 2. päivänä lakkoon menivät Seikun vaunumiehet, ”koska ei oltu suostuttu korottamaan heidän palkkaansa. Lakosta oli seurauksena koko tehdaslaitoksen seisauttaminen. Työväkeä on ollut laitoksessa 500 henkeä”, kirjoitti Kansalainen-lehti lakon jälkeisenä päivänä. Lopputulos selvisi nopeasti ja oli odotettu: ”Seikun sahan lakontekijöitten palkankorotusvaatimukseen ei isännistö ole suostunut, vaan on hankkinut tyytymättömäin tilalle uutta väkeä. – Tänä aamu- na klo 6 alkoi taas täysi työ sahoilla.”⁹⁰

Sahateollisuus oli Suomessa niin suuri asia 1800-luvun lopulla, että julkisuus oli kiinnostunut siitä. Työpäivän pituus, 60 – 70 viikkotuntia, synnytti arvostelua myös muualla kuin työväenliikkeen julkaisuissa.⁹¹ Puutyöläisten historiikin 1950-luvun puolivälissä kirjoittanut Aulis Alanen kuvaa sahateollisuuden työläisten aseman ensimmäisinä vuosikymmeninä lohduttomaksi. Silmät avautuivat luokkatietoisuuden kautta: ”...he näkivät myös työnsä uusin silmin: sen kuolettavan yksitoikkoisuuden, epäterveellisyyden ja tapaturmavaarat, palkkojen pienuuden, 16-tuntisen työpäivän

⁸⁷ Nikula, emt. s. 299.

⁸⁸ Lagus, emt. 67.

⁸⁹ Nikula, emt. s. 301. Nikula kertoo myös Hennalan kaksikerroksisen työläiskasarmin rakentamisesta lähelle Seikkua. Hän kuvaa työläisten asuinoloja surkeiksi (bedrövliga).

⁹⁰ Kansalainen-lehti 3. ja 4.6. 1898.

⁹¹ Kansalainen-lehti, 24.5. 1898, Nimimerkki N—M kirjoitti asianomaisille ”ryhtykää työväen raskasta kuormaa hettämään”. Kirjoituksessa vaadittiin pitämään ansiotasoa entisellään.

epäinhimillisen pituuden, lapsityövoiman väärinkäytön, järjestyssääntöjen mielivaltaisuuden, asunto-olojen ahtauden ja kurjuuden ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun”. Alanen ottaa kuvauksissa kaunokirjallisia vapauksia, mutta johtopäätös sahatyöläisten kuulumisesta ”työväenluokan vähiten valistuneeseen ja valveutuneeseen kerrokseen”, tuntuu oikeansuuntaiselta.⁹² Sahatyöläiset olivat kaupungin suurin työläisryhmä, mutta side esimerkiksi Porin Työväenyhdistykseen näyttää olleen ohut. Yhdistyksen palkkavertailussa vuodelta 1888 sahatyöläisiä ei mainita ollenkaan. Vasta pari vuotta ennen suurlakkoa tulevat sahatyöläisjohtajat alkoivat liittyä Työväenyhdistykseen.⁹³

Niin valistumattomia sahatyöläiset eivät kuitenkaan olleet, että he eivät olisi jollain täsmällisyydellä tunteneet esimerkiksi Seikun perustamisen aikaisia yhtiön voittolukuja. Vuonna 1871 sijoitetusta pääomasta 73 prosenttia, seuraavana vuonna 54, ja kahtena seuraavana vuonna 64 ja 47 prosenttia. Tuollaiset luvut ja Alasen edellä kuvaama tilanne synnyttivät väistämättä ajatuksia tilanteen epäoikeudenmukaisuudesta ja sen korjaamisen mahdollisuuksista.⁹⁴

Reunan mukaan porilaisilla sahatyöläisillä oli yksi etu esimerkiksi kotkalaisiin; elintarvikkeiden hinnat eivät Porissa kohonneet yhtä korkeiksi kuin ”savolaisten Amerikassa”. Kotkan ohella Reuna vertaa Poria Turkuun, Tampereeseen ja Viipuriin ja huomauttaa hintojen olleen suhteellisen alhaisia länsirannikon sahatyöläisissä. Vielä vuosina 1908 – 1911 Reuna laskee elintarvikkeiden kuluttajahintojen nousseen Kotkassa 4.6 prosenttia, Oulussa 3.6, Viipurissa ja Turussa 3.4 prosenttia ja muissakin kaupungeissa nousu oli selvä. Porissa kuluttajahinnat laskivat samaan aikaan 2 prosenttia. Hintojen vaihtelun vuoksi Reuna huomauttaakin olevan hankalaa kuvata sahatyöläisyyden reaaliensiot.⁹⁵ Haapala näkee asiat toisin. Hänet voi luokitella ”optimistiksi” teollisuuden seurausten arvioinnissa. Vaikka sahatyö poikkesi puuvillatehtaan tai konepajan työstä, hänen yleistyksensä nousevista palkoista vuoden 1860 jälkeen sopii myös Poriin. Sen vahvistaa myös Nikulan vertailut. Haapala arvioi naisten palkan nousseen 2,5 kertaiseksi teollistumisen seurauksena ja miesten palkkojen kolmen- tai jopa nelinkertaistuneen. Tällöin vertailukohtana on vuosi 1850. Erikseen Haapala korostaa 1890-luvun jälkipuoliskon olleen jakso ”joka nosti palkat pysyvästi aikaisempaa korkeammaksi”. Elintason kehitystä arvioidessaan Haapala näkee sen huomattavasti monivivahteisempänä kuin Reuna. ”Palkkojen nousu ja lasku kulkivat usein samaa rataa hintojen nousun ja laskun

⁹² Aulis Alanen, Suomen puutyöläisten järjestötoiminnan vaiheita, s. 13, 35. Rosenlewin luottomies, isännöitsijä Edward Wallenius teki vuonna 1913 tutustumismatkan ruotsalaisille sahoille. Kaikkiin haluamiinsa sahoihin häntä ei päästetty kilpailusyihin vedoten. Matkakertomuksessaan Wallenius huomautti useasta työvaiheesta, että niissä voi käyttää ”poikasia”. Rosenlew-arkisto, Elka.

⁹³ Arvi Kontula – Vilho Rantanen, Taistelujen tie. Porin työväenyhdistyksen 60-vuotishistoriikki, s. 37, 51.

⁹⁴ Harry A. Rinne, Trävaruproduktion och trävaruhandel i Björneborgs distrikt 1856 – 1900. s. 277 – 282. Rinne on käsitellyt aihetta myös pidempänä ajanjaksona.

⁹⁵ Reuna, emt. s. 178 - 179, 194. Myös Reuna on löytänyt kuvaavan Björneborgs Tidningin jutun (25.10.1874), jossa lehti oli tyytyväinen sahalaisten laskevista palkoista. Lehden mukaan myös viinan juominen laski samassa tahdissa.

kanssa”, kirjoittaa Haapala ja on päätyntä esimerkkeihin, joiden mukaan ”vuosina 1862 ja 1874 - 1877 hinnat olivat korkeammat kuin vuonna 1913, mutta vuosina 1885 – 1890 ja 1894 -1897 ne olivat 20 – 30 % alemmat kuin vuonna 1913”.⁹⁶ Kuisman käsitykset ovat hyvin yhteneviä Haapalan kanssa. ”Työväestön vahvistuva vaatimusliike lyhyempien työpäivien, parempien palkkojen ja laajempien yhteiskunnallisten oikeuksien puolesta ei syntynyt teollisuuden synnyttämästä kurjuudesta”, arvioi Kuisma ja tekee Rosenlewin sahoillakin kestävän johtopäätöksen: ”Työväestö käsitti itse hyvin teollisuuden siunauksellisuuden. Se ei siksi vihannut työtään, työnantajiaan eikä koneita”.⁹⁷ Porin sahatyöväen ammattiosaston arkistoista ei löydy dokumenttia, joka olisi ristiriidassa Kuisman käsitysten kanssa. Työtä ei vihattu, vaikka vaatimukset tuloksen oikeudenmukaisemmasta jaosta saattoivat olla jyrkkiäkin.

Aivan vuosisadan alun laman vaivaamina vuosina 1901 –1903 Työmiehen tietojen mukaan Porissa maksettiin tilapäiselle työväestölle 50 pennin päiväpalkkoja. Ammattitaitoa vaativissa tehtävissä päiväpalkka oli kaksi - kolme markkaa.⁹⁸ Varsinkin vakinaisen sahatyöväen palkoista Seikussa Nikulalla on runsaasti tietoa, mutta pääosa siitä on vuoden 1913 jälkeiseltä ajalta. Yleisesti hän sanoo höyrysahan raamisahurin kuukausipalkan vuonna 1872 olleen 42.50 markkaa kuukaudessa. Seikussa raamisahuri sai 25 vuotta myöhemmin 114.43 markkaa kuukaudessa. Nikulan mukaan Vanhassa sahasa kuukausipalkka oli tuossa vaiheessa kymmenen markkaa alhaisempi.⁹⁹

Keskeinen sahatyöläisen toimeentuloon vaikuttanut tekijä oli työvuoden mitta. Vasta 1800-luvun lopulla suurimpien sahojen sahauskausi oli 250 – 270 vuorokautta eli yhdeksän kuukautta. Monilla sahoilla sahauksen kesto oli sidottu sulan veden aikaan. Sahat saattoivat käydä vajaa 100 vuorokautta.¹⁰⁰ Tekniikan kehitys ja innovaatiot myös vaikuttivat sahaukseen. Seikussa siirryttiin tukinnostossa hevosista konevoimaan jo vuonna 1883. Vielä merkittävämpi askel oli alkaa laskea höyrypannuista kuumaa vettä tukkialtaaseen. Näin tehtiin Isosannassa vuodesta 1897 ja Seikussa järjestely tehtiin kolme vuotta myöhemmin.¹⁰¹ Rajusti heilahtelevat suhdanteet toivat säännöllisesti epävarmuutta niin sahanomistajille kuin toimeentuloaan murehtiville sahatyöläisille. Työntekijöiden haa-

⁹⁶ Haapala 1986, s. 245 – 254. Hyvin kuvaava on Haapalan johtopäätös: ”Kokonaisuutena arvioiden nimenomaan suurteollisuus antoi ihmisille mahdollisuuden elinolojen kohentumiseen verrattuna siihen vaihtoehtoon, että sitä ei olisi ollut”.

⁹⁷ Kuisma, emt. s. 412. Kuisma tasapainoilee suurlakon jälkeisessä työläisten vaatimusliikkeessä myöntämällä työväestön parannusvaatimukset oikeutetuiksi ja ymmärrettäviksi, mutta samalla korostamalla, että teollisuudella ei olemassaolonsa vuoksi ollut mahdollisuuksia enempään.

⁹⁸ Työmies, 16.7. 1903. Edellä sanotun perusteella Työmies saattoi liioitella. Toisaalta tuollainen palkkataso oli hetkelisesti mahdollista, kun työvoiman tarjonta oli runsasta.

⁹⁹ Nikula, emt. s. 290 – 293.

¹⁰⁰ Reuna, emt. s. 43, 49.

¹⁰¹ Nikula, emt. s. 62.

voittuvuutta vähensi se, että monella oli lehmä, sika ja pienimuotoista maanviljelystä.¹⁰² Varsinkin talven yli selviämiseksi oli oltava muitakin tulonlähteitä kuin sahatyö.

Lienee selvää, että Porin sahatyöläisten ”heräämiseen” palkalla ja toimeentulolla oli joku merkitys. Turun esimerkin perusteella 1800-luvun lopun tehdastyöläinen oli vain poikkeustapauksissa tyytyväinen toimeentuloonsa.¹⁰³

Järjestäytymisen mutkia

Höyrysahtojen tehon noustessa saha-ammattilaisten määrä supistui Reunan mukaan muutamaa prosenttiin työvoimasta. Ammattilaisiksi hän laskee sahanasettajat (tällärit), etusahurin (johtava sahuri), koneenkäyttäjät (masinistit), laaduntarkistajat ja lankunvarastojat (taaplarit). Viimeksi mainitut olivat usein sahtojen parhaiten palkattua väkeä. Työ oli myös poikkeuksellisen raskasta ja vaativaa. ”Valtaenemmistö sahatyöläisistä oli kuitenkin alhaisesti palkattua työväkeä ja aputyövoimaa, repsikoita eli tukin sahattavaksi vetäjiä, kaappareita eli rimankatkaisijoita, vaununpurkajia eli ”käärääjiä” jne”, luettelee Risto Reuna. Naisia sahtojen työväestä oli runsas kymmenen prosenttia, mutta sesonkiaikoina heidän osuutensa oli paljon suurempi.

Reuna käyttää ilmaisua ”sahatyöläisten kapeneva leipä” kuvatessaan höyrysahtojen perustamisen ja I maailmansodan välistä ajanjaksoa. Vaikka vientimäärät ja –hinnat nousivat, myös sahatyöläisten määrä lisääntyi ja palkkakokonaisuus jakaantui suuremmalle työläisjoukolle. Jopa saha-ammattilaiset jäivät jälkeen paperi- ja metallityöläisten ansioista. ”Sahatyöväen arkipäivän hätä ja puute oli tulosta kahdesta liikkeelle lähteneestä muutoksesta. Kysymys oli ensinnäkin sahakapitalistien ja metsänomistajien toimista lisätä voittoylijäämää ja saataviaan sekä niiden aiheuttamista pääomajärjestelyistä. Toiseksi itse sahatyöläisyys oli menettämässä johtavaa asemaansa teollisuudessa.”¹⁰⁴

Edellä kuvattu tilanne sopii ainakin pääpiirteittäin Poriin ja Rosenlewin sahoihin. Työläisten taloudellinen ja sosiaalinen asema on yksi tekijä selittämässä ammattiyhdistystoiminnan alkamista. Kai-

¹⁰² Talve Ilmar, Suomen sahatyöläisten työstä ja palkkaustavasta ennen 1920-lukua. Sananjalka 4/1962. Katso myös Reuna emt. s. 51. Reuna vertaa maaseudun köyhälistön ja sahatyöläisten toimeentuloa. Vertailu päättyy sahatyöläisten eduksi ”sillä karjaa, laidunta ja polttopuuta oli sahatyöläiselläkin käytettävänä”. Kuriositeettina mainittakoon, että kaksi osaston näkyvää johtajaa, Nestori Aronen ja Armas Honkasalo, ilmoittivat molemmat vuoden 1918 kuulusteluissa ammatikseen palstatilallinen.

¹⁰³ Kari Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle, s. 75. Vuonna 1894 vain Rettigin tupakkatehtaalaiset eivät valittaneet palkkojensa pienuutta.

¹⁰⁴ Reuna, emt s. 178. Myös Ahvenainen, emt. s. 304 arvioi reaaliensiotason alentuneen aivan 1900-luvun alussa. ”...selvä elintason kohoaminen oli merkittävässä sahtojen työntekijöille kymmenenä maailmansotaa edeltävän vuonna”.

ken edellä sanotun taustaksi on syytä pitää mielessä, että molemmat Rosenlewin sahat olivat Suomen oloissa suursahoja. Molemmissa oli satoja työntekijöitä ja tuotantoluvut korkeita.¹⁰⁵ Sysäys tuli kuitenkin ulkopuolelta. Yksi suomalaisen yhteiskunnan suurimpia mullistajia, vuoden 1905 suurlakko vaikutti suoraan myös Porin saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosaston perustamiseen. Perusteet, ja tarpeetkin, osastolle olivat olleet jo useita vuosia. Iso yhteiskunnallinen protesti vain avasi pidikkeet.

Rosenlewin sahojen työntekijöiden myöhäinen järjestäytyminen jää hieman mysteeriksi. Porin Työväenyhdistys eli kuin sahoja ja niiden työläisiä ei olisi ollut olemassakaan. Yhteyttä ei ollut sahatyöläisiin edes silloin, kun wrightiläisen yhdistyksen johto vielä halusi työläisiä jäseniksi. Eikä minäänlaista invaasiota näytä tapahtuneen myöskään sosialistien vallattua yhdistyksen. Kontula ja Rantanen ovat Työväenyhdistyksen 60-vuotishistoriikissa käsitelleet laveasti yhdistyksen valtataistelua, jota sosialistien puolelta johtivat Yrjö Mäkelin ja Eetu Salin. Monipolvisessa ja värikkäässä episodissa näyttäisi olleen mukana vain yksi sahatyöläinen, Juho Kulmala.¹⁰⁶ Kun valta Työväenyhdistyksessä lopullisesti vaihtui 23. huhtikuuta 1903, johtokuntaan ei tullut sahatyöläisiä. Tilanteen on täytynyt olla sahoilla aivan erilainen kuin Rosenlewin omistuksessa olleella konepajalla, Björneborgs Mekaniska Werkstadissa.

Ammattiosaston ensimmäisessä toimintakertomuksessa palataan perustamistilanteeseen. Sihteeri Armas Lumme kirjoittaa ensin suurlakon vaikutuksesta ja jatkaa: ”Olkoon kuitenkin sanottu, että se mitä nyt on tapahtunut ja on tapahtumassa olisi kyllä myöhempänä ilman suurlakkoakin tullut tapahtumaan”.

Vielä mielenkiintoisempi on Lumpeen arvio Porin sahatyöläisten nukkumisesta ”sikeämmin” kuin muut ammattitoverit. Ja sitten mielenkiintoinen lisäys, joka vahvistaa, että aika ennen ammattiosastoa ei ollut pelkkää harmoniaa: ”...jollei oteta lukuun niitä muutamia huimapäisiä kiihottajia, joita sinne keskuuteen oli päässyt pujahtamaan ja jotka eivät kuitenkaan paljon voineet”.¹⁰⁷ Porissa toimi ennen sahaosaston perustamista seitsemän Työväenyhdistyksen alaista ammattiosastoa.¹⁰⁸

Aikalainen Lumme kirjoitti toimintakertomukseen sen kehityksen, jota historiantutkijat ovat myöhemmin kuvanneet paljon moni-ilmeisemmin. Alapuro ja Haapala ovat käsitelleet suurlakon ja työ-

¹⁰⁵ Ahvenainen, emt. s. 266 – 267. Kun koko kapasiteetti oli käytössä, Seikun tuotanto oli 90.000 kuutiometriä, Isosannan 60.000. Porissa oli myös kaksi muuta suursahaa. Francken perheen Reposaaaren saha tuotti 100.000 kuutiometriä ja Ahlströmin Pihlavan saha 80.000.

¹⁰⁶ Porin Työväenyhdistyksen pöytäkirjat kansio C 2. TA. Työväenyhdistyksen linjataistelusta Kontula - Rantanen, emt. s. 65 – 69.

¹⁰⁷ Osaston arkisto, vuoden 1905 toimintakertomus. Toimintakertomus ei ole pöytäkirjan yhteydessä, vaan on irrallinen liuska.

¹⁰⁸ Kontula – Rantanen, emt. s. 64. Muiden muassa palvelijattarien ammattiosasto perustettiin jo vuonna 1903.

väen järjestäytymisen suhdetta erittäin mielenkiintoisella tavalla. ”Suurlakon suurin merkitys työväestölle olikin siinä, että se kerralla muutti asennoitumisen esivaltaan ja teki oman liikkeen mahdollisuudet uskottaviksi”.¹⁰⁹ Porin sahatyöläisten katsannossa Rosenlew oli varmasti osa esivaltaa.

Sulkunen osuu varsin lähelle Porin sahatyöläisten osuutta suurlakossa ja sen jälkeisissä tapahtumissa sanomalla lakon ”perustuneen paradoksille”, jonka ”...voiman ja intensiteetin voi nähdä ilmauksena nimenomaan eri yhteiskunnallisten ja sosiaalisten aineiden samanaikaisesta läsnäolosta, siitä siirtymästä, joka vielä sisällytti itsensä väistyvän järjestelmän patriarkaalisen perinteen, mutta samalla joo uuden järjestyksen ainekset”. Lakko kokosi yhteen niin etuoikeutetun sivistyneistön kuin etuoikeudettomat kansanjoukot.¹¹⁰

Suurlakko nosti sosialidemokraattisen puolueen kerralla poliittisen järjestelmän osaseksi ja se sai ajettua läpi tärkeimmän vaatimuksensa yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ja yksikamarisesta eduskunnasta. Edellä sanottu on Alapuron pelkistys suurlakon näkyvimmästä ja tunnetuimmasta valtakunnallisesta seurauksesta, mutta suurlakkoon ja sen jälkeiseen aikaan niin Huittisissa kuin Porin sahoillakin liittyy paljon muutakin. Alapuron mielestä amerikkalaisen Aristide R. Zolbergin kuvaaman ”hulluuden hetken” (moment of madness) tunnusmerkit toteutuivat Huittisissa ja samantyyllisesti koko Suomessa: ”Tällaisia voi syntyä suurissa historiallisissa käännekohtissa. Kaikki vanha ja painostava näyttää sortuvan, uusi ja tuntematon nousee näköpiiriin vailla tarkkoja ääri viivoja mutta täynnä lupauksia. Tavanomaiset raja-aidat kaatuvat, ja juhlavuuden, keskinäisen yhteyden, vapautumisen, täyttymyksen, varmuuden, ja sopusoinnun tunteet valtaavat mielet. Kaikki näyttää mahdolliselta.”¹¹¹ Juuri niin, kaikki näytti varmasti mahdolliselta, kun suurlakon jälkeisinä viikkoina sadat sahatyöläiset kokoontuivat Porin työväentalolle voimansa tunnossa. ”Kansallinen taistelu oli muuttunut luokkataisteluksi”, on Haapalan lakoninen johtopäätös.¹¹²

Suurlakko ja ennen kaikkea sitä edeltänyt pitkä ”valmisteluvaihe” johti yksikamariseen eduskuntaan, yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen. Venäjän keisarivallan suuriruhtinaskunta Suomi ”demokratisoitui” pikatahtia. Rosenlewin sahoilla järjestäydyttiin ja uskottiin joukon voimaan. Odotukset olivat korkealla ja lähivuosien pettymykset syviä.

¹⁰⁹ Haapala 1986, s. 302.

¹¹⁰ Sulkunen, emt. s. 260.

¹¹¹ Alapuro, emt. s. 93 – 98. Alapuro viittaa myös aiemmin esillä olleisiin, suurlakkoa edeltäneisiin liikkeisiin: ”Politi-soituminen nojautui varhaisempaan, paljolti ei-poliittiseen järjestäytymiseen”.

¹¹² Haapala 1986, s. 304.

Suurlakko Porissa

Vaikka Tamperetta pidetään vuoden 1905 suomalaisena ”kotipaikkana”, Pertti Haapalan tyly arvio on totta: ”Suurlakko ei alkanut Tampereelta eikä siihen ollut mitään tamperelaisia syitä”.¹¹³ Ei lakko ollut porilainenkaan ilmiö, vaikka sitä lähes yhtä vahvasti elettiin kuin naapurissa Tampereella. Venäjä kuohui ja sen vaikutukset ulottuivat myös suuriruhtinaskuntaan.

Suomessa Venäjällä syntyneeseen lakkoon liittyivät ensimmäisinä rautatieläiset. Porissa lakko alkoi illalla 30. lokakuuta työväentalon kansalaiskokouksella. Sieltä innostuneet lakkolaiset marssivat ensimmäisenä Seikun sahalle vaatimaan töiden lopettamista. Lakon huumaa kuvaa Työväenyhdistyksen historiikin toteamus ”siellä lopetettiin heti työt isännöitsijän suostumuksella”. Seuraavaksi oli vuorossa Vanha saha, sitten sensori A. V. Vesterholm, jolle kansajoukko kävi ilmoittamassa, että hänen toimensa on tarpeeton. Tuosta illasta alkoi joukkokokousten ja juhlien sarja. Ohjelmaa kesti marraskuun 6. päivän kokoukseen, jossa hyväksyttiin lakon lopettamisjulistus. Porissakin lakkoon osallistuivat kaikki kansalaispiirit, vaikka lakon johdossa oli vain työväenliikkeen henkilöitä. Kaupunginvaltuuston ehdotuksen mukaisesti järjestyskaarti valittiin sulassa sovussa, suurlakkokomitea sai omat miehensä mukaan.

Suurlakko sujui Porissa rauhallisesti, vain Reposaaarella lienee ollut ”jonkunlaista anarkiaa”.

Kontula – Rantasen kuvaus suurlakosta Porissa voisi olla melkein mistä tahansa suomalaisesta kaupungista: ”Porin suurlakolla oli siitä huolimatta, että sitä johdettiin työväen taholta, vahvasti kansallinen leima. Sitähän osoittaa sekin, että lopettajaiskokouksessa laulettiin ja soitettiin virsiä sekä isänmaallisia lauluja ja että yleisesti kehoitettiin liputtamaan sinivalkoisilla lipuilla. Mutta tästä huolimatta lakolla oli sama yhteiskunnallinen ja valtiollinen pohjasävel kuin muuallakin maassamme”.

Porin Työväenyhdistyksen jäsenmäärä oli vuoden 1905 alussa 287 henkilöä. Vuoden lopussa jäseniä oli 1700. Pääosa heistä tuli yhdistykseen siihen liittyneiden ammattiosastojen kautta. Suurin yksittäinen ryhmä olivat sahatyöläiset, 600 henkilöä.¹¹⁴

¹¹³ Haapala 1986, s. 302.

¹¹⁴ Kuvaus suurlakon tapahtumista Porissa referoitu Kontulan ja Rantasen Työväenyhdistyksen historiasta, s. 82 – 89. L.I. Kaukamaa, Porin seutu itsenäisyystaistelun vaiheissa, s. 24 – 25. Kaukamaa kuvaa laajasti ”oikeustaistelua ja itenäisyyspyrkimyksiä”, mutta sivuuttaa suurlakon tapahtumat lähes kokonaan.

3. Saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosasto

3.1. Varovaista, hyvin varovaista

Porin saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosasto perustettiin sunnuntaina 19. marraskuuta 1905. Ulkopuolisena avustaja osaston perustamisessa toimi Oskari Leivo Porin Työväenyhdistyksestä. Hänellä oli ilmeisesti järjestöelämän kokemusta. Sitä ei ollut sahatyöläisillä, ei edes sen potentiaalisilla johtajilla.

Tuntuu varsin luonnolliselta, että suurlakon lapsi, sahalaisten ammattiosasto, pyysi apua lakon paikalliselta puheenjohtajalta. Leivon Porin Työväenyhdistys oli valinnut jo 17. syyskuuta 1905 puheenjohtajaksi elimeen, jonka nimeksi tuli Satakunnan työväen herätystoimikunta. Suurlakon jälkeen toimikunnan nimi jalostui ”Porin agitatsioni- ja lakkokomiteaksi”.¹¹⁵ Jos Leivon tehtävä oli herätellä, oli luonnollista, että sahatyöläiset Porin palkkatyöväen suurimpana ryhmänä olivat erityisen kiinnostuksen kohde.

Marraskuun 8. päivänä 1905 Oskari Leivo kirjoitti Kansalaisessa vetoavasti otsikolla ”Sana työvälle” järjestäytymisestä ja itsensä sivistämisestä. Leivon kirjoituksella ja kaksi päivää myöhemmin Kansalaisessa julkaistulla, maksullisella ilmoituksella lienee suora yhteys. ”Seikun ja Vanhansahan Työväkeä pyydetään kokoontumaan Porin Työväenyhdistyksen talolle ensi sunnuntaina...”. Ilmoituksessa ei selvästi sanottu, että kokouksessa selvitetään ammattiosaston perustamista. Kutsussa tilaisuus oli verhottu kokoukseksi, ”jossa selvitetään viime viikon tapahtumia”.¹¹⁶ Alustavassa kokouksessa pääasiaa ei tarvinnut piilotella. Keskustelu otsikoitiin yksinkertaisesti ”olisiko tarpeellista perustaa sahan työväen kesken ammatti yhdistys”. Puhetta johti Juho Mäkinen¹¹⁷ ja sihteerinä oli Juho Söderlund. ”Oli tätä kutsua noudattanut hyvin suurilukuinen työväestö”. Tämän tarkemmin osanottajien määrää ei dokumentoitu.

¹¹⁵ Kontula - Rantanen, emt. s. 90 – 92. Leivosta tuli kansanedustaja vuoden 1907 vaaleissa.

¹¹⁶ Kansalainen 8. ja 10.11.1905. Työväentalon nimi myös Porissa vääntyi usein Torpaksi.

¹¹⁷ Mäkisen, kuten monen muunkin etunimi on ongelmallinen. Se lienee alun perin Johan, mutta kirkonkirjoissakin käytetään Juhoa. Sotasurmissa käytetään Juho Anselm, joka tulee vuoden 1920 Muistojulkaisusta. Kuulustelussa Viipurissa toukokuussa 1918 nimi kirjattiin Johan Anshelm. Käytetyin on ajan tyyliin mukainen J.A. Mäkinen.

Kun edellä olevaan kysymyksen vastattiin myöntävästi, valittiin viiden miehen komitea sääntöjä laatimaan. Seikusta siihen tulivat Nestor Aronen ja Oskar Haapanen, Vanhasta sahasta Juho Mäkinen ja Juho Kulmala. Viidenneksi tuli Oskari Leivo, jota luonnehdittiin ”puolueettomaksi”.¹¹⁸

Viikkoa myöhemmin sahatyöläiset tuntuvat eläneen omia hulluuden hetkiään. Viesti kulki ilmeisesti hyvin molemmilla sahoilla, sillä 17. marraskuuta Kansalaisessa julkaistussa ilmoituksessa ei merkittävää ”agiteerausta” ollut. Kutsussa puhuttiin sääntöjen tarkistuksesta, lopuksi oli kehoitus ”siis miehissä ja naisissa kokoukseen”.¹¹⁹ Marraskuun 19. päivänä Porin työväentalolla 237 sahatyöläistä ilmoittautui perustettavaan ammattiosastoon. Oskari Leivon huomautus ”pelokkuudesta ja arkuudesta” täytyi tuntua oudolta tuolloisessa joukkotilaisuudessa. Osuvasti lausunto kuitenkin kuvasi noin 40 vuoden jaksoa, jonka aikana pelko ja arkuus olivat estäneet sahatyöläisten edunvalvonnan, ja jopa järjestäytymisen. Hajanaisella, monen kategorian sahalaisjoukolta oli puuttunut yhteenkuuluvaisuuden tunne, jota monilla muilla ammattiryhmillä oli.

Suuria poliittisia linjauksia ”Porin Työväenyhdistyksen Saha- ja lautatarhatyöläisten ammattiosaston” perustavassa kokouksessa ei käsitelty. Luokkataistelu ei ollut esillä, muodollisuudet riittivät. Sääntöehdotuksen 5. pykälään tehtiin ”pienempi muutos”. Mikä se oli, ei ole tiedossa. Pykälän aiheena oli johtokunnan ja osaston virkailijoiden valinta.

Säännöt olivat hyvin maltilliset, tarkoituksenyöläisissäkään ei suurta uhoa ollut. Puhuttiin aseman kohoamisesta ”niin henkisellä kuin taloudellisellakin alalla”, esitelmistä, luennoista ja apurahastoista. Jäsenen piti olla täyttänyt 16 vuotta, ”ammattiin kuuluva työläinen” ja maksaa maksunsa.¹²⁰ Jyrkemmät tavoitteet eivät olisi Venäjän keisarikunnan alaisessa maassa olleet mahdollisia eikä viisaita.

Edellisen kokouksen sääntökomitea valittiin väliaikaiseen johtokuntaan lukuun ottamatta Arosta. Valituiksi tulivat siis Mäkinen, Kulmala ja Haapanen. Muut jäsenet olivat N. Hellen, Werner Forsten, Armas Paven, Wiktor Aarnio ja Juho Nestor Minkkinen, josta tuli sisällissotaa edeltävän kauden osaston pitkäaikaisin johtohenkilö. Puheenjohtajaksi valittiin Juho Mäkinen.¹²¹

¹¹⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, alustavan kokouksen pöytäkirja 12.11.1905.

¹¹⁹ Ilmoitus Kansalaisessa 17.11.1905.

¹²⁰ Osaston arkisto. Vuoden 1905 – 1906 papereita. Porin Työväen Yhdistyksen Saha- ja lautatarha työläisten ammattiosaston Säännöt.

¹²¹ Juho Anselm Mäkinen (s. 1878) oli Porin sahatyöläisten ammattiosaston alkuvaiheissa vaikuttava henkilö. Puheenjohtajan tehtävän lisäksi hän oli osaston linkki ammattiliittoon. Mäkinen oli useita vuosia pois Porin sahoilta, mutta pääsi ilmeisesti I maailmansodan edeltäneen korkeasuhdanteen aikana takaisin. Hänellä oli kiistämätöntä asiantuntemusta, kun osasto vuosina 1913 – 1914 kävi perusteellisen keskustelun esityksestä työehtosopimukseksi. Sodan vuosina ja 1917 Mäkistä ei näy osaston toiminnassa. Keväällä 1918 hän oli Armas Honkasalon johtamassa, Säkkipärvellä taistelevassa sahatyömiesjoukossa. Antautumisen jälkeen Mäkinen joutui ensin Viipurin vankileirille, siirrettiin sieltä Tammiisaareen, jossa hän kuoli 4. heinäkuuta 1918.

Perustavassa kokouksessa vahvistettiin jäsenyys Porin Työväenyhdistyksessä ja jäsenmaksut: sisäänkirjoitus yksi markka, kuukausimaksu 40 penniä. Johtokunta valitsi sihteeriksi Forstenin ja rahastonhoitajaksi Minkkisen.¹²²

Alku oli kuin hyökyaalto. Johtokunta kävi läpi jäsenmerkitsemislistan, joka kertoi jäsenluvuksi 431. Johtokunta päättikin tilata 600 jäsenkorttia! Sellaisen tilauksen osasto saattoi tehdä seuraavan kerran 12 vuotta myöhemmin.

Arki alkoi provokaatiolla

Vahvassa nousuhuumassa elävä osasto sai kokea ensi metreillä elämän kovuuden. Kolme viikkoa perustamisen jälkeen 10. joulukuuta 1905 kuukausikokous joutui käsittelemään vaikutuksiltaan ikävää provokaatiota. 500 jäsenen kokouksessa ei oltu täsmällisesti selvillä, mitä oli tapahtunut. ”On lähetetty jonkinlainen sepustus sahojen pääkonttoriin osaston nimessä”. Sepustuksessa oli vaadittu useiden työnjohtajien erottamista Seikusta ja isännöitsijä Reinhold Rosengrenistä oli mainittu jotain halpamaista.

Pöytäkirjaan merkittiin, että kokous oivalsi täydellisesti ”mitä tuollaisella salaisella kirjelmällä on tahdottu saada aikaan” eli epäsopua ja riitaisuuksia osaston ja isännistön välille.

Kokous päätti likimain kaikista vastatoimista, mitkä sen käsissä olivat. Se paheksui asiaa, valitsi kolmen miehen lähetystön selvittelemään tilannetta isännistön kanssa ja halusi kantansa esille paikakunnan sanomalehdissä. Joulukuun viimeisenä päivänä pidetty vuosikokous sai episodista selviytyksen. Osaston ensimmäinen reaktio oli ollut yliampuva. Kirje oli ollut nimetön eikä sitä ollut kirjoitettu ammattiosaston nimissä. Muotoilu pöytäkirjassa on hieman epäselvä, mutta isännistöön kirjeellä ei ilmeisesti ollut vaikutusta. Osasto reagoi välittömästi perustamalla 12 jäsenen järjestysvaliokunnan. Urkkijoiden torjumiseksi kokouksiin osallistuvilta ryhdyttiin vaatimaan jäsenkirjaa.¹²³

Kuka tai ketkä kirjeen kirjoittivat? Osaston arvio ”vihamielisistä voimista” on tietysti oikea. Reuna kirjoittaa suurissa kaupungeissa työväenliikkeen liepeillä olleesta ”salaisesta toiminnasta” ja suoran

¹²² Osaston arkisto. Pöytäkirjat, perustava ja johtokunnan kokous 19.11.1905.

¹²³ Osaston arkisto, pöytäkirja kk 10.12. ja 31.12.1905.

toiminnan kannattajista.¹²⁴ Porin tapauksessa tuntuisi todennäköisemmältä, että intressi provokaatioon oli jollakin työnantajaa myötäilevällä osapuolella. Kirjeen ympärille syntynyt kohu oli herättävä muistutus osastolle elämän kovuudesta. Osaston reaktioon vaikutti tietysti myös se, että kaikesta suurlakon tuomasta voiman tunnosta huolimatta ainakin kokeneimmat jäsenet ymmärsivät järjestön heikot kohdat. Edellä sanotun lisäksi Alapuro osuu täsmällisesti oikeaan kohtaan kuvaillessaan työväenjärjestön johtoa 60 kilometriä Porista itään: ”Mikäli Huittisten työväenliikkeen johtavan kerroksen luonnetta haluaa kuvata lyhyesti, sen voi ilmaista pyrkimyksenä arvonannon saamiseen, quest for respectability, haluna näyttää kunnialliselta sekä omissa että ns. parempien ihmisten silmissä”.¹²⁵ Porin sahatyöväen ammattiosaston asennetta ympäröivään yhteisöön tuskin voi paremmin kuvata.

Osaston ensimmäisessä kokouksessa näkyi heti yksi sahatyölle ja alan järjestäytymiselle tyypillinen piirre: toisistaan erillään olevat työvaiheet. Proomu- ja paattimiehet olivat pitäneet oman kokouksen ja halusivat mukaan osastoon. Ryhmälle jätettiin hieman toimintavapautta, mutta ei itsenäistä päättävävaltaa.¹²⁶

Porin sahatyöläisten järjestäytymisellä ei ollut yhteyttä muutaman vuoden takaiseen juomalakko-
liikkeeseen niin kuin toisen suuren sahakeskuksen Kotkan ammattiosastoilla.¹²⁷ Raittiuskysymysten käsittelyltä porilaisetkaan eivät välttyneet, vaikka alkoholiongelmien ovat yllättävän vähän osastossa esillä. Ensi kerran osasto joutui ottamaan kantaa raittiusasianaan heti ensimmäisessä vuosikokouksessa 31. joulukuuta 1905.. Työntuoja oli poistanut Seikusta perheellisen miehen juopumuksen vuoksi. Osasto ei halunnut asiaan sekaantua, mutta kokous toivoi työtovereiden puhuvan isännistölle takaisin ottamisesta, ”jos parantaa tapansa”. Kokous toivoi varsin pehmeästi, että ”mikäli mahdollista ammattiosaston jäsenet noudattaisivat raittiutta erittäin työpaikoilla”. Samassa yhteydessä paheksuttiin niitä henkilöitä, jotka panettelevat tovereitaan työpaikoilla.¹²⁸

¹²⁴ Reuna emt. s. 171.

¹²⁵ Alapuro emt., s. 109 – 110. Vaikka Alapuro yhdistää termin Huittisten käsityöläisiin, se istuu erinomaisesti myös Porin sahatyöväen ammattiosastoon. Amerikkalaiseen Craig Calhouniin viitaten Alapuro palaa jo tutuksi tulleisiin ominaisuuksiin, lukutaitoon ja kykyyn tehdä rationaalisia suunnitelmia. Quest for respectability oli Rosenlewin sahatyöläisissä, ja ainakin ammattiosaston vastuullisissa henkilöissä, hyvin syvällä. Kun toimikunnan jäsen Anton Virta huhtikuun lopulla 1918 kirjoittaa kotiinsa Korialta punakaartilaisien tavoista ja rötöksistä, hän suree katastrofin aattona juuri kunniallisuuden menettämistä. Kirjeestä enemmän Armas Honkasalon kohtalon yhteydessä.

¹²⁶ Osaston arkisto, ptk kk. 10.12.1905.

¹²⁷ Sahatyöläisten juomalakosta mm. Reuna emt. s. 162.

¹²⁸ Osaston arkisto, vuosikokouksen pöytäkirja 31.12.1905.

Mikä on osaston suuri linja?

Arkihuolien ylitse meni tietysti se, mihin osasto toiminnallaan pyrkii? Mihin sen voimat riittävät?

Yksi asia käy ilmi nopeasti. Alkuvaiheessa osasto eli uuden suurlakon odotuksessa. Innostus oli jäänyt päälle ja lakon epäiltiin jääneen kesken. Mielenosoitustoimikuntaan valittiin edustajat, Jaakko Sjöman ja Armas Lumme, ja väliaikainen lippu piti saada samasta syystä.¹²⁹

Välittömästi perustavan kokouksen jälkeen ratkaistiin myös suhde sos.dem.puolueeseen, johon periaatteessa kaikki ammattiosastot kuuluivat. Joulukuun 15. päivänä 1905 allekirjoitettiin Wälikirja Porin Työväenyhdistyksen kanssa. Siinä osaston asema ankkuroitiin seuraavasti: "...jäsenet kuuluvat "Sosialidemokraattiseen puolueeseen Suomessa" Työväenyhdistyksen kautta, joka suorittaa heiltä tulevan puolueveron".¹³⁰ Tämä suhde säilyi 1920-luvun alkuun asti. Ei aina säröttömänä, mutta side säilyi. On tärkeä huomata, että suhde puolueeseen oli noin läheinen. Monissa tulevilla asioissa tuo suhde vaikutti asioiden kulkuun. Ammattiosastolle oli erityisen tärkeä mahdollisuus käyttää työväentalon tiloja.

Ensimmäisessä osaston linjaa luovassa kokouksessa 10. joulukuuta 1905 "keskusteltiin mihinkä suuntaan osasto parhaiten kääntää taistelun"? Kun kokoukseen osallistuivat mm. puheenjohtaja, tuleva ammattiliiton liittotoimikunnan jäsen Juho Mäkinen, tuleva kansanedustaja Nestori Aronen ja useita pitkään osastossa jatkaneita henkilöitä, lopputulos täytyy olla harkinnan eikä sattuman tulosta.

"...ei osasto rupea toistaiseksi, ellei välttämätön tarve tule, mihinkään suurempiin reformeihin taloudellisella alalla, vaan on taistelu kohdistettava yksinomaan valtiolliselle alalle siksi kunnes saadaan kansa täydellisesti tasa-arvoon valtiollisesti". Mikäli valtiopäivät ei toimi kansan tahdon mukaisesti "päätettiin yksimielisesti, että suurlakko on ainoa ja tehokkain keino ne siihen taivuttamaan ja käyttää sitä".¹³¹ Tuo määrittely oli täydessä sopuinnussa SDP:n linjan kanssa. Puolue ei halunnut vaarantaa näköpiirissä olevaa yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Varsinkin suurten keskusten ulkopuolella näyttää olleen vankka luottamus uuden suurlakon voimaan. Puolueella oli uutta lakkoa

¹²⁹ Sos.dem. puolueen piirissä käyty keskustelu suurlakon jatkamisesta heijastui työpaikoille. Myös Pihlavassa sahatyöläiset valmistautuivat uuteen suurlakkoon. Telin ym., emt. s. 28 – 29.

¹³⁰ Osaston arkisto. Asiapapereita 1905 – 1906.

¹³¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk 10.12.1905.

valmisteleva komitea ja sen toimintakehotuksilla oli vaikutusta Porissakin, muun muassa vuodenvaihteessa 1905 – 1906.¹³² Juuri tähän toimikuntaan osaston edustajiksi tulivat Sjöman ja Lumme.

Paatosta tai uhoa Porin sahatyöläisten järjestäytymiseen ei liity. Osasto koki olevansa mukana siinä liikkeessä, jonka tavoite oli Suomen valtiollisen elämän uudistaminen. Tämä asenne lähti myös kivikovasta realismista. Vaikka osaston kokouksiin osallistui perustamisen jälkeisinä kuukausina säännöllisesti useita satoja jäseniä, edellä lainattuun päätökseen sisältyy ajatus voimien rajallisuudesta. Voimakkaisiin työehtojen parannuksiin ei osasto katsonut olevan mahdollisuuksia.¹³³ Jopa puolustustilanteissa osasto oli lähivuosina äärimmäisen varovainen. Vastakkainasettelua vältettiin viimeiseen asti. Jos asenteen kiteyttää lyhyeen ilmaisuun, se voisi olla: miksi taistella, tuloksena on tappio. Myös keväällä 1906 Tampereella käydyt työtaistelut tekivät – yhdessä SDP:n linjan kanssa – porilaiset varovaisiksi. Tampereen taisteluissa työläiset kokivat vain tappioita ja myös usko omaan järjestövoimaan alkoi horjua.¹³⁴

Porin sahatyöläiset esiintyivät kyllä jyrkkinä ja tiukkoina työpaikkojen ulkopuolisissa asioissa. Kun työväenjärjestöt ryhtyivät puuhaamaan omaa sanomalehteä Poriin, ammattiosasto oli innolla mukana. Osaston mielestä työväen oma sanomalehti oli keino estää porvareiden ”konnankoukut”, joilla yritetään sotkea työväen asiaa. Työväentalolla 6. tammikuuta 1906 pidetyssä yleisessä kokouksessa Sosialidemokraatti-lehden perustamista suunnitelleeseen toimikuntaan tuli peräti kolme sahatyöläistä.¹³⁵

Kun aikanaan Porin osaston ja Sahateollisuustyöväen liiton välit kiristyivät, yksi syy saattoi olla erilainen käsitys tärkeimmästä tehtävästä. Reunan lainaama liiton järjestelijä kirjoitti keväällä 1907: ”Meidän täytyy niin paljon kuin mahdollista pitää osasto erossa valtiollisista puuhista, sillä meillä hän on ainoastaan leipäkysymys ratkaistavana.”¹³⁶

Monet sos.dem. puoluehallinnon kirjeet saatettiin osaston kokouksissa ohittaa hyvin kevyesti, mutta keväällä 1906 vetoomus välttää lakkoja sai ymmärrystä. Ajatus oli välttää yhteentörmäyksiä, kun tavoiteltiin vaalilakia, joka olisi työväestölle edullinen. Vielä kaksi vuotta myöhemmin keväällä 1908 – haaliessaan jälleen kerran markkoja sahaliiton ylimääräiseen verotukseen – johtokunta huo-

¹³² Hannu Soikkanen, Kohti kansanvaltaa 1. 1899 – 1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.

¹³³ Alapuro emt. s. 109 huomauttaa työväenjärjestöjen johtoon päätyneistä käsityöläisistä ”...he pyrkivät löytämään reformistisen ratkaisun sille haasteelle, jonka johtoon he asettuivat”.

¹³⁴ Ala-Kapee – Valkonen emt. s. 161 – 164. Suurlakon jälkeisiä vaiheita Tampereella perusteellisesti käsitellyt Haapala luonnehtii lakkoja poliittisiksi, joiden välitön syy oli ay-aktiivien, ”kiihottajien” erottaminen. ”Patruunain ja luokkasovun aika oli ohitse”, päättelee Haapala 1986, s. 304 – 307.

¹³⁵ Osaston arkisto, vk. 30.12.1905. Sosialidemokraatin perustaminen, katso Seppälä emt. s. 108 – 109.

¹³⁶ Reuna, emt. s. 259.

mautti liittohallintoa, että liiton osastoja ei saa päästää ”työtaisteluihin vallan turhista syistä”.¹³⁷ Päätöksessä yhdistyi kaksi osastossa suosittua asiaa, varovaisuus ja nuukuus, ehkä myös pelko osaston lakkauttamisesta.

Suuret valtiolliset asiat olivat kuitenkin kaukana osaston rivijäsenistä. Heillä oli kaksi selvää tavoitetta: lyhyempi työaika ja paremmat palkat. Puheenjohtaja Mäkinen varmasti tunsikin väkensä aatokset, kun hän 18. helmikuuta 1906 ehdotti sahojen palkkatilanteen selvittämistä. Komiteaan valittiin 17 jäsentä! Esitystä isännistölle valmisteltiin yhdessä Porin piirin agitatsioonikomitean kanssa. Työnantaja oli kuitenkin tyyli. Se hyväksyi esityksestä vain suurusloman eli ruokatunnin ja lauantai-päivän lyhennyksen, huolellisesti valmistellut esitykset palkankorotuksista torjuttiin. Osasto ei tähän tyytynyt ylimääräisessä kokouksessaan 22. huhtikuuta 1906, vaan toisti esityksensä työnantajalle ja lisäsi W. Aarnion lähetystöön ruotsinkielisen taidon vuoksi. Kaksi viikkoa myöhemmin 400 jäsenen kokous joutui tyytymään isännistön torjuvaan kantaan. Ne pienet korjaukset, jotka isännistö oli oma-aloitteisesti tehnyt, se piti voimassa. Osasto nuoli haavojaan: ”Tyydytään tällä kertaa siihen”.¹³⁸

Kantaa oli otettava

Osasto ei voinut kuitenkaan välttää kannanottoja työtaisteluihin. Reposaaressa sataman Työväenyhdistyksen kanssa rakennettiin yhteistyötä, mutta reposaarelaiten toivomus lakolla tukea heidän pyrkimyksiään kauhistutti Porin osastoa. ”Katsottiin ei voitavan yhtyä siihen, koska ei se tuottaisi heille mitään hyötyä vaan ainoastaan vahingoittaisi se isännistöä”. Siveellisen tuen osasto lupasi ”jos heille lakko tulisikin”. Siveellinen tuki tuskin paljon lämmitti reposaarelaisia.

Vielä hankalampaan tilanteeseen osasto joutui, kun omien sahojen lastausmiehet ajautuivat lakkoon huhtikuussa 1906. Vastoin monella tavalla julistettua varovaisuutta, jossa hengessä reposaarelaisillekin oli vastattu: ei vielä, ei ole voimia. Vapunpäivänä ylimääräisessä kokouksessa paikalla oli 600 jäsentä. Mukana on saattanut olla myös järjestäytymättömiä.

Osasto oli nyt ensi kertaa tilanteessa, jossa oman osaston ammattiryhmä taisteli palkoistaan. ”Lautoimiehet” esittivät palkankorotusvaatimuksen, jonka isännistö hylkäsi. Vapunpäivänä osasto vas-

¹³⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 15.4. 1906 ja jk. 10.5.1908.

¹³⁸ Osaston arkisto, pöytäkirjat ylim. kokous 22.4. ja kk. 6.5.1906.

tasi ”julistamalla sanottu työala lakkotilaan niin kauaksi kuin sovinto isännistön kanssa saadaan aikaan”. Päätös lähetettiin puolueen piiritoimikunnan tarkistettavaksi ja hyväksyttäväksi – näin tapahtui aivan alkuvaiheissa.

Vapunpäivän kokouksessa itseluottamus oli korkealla. Rikkureihin päätettiin suhtautua mahdollisimman jyrkästi. Sormea heristeltiin mm. osaston jäsenenä olevien miesten vaimoille ja tutuksi käyvään tyyliin vasta perustetun Sosialidemokraatin sivuilla luvattiin nimien julkistusta. Osaston lakkovaranto, 80 markkaa ja 100 markkaa osaston kassasta luvattiin lakkokomitealle.

Viikkoa myöhemmin 6. toukokuuta 1906 kuukausikokous käsitteli lastausmiesten lakkoa aivan uudessa hengessä. Peräkkäisinä pykälinä olivat osaston oma palkankorotusesitys, jota oli valmisteltu viikkoja ja lakko. Edellinen sai työnantajalta kylmän vastauksen. Sekin saattoi tuoda lastausmiesten lakolle rasitteita.

Osasto purki edellisessä kokouksessa lakolle antamansa tukipäätöksen. Se tarkoittanee taloudellista avustamista, lakon julistamista tuskin voitiin peruuttaa. Moraalista tukea päätettiin antaa vapaaehtoisilla lahjoilla, joka tarkoitti keräyksiä työpaikoilla. Tunnelma oli jännittynyt. Kun uusi sihteeri Armas Paven vapunpäivänä luonnehti keskustelua sanoilla ”wilkkaan ja asiallisen harkinnan jälkeen”, nyt tyyli oli toinen. ”Syntyi hyvin kireä keskustelu”, kirjoittaa sihteeri. Osassa puheenvuoroja ehdotettiin lastausmiesten erottamista osastosta! Äänestykseen ehdotusta ei päästetty.¹³⁹

Tähän lakon käsittely päättyi osaston kokouksissa. Vasta vuosien 1905 ja 1906 toimintakertomuksessa osasto palasi asiaan. Siinä nimensä suomentanut sihteeri Armas Lumme huomauttaa lastaajien taistelun olleen ainoa yhteenotto omistajien kanssa. Taistelu päättyi tappioon, ”johon syynä oli hajanainen alkaminen sekä sittemmin syntynyt erimielisyys, joten sitä ei voi pitää järjestäytyneen työväestön kamppailuna”. Lumme väittää, että ”aremmat jäsenet pelästyivät ja erosivat osastosta”. Samaan suuntaan vaikuttivat myös ”isännistön ja pomojen pelottelut”, jotka olivat lisääntyneet lakon jälkeen.¹⁴⁰ Myös Tampereen epäonnistuneilla lakoilla ja sosialidemokraattien varovaisuudella oli varoittava vaikutuksensa Porin osaston taisteluhaluihin.

Porin saha- ja lautatarhatyöväen ammattiosastossa on alusta asti hoidettu alusta asti kiitettävästi hallinnolliset ja taloudelliset muodollisuudet. Tästä on seurannut, että pöytäkirjat on pidetty sääntillisesti. Erikoinen piirre on, että asiat katoavat oudosti osaston käsittelystä. Hankalat, usein periaatteellisesti tärkeätkin asiat jäävät ilmaan. Lastausmiesten lakosta ei tehty minkäänlaista jälkiarviota,

¹³⁹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat jk. ja kk. 1.5. ja kk. 6.5.1906.

¹⁴⁰ Osaston arkisto. Papereita 1905 – 1906. Toimintakertomus ko. vuosilta. Asiakirja on luonnos. Lumpeen pohjapapereita on joku korjannut lyijykynällä ja hyvällä käsialalla. Korjaukset ovat pääosin kielikorjauksia, asiallista ristiriitaa ei näytä olleen.

ei ainakaan osaston kokouksessa. Voittiinko tässä ja muissa asioissa asioiden hautaamisella jotain esimerkiksi osaston yhtenäisyyden suunnalla? Vai puitiinko vaikeat asiat loppuun työpaikalla kovissa keskusteluissa? Valikoiva pöytäkirjan pitäminen ei tunnu todennäköiseltä, toisin sanoen, että olisi sovittu asioista, joita pöytäkirjaan ei merkitä. Kaikki, usein pienetkin asiat vietiin yleisen kokouksen ratkaistavaksi.

Puolueettomina rettelöissä

Lastausmiesten lakosta otettiin oppia, vaikka kokouksessa siitä ei julkisesti johtopäätöksiä tehty. Kun syyskuussa 1906 tukkityöläiset ajautuivat törmäyskurssille, osasto vetäytyi sivuun. ”Päätettiin olla puolueettomia, jos rettelöitä vielä tulisi”. Asenteesta kertoo paljon se, että molemmissa sahoissa lähetystö vei osaston kannan isännistön tietoon.¹⁴¹ Järjestäytyneen työväen ei tullut toimia spontaanisti, eikä osoittaa edes myötätuntoa sellaiselle.

Tuollaiset kannanotot synnyttivät varmasti myös äkkijyrkkiä mielipiteitä sahatyöläisten keskuudessa. Miksi kuulua osastoon, jos se ei kyennyt huolehtimaan edunvalvonnasta? Eikä halunnut edes yrittää sitä.

Osaston itsetuntoa täytyi horjuttaa kyvyttömyys puolustaa omia jäseniään mielivaltaisten irtisanomisten jälkeen. Niitä tuli tasaiseen tahtiin. Osa vaiettiin pois päiväjärjestyksestä, osa päättyi onnellisesti. Varsin usein niihin liittyi epäily irtisanomisesta järjestäytymisen vuoksi. Ilmeisesti osalle työnjohtajista työläisten kuulumista ammattiosastoon oli vaikea hyväksyä. Ehkä jäsenyys osastossa antoi osalle työntekijöistä rohkeutta puuttua yksipuoliseen saneluun, puolustaa itseään ja työtovereitaan, ja tuollainen käytös aiheutti shokkireaktion työnjohtajissa. Jyrkimmillään konflikti saattoi sitten johtaa irtisanomisiin.

Maaliskuun 17. päivänä 1907 Frans Loven ilmoitti kuukausikokouksessa, että hän ja kolme muuta salvumiestä¹⁴² oli sanottu irti. Perustelu oli työn vähyys, mutta juuri ennen irtisanomisia oli keskusteltu uusien miesten palkkaamisesta. Näissä kertomuksissa ilmeni joskus liioitteluakin, mutta pöytäkirjan mukaan sekä sahanhoitaja että työnjohtaja olivat esitelmöineet salvumiehille ammattiosas-

¹⁴¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 21.10.1906.

¹⁴² Haastattelujenkin jälkeen on jäänyt epäselväksi, mitä salvumies teki sahallä. Myöskään Talve ei perusteellisessa artikkelissaan salvumiestä sahan työntekijänä mainitse. Ilmeisesti rakennustyötä oli sen verran, että hirrenveistäjiäkin tarvittiin.

ton hajottamisesta. Edelleen Lovenin ja ehkä muidenkin kertomuksen mukaan heiltä oli kysely muutama päivä ennen irtisanomista, olivatko he ammattiliiton jäseniä. ”...tultiin siihen johtopäätökseen, ettei ole työnpuute, vaan tahdotaan poikoteerata ammattiosaston jäseniä”. Kokouksen päätös oli irtisanottujen kannalta mitäänsanomaton: kun osasto nyt kuului Suomen Sahateollisuustyöväen liittoon, sieltä kyseltiin neuvoja. Lisäksi ”ennen kuin ryhdytään mihinkään tarmokkaimpiin toimenpiteisiin” päätettiin katsoa, jos niitä uusia miehiä palkataan.

Osasto otti yhteen useamman kerran kovaotteisen työnjohtaja Ojansuun kanssa. Tällä kertaa hän vei pohjan osaston toimenpiteiltä lupaamalla ottaa miehet takaisin, kun töitä tulee.

Salvumiesten erottaminen johti osaston riitoihin, kun kuukausikokous 7. huhtikuuta 1907 syytti sahaliiton liittohallintoa ja sen porilaista jäsentä, osaston ensimmäistä puheenjohtaja Juho Mäkistä asian huonosta hoidosta. Kun Mäkisen kanssa oli muitakin ristiriitoja, vaikuttaa vahvasti siltä, että hän ja hänen jälkeensä puheenjohtajaksi tullut Nestori Aronen kilpailivat osaston vahvan miehen asemasta. Piikittelyä oli molempiin suuntiin, mutta kiistattomia johtohenkilöitä molemmat olivat Porin sahatyöläisten keskuudessa. Selitys kilpajuoksulle voi olla äärimmäisen yksinkertainen: Mäkinen teki töitä Vanhassa sahassa ja nautti luottamusta siellä, Aronen oli seikkulainen. Varovaisesti arvioiden Mäkinen näyttäisi olleen hieman jyrkempi kannanotoissaan ja ymmärsi sekä sahaliittoa että myöhemmin perustettua SAJ:ta. Aronen näyttää suuntautuneen enemmän politiikkaan ja hänellä oli opillista sivistystä Mäkistä enemmän. Arosesta tuli kansanedustaja vuonna 1909 ja hän oli siinä tehtävässä sisällissotaan asti.

Aivan samanlainen kuin salvumiesten tapaus, oli syksyllä 1907 Kalle Ruususen erottaminen. Hän sai avustusta liitolta, mutta sen paremmin osasto kuin liittokaan ei häntä pystynyt auttamaan.¹⁴³

Toive ruokahuoneesta - lopputilejä

Ruokahuoneista ja ruokailuun liittyvistä kiistoista Rosenlewin porilaisilla sahoilla on ainakin sadan vuoden kokemus. Ruokailuhuoneiden kohennusta käsiteltiin jo ennen vuoden 1907 eduskuntavaaleja. Silloin asia jäi vielä vaalikiireiden vuoksi, mutta tavoite koettiin tärkeäksi ja ruokahuoneiden kohentamista vaadittiin tarmolla. Jo aiemmin, vuosikokouksessa 6. tammikuuta 1907 osasto uhkasi valittaa ammattientarkastajalle.

¹⁴³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 17.3.1907.

Vanhassa sahassa ruokahuoneesta tehtiin ”ajanmukainen”, Seikussa ei. Nyt oli Seikussa konkreettinen tavoite saada samanlainen ruokahuone kuten toisessakin sahassa. Tästä saattoi syntyä harhaluulo, että Seikussa tavoite toteutuu ilmoitusasiana. Asiasta päätettiin 15. joulukuuta 1907 kokouksessa, jossa oli noin 200 jäsentä. Konttoriin viestin veivät Frans Setälä ja Juho Sjöman.

Lopputuloks oli täydellinen katastrofi. Molemmat viestiä vieneet erotettiin. He vakuuttivat johtokunnalle tapaninpäivänä 1907 esittäneensä asian maltillisesti ja asiallisesti ”ettei siittäkään voinut saada pätevää syytä erottamiseen”. Seurannut keskustelu oli lohduton irtisanotuille. Siinä kyllä ehdotettiin, että ”olisi ryhdyttävä voimakeinoilla puolustamaan näitä kahta syyttömästi erotettua toveria”. Tällaiset haaveet karistettiin nopeasti, taistelu ei päättyisi voitollisesti, ”koska tiedettiin osaston jäsenissä olevan siksi heikkoja aineksia”. Liiton luottamusmies Arvid Nyberg oli paikalla ja realistisesti karisti viimeisetkin haihattelut. Hänen mukaansa liiton riesana on jo monta työtaistelua, jotka käyvät kalliiksi. ”On edukkaampaa elättää nämä kaksi uhria kuin koko tehtaan väestöä”, sanoi liiton edustaja.¹⁴⁴

Kaksi päivää myöhemmin 28. joulukuuta 1907 työväentalolla oli koolla 350 järjestäytyneitä sahatyöläistä. Sihteeri Armas Lumme oli varmasti tunnelman ytimessä kirjoittaessaan ”isännistön halpamaisen menettelyn johdosta tuntui mielet olevan hyvin katkerat”. Vaikka työnantaja moukaro i osaston omanarvontuntoa irtisanomisellaan, ”lakkoa ei kukaan sentään kannattanut, koska ymmärrettiin, että ei voitaisi kunnialla taistella, vaan ehdotettiin tehtäväksi yleinen mielenosoitus Seikun konttooriin sekä adressin lähettämistä sanotulle isännistölle”. Setälä ja Sjöman lähetettiin ammattientarkastajan luo selvittämään ruokahuoneiden tilannetta. ”Liiton kustannuksella”, sanoi pöytäkirja.

Työnantaja pelasi kovaa peliä loppuun asti. Se lupasi ottaa vappuna Sjömanin töihin, Setälästä ei sanottu sanaakaan. Irtisanotut saivat poikkeuksellisen kohtelun. Liiton avustusten lisäksi osaston vuosikokous 19. tammikuuta 1908 päätti antaa kummallekin 100 markkaa ”palkkiona kärsimästään vääryydestä”. Lisäksi päätettiin antaa kummallekin yksi markka jäsentä kohden. Luvatuista markoista huolimatta johtopäätös oli tyrmäävä erotetuille: ”...asia annetaan jäärä nyt siihen missä se nyt on koska on saatu herrat lupaaman ruokahuoneen laittamisen, vaikka se vaatikin pari uhria”.

Osasto palasi pari kertaa vielä erotettujen avustusasioihin. Oman ammattiliiton avustustoimiin purettiin kiukkua, jonka alkuperä saattoi olla omassa voimattomuudessa puolustaa osaston jäseniä. Harmittelujen jälkeen tämä tapaus oli ohi, Sjömanin ja Setälän nimiä ei tämän jälkeen näkynyt osaston toiminnassa. Se lienee ollut tarkoituskin.

¹⁴⁴ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, jk. 26.12.1907.

Myös Aronen irtisanottiin

Vielä järeämpää oli tulossa. Osaston ensimmäisen puheenjohtajan Juho Mäkisen (s. 1878) jälkeen tehtävään valittiin kolme kertaa Nestori Aronen (s.1876). Helmikuun 17. päivänä 1909 työntäjä erotti Arosen ”työssä tehdyn virheen vuoksi”. Samassa rytkäessä irtisanottiin myös S. Malja ja A. Rinne, joista jälkimmäinen otettiin nopeasti takaisin.¹⁴⁵

Osasto pauhasi aiempaakin katkerampana: ”... sanottu erottaminen ei ollut mikään satunnainen erottamistapaus, vaan suora hyökkäys järjestöämme kohtaan.” Osasto oli kyllästymiseen asti valinnut lähetystöjä esittämään asioita isännistölle. Nyt ei oman kunnian vuoksi voinut enää pokkuroida tällä tavalla ”joka olisi ainoastaan omiaan alentamaan arvoamme työnantajien silmissä”. Töiden keskeyttämisestä ei edes keskusteltu.

Raivoa lisäsi se, että Aronen ei ollut edes työssä sillä hetkellä, kun hän oli työnantajan väittämän virheen tehnyt. Osasto piti erottamisen perusteita täydellisen tekaistuina. Konttorissa Aroselle oli johtokunnan pöytäkirjan mukaan sanottu, että työnjohtajat olivat jatkuvasti moittineet häntä. Pöytäkirjaan merkittiin, ”ei kuitenkaan työstä”.

Johtokunta päätteli, että työnantajan tarkoitus on hajottaa osasto. Paikan päällä ei uskallettu ryhtyä mihinkään, ainoaksi keinoksi ”puolustautua” johtokunta näki liittohallinnon raha-avustuksen. Siihen osasto oli myöhemmin tyytyväinen.

Osaston toimintakertomuksen mukaan Arosen erottaminen horjutti pahasti osaston asemaa ”sillä heikommat rupesivat horjumaan”. Saman asiakirjan mukaan Aronen innosti sahalaisia 100 prosentin järjestäytymiseen.¹⁴⁶

Aronen oli ilmeisesti itseoppinut henkilö, joka työllistyi nopeasti. Kolme viikkoa irtisanomisen jälkeen hän oli jo ansiotyössä. Aronen tuskin aloitti vielä tuolloin asioitsijana, joka oli myöhemmin hänen ammattinsa kymmeniä vuosia. Todennäköisesti hän sai töitä osuusliikkeessä tai muualla työväenliikkeessä.

¹⁴⁵ Juho Nestori Aronen (s. 1876) kasvoi Porin sahatyöläisten ammattiosastosta monenlaisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Kansanedustaja hän oli vuosina 1909 – 1918. Tultuaan irtisanotuksi Seikun sahalta hän edustajatoimen rinnalla ryhtyi asioitsijaksi, itseoppineeksi asianajajaksi. Asioitsija oli Arosen ammatti hänen kuolemaansa (1954) asti. Ulvilassa asuessaan hänellä oli myös pienimuotoista maanviljelystä. Kesän 1917 maatalouslakoissa Aronen oli sovittelijana yhdessä hankalimmista paikoista, Mouhijärvellä. Sisällissodan aikana hän työskenteli Kansanvaltuuskunnassa prokuraattorin apulaisena. Onnistunut piileskely Tampereella ja prokuraattorina tehdyt hyvät työt, mm. tohtori Bertel Ahlströmin hengen pelastaminen, todennäköisesti vaikuttivat niin, että Aronen sai ”vain” elinkautisen kuritushuonetuomion. Armahduksen jälkeen Nestori Aronen oli ensin vuodesta 1922 Suomen Puutyöntekijöiden liiton ja vuodesta 1925 Suomen Puuteollisuustyöväenliiton puheenjohtajana.

¹⁴⁶ Osaston arkisto. Vuoden 1909 toimintakertomus, erillinen asiakirja. Pöytäkirjat, ylimääräinen kokous 28.2. ja johtokunta 3.3.1909. Arosen asian käsittelyssä oli kummallinen viive.

Irtisanominen teki epävarmaksi Arosen lähdön liiton edustajakokoukseen 19. – 24. huhtikuuta 1909. Varamies Minkkinen sanoi pelkäävänsä työpaikan menetystä, jos hän lähtee. Myös seuraava varamies Kulmala ”jyrkästi kieltäytyi”. Arosen asema oli selvästi nousussa, hän oli ehdolla kokouksen toiseksi puheenjohtajaksi. Tähän tehtävään häntä ei voitu valita, kun ei tullut paikalle. Minkkinen ja Albert Laine edustivat Porin osastoa, Laineesta tuli edustajakokouksen toinen puheenjohtaja.¹⁴⁷

3.2 Sahaliiton perustaminen

Osasto ei joutunut perustamisen yhteydessä ratkaisemaan suhdettaan ammattiliittoon tai keskusjärjestöön, koska kumpaakaan ei ollut myöhäissyksyllä 1905. Edellä kuvailluista irtisanomistapauksista kävi kuitenkin ilmi, että osasto oli liittynyt Suomen Sahateollisuustyöväen liittoon. Se perustettiin 6. kesäkuuta 1906 Tampereella, jossa oli samaan aikaan koolla eri alojen tehdastyöväen ammattiosastoja. Sahatyöläiset halusivat oman ammattiliiton ja Tampereella valittiin väliaikainen liittohallitus. Liiton ensimmäinen edustajakokous oli joulukuun alussa 1906 liiton tulevassa kotikaupungissa, Kotkassa. Porin osastolla oli edustajat molemmissa kokouksissa.¹⁴⁸

Osasto käsitteli sahatyöväen ammattiliiton perustamista ensi kerran johtokunnassa 23. maaliskuuta 1906, mutta tavan mukaan siirsi päätöksen aprillipäivänä pidetylle kuukausikokoukselle. Edustajiksi valittiin Juho Mäkinen, Oskari Haapanen ja neiti Naima Johansson.¹⁴⁹ Aivan Tampereen kokouksen alla, 27. toukokuuta 1906 valittiin Nestori Aronen neljänneksi edustajaksi.

Oman ammattiliiton perustaminen sahatyöläisille tuntuu olleen Porin sahatyöläisille selvä asia, johdonmukainen jatkumo osaston perustamiselle. Kun Tampereen veljesjärjestö kyseli sanomalehdissä, pitäisikö liitto perustaa, Porista tuli 6. toukokuuta 1906 vastaus: ”mitä pikemmin sitä parempi”. Kun Tampereelta palanneet edustajat selvittivät asioita kuukausikokouksessa 1. heinäkuuta, keskustelua ei näytä syntyneen, vaan osasto liittyi yksimielisellä päätöksellä uuteen liittoon. Seuraavassa kuukausikokouksessa 29. heinäkuuta 1906 valittiin valiokunta antamaan lausuntoa liiton säännöistä.

¹⁴⁷ Selostus Suomen Sahateollisuustyöväen liiton perustamisesta sekä liiton ensimmäisestä ja toisesta edustajakokouksesta s. 18 – 19. Albert Laine oli ilmeisesti vahvasti mukana järjestöelämässä mukana, vaikka osaston asiakirjoissa hän ei ole näkyvästi esillä. Hän oli mukana ainakin sairaus- ja hautausapukassassa. Lagerroos, emt. s. 86 – 87.

¹⁴⁸ Katso Selostus Sahatyöväen liiton perustamisesta ym., myös Reuna emt. käsittelee aihetta, s. 250 – 258.

¹⁴⁹ Naima Johansson oli aktiivinen osaston huvitoimikunnassa ja oli muutaman vuoden ajan myös osaston sihteerinä. Hän avioitui osaston jäsenen August Lovénin kanssa. Naima Lovénin nimi vilahtaa osaston asiakirjoissa vielä 1920-luvun puolella. Naisedustajan valitsemista ammattiliiton kokoukseen ei osaston asiakirjoissa mitenkään perustella. Johanssonin valinta poikkeaa kaikista muista henkilövalinnoista.

Jonkinlaista epäröintiä osastossa kuitenkin oli. Asiaa siirrettiin kokouksesta toiseen, toukokuun kiirehtiminen oli täysin unohtunut. Kuukausikokouksessa 29. elokuuta vakuuteltiin liiton tarpeellisuutta ja välttämättömyyttä. Keskustelu oli pitkä ja vilkas. Päätös jätettiin kuitenkin seuraavaan kokoukseen. Liiton sihteeri Arvid Nyberg kävi jo 4. syyskuuta johtokunnan kokouksessa ja varmasti vakuutteli liittymisen tärkeyttä.

Vielä 16. syyskuuta kuukausikokous kulutti aikaa ja energiaa, ja ”päättyi pitemmän keskustelun perästä yhtyä siihen”. Taas kului kaksi viikkoa ja johtokunta siirsi päätöksen toimeenpanoa ts. ilmoittamista liittymisestä väliaikaiselle liittohallinnolle. Epäröinnin syykin alkoi paljastua. Liittoon liittyminen nostaisi jäsenmaksuja ja toisi muutenkin paljon enemmän velvoitteita. Osaston johto selvästi yritti arvioida, aiheuttavatko lisääntyvät rasitteet jäsenkadon. Jo 16. syyskuuta kokouksen jälkeen aloitettiin ”uusi jäsenkirjoitus”. Pöytäkirjoista ei saa varmuutta, esittikö jäsenistö kritiikkiä liittymistä vastaan. Lokakuun 7. päivänä johtokunta teki ilmeisesti kompromissin – eihän asiaa voinut loputtomiin siirtääkään - ja ”liittoon päätettiin kirjoittaa 100 jäsentä heti”.¹⁵⁰

Liitolle lainaa

Ammattiliiton porilaiset jäsenet halusivat rahoittaa ja rahoittivat väliaikaista hallintoa. Tästä heitä Arvid Nyberg kiitti vielä Sahateollisuustyöläinen-lehdessä n:o 2/1908. ”Erittäin minun on mainittava toveri Sirolaa¹⁵¹ sekä Kotkan ja Porin osastoja, jotka puhtaalla rahalla avustivat väliaikaista hallintoa silloin kun se oli kipeimmässä avun tarpeessa. Jos ei näiltä olisi apua saatu, on luultavaa että emme olisi näin pitkälle päässeet kun nyt olemme”.¹⁵² Kirjoituksen arvoa nostaa se, että tuolloin oli jo ollut huonojakin päiviä liiton ja Porin osaston välillä.

Kotkan edustajakokous pidettiin joulukuun alussa vuonna 1906. Sinne lähetettiin puheenjohtaja Juho Mäkinen, sihteeri Armas Lumme ja huvitoimikunnan jäsen Naima Johansson. Hän oli ilmeisesti Kotkan kokouksen ainoa naisedustaja. Rohkea ja ennakkoluuloton valinta osastolta, joka ei paljon naisten asioihin keskittynyt. Kuukausikokous 25. marraskuuta muistutti edustajia Porin

¹⁵⁰ Osaston arkisto. Pöytäkirjoja jk 23.3., kk. 1.4., kk. 6.5., kk. 1.7., kk. 29.7., kk. 29.8., jk. 4.9., kk. 16.9., jk. 7.10.1906.

¹⁵¹ Yrjö Sirola, vanhan työväenliikkeen johtohahmoja. Sahatyöväenliiton perustamisen aikaan SDP:n puoluesihteeri.

¹⁵² Sahatyöläinen 2/1908. Arvid Nyberg: Liittyykää yhteen! Osasto päätti 6.4.1907 lainata 500 markkaa liittohallinnolle kolmeksi kuukaudeksi. Liittotoimikunnan jäsen Mäkinen osallistui johtokunnan kokoukseen, mutta ei suostunut sanomaan mihin raha tarvitaan. Mäkisen kummallinen käytös aiheutti kärhämän osaston sisällä ja kiristi välejä myös liittoon. Osasto vaati neljännesvuosittain nähtäväkseen liiton tilit.

mittasuhteista suomalaisena sahauskeskuksena. Osasto esittikin vaatimuksen yhdestä edustajasta liittohallintoon. Liiton kotipaikaksi sopivana pidettiin Kotkaa. Tämä olikin ainoa kerta, kun Porin osasto oli Kotkan kannalla. Osasto valisti omiaan henkilövalinnoissa: ”Liiton luottamushenkilöitä valittaessa toivottiin, että on annettava etusija raittiille henkilöille ja että paikat täytettäisiin havun kautta”.¹⁵³ Muotoilussa saattoi näkyä paljon käytetyn työväen liturgian lisäksi Nestori Arosen käden jälki. Hän ainakin täytti raittiusehdon.

Sahatyöväenliiton perustamisessa porilaiset olivat näkyvästi mukana, muutkin tiesivät ja tunnustivat Porin aseman sahteollisuudessa. Vain Porin osastosta kokouksessa oli kolme edustajaa. Mäkinen oli toinen kokouksen puheenjohtajista, Lumme toinen sihteereistä ja Johansson valittiin tarkastamaan väliaikaisen hallinnon tilejä. Lumme valittiin myös valmistavan valiokunnan jäseneksi.¹⁵⁴

Liiton mallisääntöjen mukaisia sääntöjä osasto ryhtyi käyttämään 1.3.1907 alkaen.

Vahvat miehet: Mäkinen ja Aronen

Sahatyöväen liiton hallintoon valittiin Porista Juho Mäkinen. Täysin Kotkaan rakentuvassa liitossa ei ollut helppo porilaisen toimia 1900-luvun alkuvuosien matkustusmahdollisuuksilla. Mäkisen valinnan yksi seuraus oli, että hän ei ollut vuoden 1907 vuosikokouksessa edes ehdolla oman ammattiosaston tehtäviin. Kyse oli ilmeisesti pelkästään työnjaosta.

Nestori Aroesta tuli osaston puheenjohtaja, mutta Mäkinen näyttää osallistuneen satunnaisesti myös osaston johtokunnan kokouksiin. Mäkisen ympärillä oli jännitteitä jatkuvasti. On mahdoton sanoa, aiheuttiko hän niitä itse vai halusivatko niitä muut. Keväällä 1907 kuukausikokouksessa luettiin kirje, jonka mukaan hän oli jättänyt maksamatta Sosialidemokraatin tilausmaksuja. Syytetty luonnollisesti suuttui, varsinkin kun oman ilmoituksensa mukaan hän oli jo rahat maksanut. Osasto otti taka-askeleita ja halusi vetäytyä ulkopuoliseksi.

Kolmaskin järjestösuhte osaston oli ratkaistava alkutaipaleella. Suomen Ammattijärjestön perustamiseen osasto suhtautui suopeasti, kokoukseen lähetettiin Mäkinen ja Aronen. SAJ:n jäsenyys tuntui osastolle helpommalta ratkaisulta kuin omaan ammattiliittoon kuuluminen.

¹⁵³ Osaston arkisto Pöytäkirjat, kk. 25.11.1906.

¹⁵⁴ Selostus Suomen Sahateollisuustyöväen liiton perustamisesta, s. 18 – 19.

Näkyvimmän erimielisyyden aiheutti SAJ:n ehdotus ammattiliittojen yhteisestä taistelurahastosta. Johtokunta ja kuukausikokous kokoontuivat molemmat samana päivänä 26. heinäkuuta 1908. Edellinen otti tyrmäävän asenteen rahastoon. Hyöty menisi pienille, paremmin järjestäytyneille liitoille. Niillä on jo valmiiksi paremmat palkat, kuului Nestori Arosen johtaman kokouksen kannanotto.

Heti perään pidettyyn kuukausikokoukseen puheenjohtaja Aronen ei osallistunut. Kokouksessa Juho Mäkinen puolsi rahastoon osallistumista ja sai taakseen neljä ääntä. Vastaan oli 23 kokoukseen osallistuvaa. ”Poissa äänestyksestä oli 25 henkilöä”! Mitä tuo sihteerin muotoilu merkitsee; poissa paikalta vai tyhjää äänestämistä. Kokoukseen osallistui noin 50 jäsentä eli tyhjän äänestämisen tuntuisi todennäköisemmältä. Osanottajamäärän ja äänestyslukujen ristiriita oli tavallista osaston kokouksissa. Johtokunta murehtikin jo 4. huhtikuuta 1908 ”mitenkä saataisi osaston jäsenet suurilukuisemmin tuomaan mielipiteensä esille”.¹⁵⁵

Vaikea suhde ammattiliittoon

Vuosina 1906 – 1917 ammattiosaston ja Suomen Sahateollisuustyöväen liiton välinen suhde oli kuin rakkausdraama. Kiistely jäsenmaksuista ja ns. ylimääräisistä verotuksista oli toistuvaa. On perusteltua sanoa, että osaston ”viihtyminen” ammattiliiton jäsenenä oli horjuvaa. Isoissa periaatteissa ei liiton toimintaa kyseenalaistettu, käytännön asioissa kyllä. Kokonaiskuvaa täydentää se, että melkoista kiukuttelua – aivan perusteltuakin – oli yhteiselo usein myös Porin Työväenyhdistyksen kanssa. Ammattiosastolla oli jokseenkin tarkka käsitys, miten se parhaiten edisti jäsentensä asiaa. Johtokunta ja kuukausikokoukset katsoivat asioita tästä vinkkelistä. Siis aivan normaalia elämää.

Porin sahatyöläisten kannalta katsottuna heidän ammattiliittonsa on lähes koko pitkän historian ollut talousongelmissa. Kun vastaavasti osasto, varsinkin sen johto, koko sisällissotaa edeltävällä kaudella varoi jäsenten liiallista taloudellista rasittamista, vastakohtaisuuden koordinaatit olivat selvät. Osasto katsoi, että kova rasitus karkottaa jäseniä. Osasto tunsii liiton johtoa paremmin, missä leikkausasteessa huoli toimeentulosta voittaa aatteellisuuden. Useita kertoja mm. 8. maaliskuuta 1908 osasto teki päätöksen maksaa liiton vaatiman ylimääräisen verotuksen osaston kassasta. Liiton entinen luottamusmies Arvid Nyberg kirjoitti myöhemmin, että ”kyllä kaikki olisi liittynyt osastoihin ja

¹⁵⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat jk. ja kk. 26.7.08 ja jk. 4.4.1908.

liittoon, mutta ani harva käsitti minkä tähden sinne pitää maksaa”.¹⁵⁶ Samaa vaivaa tuntui olevan muuallakin kuin Porissa.

Pelkkä nuukuus ei hallinnut osaston ajattelua maksuasioissa. Osaston perustamisen jälkeiset vuodet olivat sahatavaran viennin kannalta kehoja. Jäsenten maksukyky oli kovilla. Kun metallityöläiset ajautuivat työnantajan kovaotteiseen sulkuun vuonna 1908, osasto torjui oman ammattiliiton metallisulun vuoksi vaatiman ylimääräisen veron, mutta maksoi avustusta sulussa oleville. Päätös 25. lokakuuta 1908 oli ”...ettei tätä verotusta voida maksaa pitkäaikaisen työttömyyden takia”. Sen sijaan verotus sulussa olevien toverien tukemiseksi ”katsottiin ... olevan siksi tärkeän jopa välttämättömänkin”. Sulussa olevien tukipäätöksiä tehtiin myöhemminkin syksyllä 1908. Johtokunnan ensimmäinen reaktio metallin sulussa olevien tukemiseen 20. syyskuuta 1908 oli torjuva.¹⁵⁷ Ilmeisesti seinänaapurien ahdinko Toejoella ja muuallakin muutti asennoitumista.

Kaksi osastoa

Erikoinen episodi järjestäytymiskysymyksessä oli osaston pyrkimys oman rinnakkaisosaston perustamiseen. Se oli osaston vastaveto jäsenistön haluttomuudelle ja ehkä vielä enemmän, kyvyttömyydelle maksaa jäsenmaksujaan ja ”ylimääräisiä veroja” ammattiliitolle ja SAJ:lle. Kuukausikokous 7. helmikuuta 1909 alkoi jo uhkailla osastosta erottamisella niitä, jotka kieltäytyivät maksamasta ylimääräistä veroa. Tällä kerralla karhuaja oli SAJ. Voimattomana osasto tuskaili maksujen tärkeydestä: ”...jos kerran meinataan AJ:hin kuulua ja mukana pysyä ja jos työtaisteluista kapitalisteja vastaan aiotaan kunnialla selviytyä”.¹⁵⁸

Ammattiosasto ei voinut loputtomasti vältellä tilintekoa rästiläisyyden kanssa, olivatpa rästit syntyneet mistä ”veroista” tahansa. Sysäys asian selvittämiseen tuli ammattiliiton toisen edustajakokouksen päätöksistä.

Johtokunnan ja kantomiesten yhteisessä kokouksessa 27. toukokuuta 1909 osastosta erotettiin ensin ne, joiden kuukausimaksut olivat maksamatta kolmelta ensimmäiseltä kuukaudelta kuluvaa vuotta. Tällä päätöksellä osastosta lähti 76 jäsentä. Lisäksi 26 henkilöä erotettiin, koska he eivät olleet

¹⁵⁶ Sahatyöläinen 2/1908, em. Nybergin artikkeli ja osaston arkisto, kk. 8.3.1908.

¹⁵⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 20.9. ja 25.10. 1908.

¹⁵⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 7.2.1909.

maksaneet sulkuveroa vuonna 1909. Jälkimmäiseen kategoriaan kuului liiton edustajakokouksessa-kin ollut Albert Laine.

Ajatus kahdesta osastosta eli kuukauden Porin osastossa syksyllä 1908. Sahaliitto joutui tulemaan tässä kysymyksessä sovelletulla mallilla vastaan toisessa edustajakokouksessaan vuonna 1909. Täysin maksavien rinnalle hyväksyttiin puoleksi maksavien ryhmä. On myös muistettava, että liiton alusta asti naiset ja alle 18-vuotiaat, siis pienipalkkaisimmat, maksoivat puolta pienempää jäsenve-
roa kuin miehet. Raja oli 600 markan vuosiansio.¹⁵⁹

Porissa ajateltu rinnakkaisosaston malli näytti kompastuvan joulukuussa 1908, kun vain yksi henki-
lö ilmoittautui sen jäseneksi.¹⁶⁰ Johtokunta päätti 6. kesäkuuta 1909 kuitenkin esittää rinnakkais-
osastoa niille, jotka eivät halua kuulua liittoon. Kuukausikokous päätti asiasta vielä samana päivänä. Pää-
töstä ei ilmeisesti ehditty toimeenpanna ennen liiton uuden puheenjohtaja Ville Heimosen Porin
vierailua. Hän oli paikalla kuukausikokouksessa 17. heinäkuuta 1909. Heimonen vastusti rinnak-
kaisosaston perustamista, mutta sitä myös puollettiin kokouksessa. Kokouksen pöytäkirjassa on,
että vanha päätös pidettiin voimassa. Siitä ei kuitenkaan selviä kumpi niistä, kielteinen vai myönte-
nen. Tämän jälkeen rinnakkaisosasto ei noussut osastossa esille.

Virta vei pois sahatyöläisten ammattiosastosta. Työväenliikkeen vuoden 1905 jälkeinen nousuhuu-
ma oli ohi – monista eri syistä – siirryttäessä 1900-luvun toiselle vuosikymmenelle. Sahatyöläisten
muutaman sadan jäsenen kuukausikokoukset muuttuivat pienryhmätoiminnaksi.

Osaston jäsenluettelot ovat lohdutonta luettavaa vuosilta 1907 – 1909. Eronnut, eronnut, eronnut
toistuu rivi riviltä. Jo vuosien 1906 – 1907 aikana alamäki oli ollut joutuisaa. Ammattiliiton kirjan-
pidon mukaan vielä 30. syyskuuta 1907 maksoi koko jäsenmaksun 238 Porin osaston jäsentä. Nai-
sille ja alaikäisille tarkoitettua puolitettua jäsenve-
roa maksoi 42 henkilöä. Jäsenmäärä oli korkea,
sillä keväällä ja kesällä 1907 eroamia oli joukkomitassa. Vuoden 1909 on jäsenkirjaan kirjoitettu
kaikkiaan 175 nimeä, joista siis suurin osa on jättänyt maksunsa maksamatta ja erotettu. Jäsenkirja
on vaikeaselkoinen, erottamisen merkki näyttäisi olevan yleensä yliviivaus. Suursiivous koski myös
monia, jotka olivat keskeisissä asemissa osaston perustamisvaiheessa. Osa heistä palasi myöhem-
min osastoon ja sai vastuullisia tehtäviä. Aivan täsmällistä jäsenmäärää on mahdoton sanoa seura-
viltä vuosilta merkintöjen epäselvyyden vuoksi. Vuonna 1910 jäsenmaksuja maksoi edes osan vuot-

¹⁵⁹ Reuna, emt. s. 256 – 257.

¹⁶⁰ Osaston arkisto. Rinnakkaisosasto oli esillä johtokunnan pöytäkirjoissa mm. 22.11. ja 13.12.1909. Viimeksi mainit-
tuna päivänä osaston kuukausikokous torjui suunnitelman kahdesta osastosta.

ta 75 henkilöä, seuraavan vuoden aikana 103 ja vuonna 1912 maksaneita oli 57. Tammikuussa 1913 osaston jäsenmaksun on merkitty maksaneen 26 henkilöä.¹⁶¹

Jäsenkato ei ollut porilainen eikä vain sahatyöläisiä koskenut ilmiö. Innostus ja usko hupenivat koko maassa.¹⁶² Turun kokemukset olivat aivan yhtäläiset Pori sahatyöläisosaston kanssa. ”Järjestäytyminen ei ollut mikään kerran elämässä tapahtunut suuri periaatteellinen ratkaisu vaan pikemminkin usein toistuva käytännöllinen ilmiö”, kirjoittaa Kari Teräs.¹⁶³

Osasto hylkää ammattiliiton

Porin osasto esitti Suomen Sahateollisuusyövän liiton perustamisvaiheessa, että keskuspaikka olisi Kotka. Kuin vahvistuksena, osasto tilasi molempien sahojen ruokahuoneeseen Eteenpäin-lehden. Tällä toimenpiteellä uskottiin pysyttävän selvillä liittohallinnon asioista. Mieli muuttui Kotkan suhteen nopeasti, ja pysyvästi.

Normaalia järjestödemokratiaa ja oppositiohenkeä oli, kun Nestori Aronen asetettiin ehdolle liiton sihteerin ja rahastonhoitajan tehtävään. Perustelu oli selvä: näin voitaisiin saada yksi porilainenkin liittohallintoon. Tässä oli piikki Juho Mäkiselle, joka oli liittotoimikunnan jäsen kauden 1906 – 1909. Mäkinen oli menettänyt oman osastonsa luottamuksen, ainakin sen enemmistön kannatuksen. Arosen vastaehdokas oli kotkalainen Juho Aaltonen. Porin osastossa Aronen tietysti voitti selvästi numeroin 224 – 7, mutta hävisi koko äänestyksen selvin numeroin 1310 - 552. Porin seudun osastot tarjosivat Arosta liiton luottamusmieheksi vuoden 1909 edustajakokouksen alla. Rosenlew puuttui asiaan, erotti Arosen ja niin hänen tiensä kulki pois päin sahaliitosta. Kokouksessa Arosen nimi ei enää ollut esillä.¹⁶⁴ Arosen molemmat ehdokkuudet on nähtävä hänen henkilökohtaisena pyrkimyksenään eteenpäin urallaan. Porin osasto tuki oman seudun miestä ja halusi vastapainoa liiton täydelliselle kotkalaisuudelle.

Kun puheenjohtaja Heimonen kävi Porissa heinäkuussa 1909, hän yritti selvästi tasoitella porilaisille liiton Kotka-keskeisyyttä. Tuolloin tehtiin perusteellisen oloisia suunnitelmia piirijärjestön perustamisesta. Heimonen lupasi, että läntisen Suomen piirin pääpaikaksi tulee Pori ja samalla esillä oli ”puhujan”, käytännössä toimitsijan, saaminen piirille. Piirijärjestön perustaminen oli loppukesän ja

¹⁶¹ Osaston arkisto. Jäsenkirjat 1906 – 1912 ja 1909. Liiton 30.9.1907 kirjaaman jäsenmäärän julkaisi Sahatyöläinen n:o 3 joulukuussa 1907.

¹⁶² Ala-Kapee –Valkonen, emt. s. 230 – 231.

¹⁶³ Teräs emt. 119 – 121. Hän käyttää osuvaa luonnehdintaa ”suhdannejäsenet” ihmisistä, jotka tulivat ja menivät.

¹⁶⁴ Reuna, emt. s. 264. Osaston arkisto. Pöytäkirjat mm. jk. ja kk. 8.3.1908.

syksyn hallitseva asia osastossa, mutta valmista ei tullut. Reposaaren osaston kanssa oli löyhää yhteydenpitoa, mutta perustaminen junnasi paikallaan. Liitto ei hallinnut psykologiaa, vaan pyysi rahaa piirijakoa varten. Osasto päätti äänestyksen jälkeen 27. helmikuuta 1910 antaa muodollisen 25 markkaa. Osa jäsenistöstä vastusti tätäkin. Samassa kokouksessa oli kuitenkin vielä optimismia sellaisen henkilön palkkaamiseksi, joka ”järjestäisi tämän piirin”.

Osaston vuosikokous tammikuussa 1910 kertoi havainnollisesti sen hetken heikkouden tilasta. Paikalla oli sentään 28 jäsentä, mutta johtokunnan vaalissa paras äänimäärä oli 15. Osaston perustamisesta asti mukana ollut Minkkinen yritti kieltäytyä johtokunnasta, mutta hänen kuten muidenkaan kieltäytymisiä ei hyväksytty. Osaston johtoon nousi uusia, kokemattomia henkilöitä. Kukaan ei halunnut puheenjohtajaksi, asiasta äänestettiin Hjalmar Pohjolan ja Wäinö Oksan välillä. Edellinen sai kymmenen, jälkimmäinen seitsemän ääntä. Kokemattomia he olivat ainakin verrattuna Nestori Aroseen ja Juho Mäkiseen. Jälkimmäinen vahvoista johtajista oli saanut kuukauden vankeustuomion osaston ulkopuolella tapahtuneen kavalluksen vuoksi ja oli irtisanottu.¹⁶⁵

Hjalmar Pohjola ehti olla kaksi kuukautta puheenjohtajana. Sitten hän pyysi ja sai 150 markan lainan, ja matkusti Amerikkaan. Sinne lähtivät myös sihteeri Wäinö Oksa, rahastonhoitaja Evert Wirntanen ja jäsenmaksujen kantaja Wille Renfors.¹⁶⁶ Työnantaja savusti uuden johtokunnan jäsenen Aksel Fröjdin palkanalennuksilla toiseen ammattiin, kauppamatkustajaksi. Liitto suututti osaston kieltäytymällä avustamasta Fröjdiä. Juho Nestor Minkkisestä tuli puheenjohtaja, ja Antti Mäkelästä sihteeri.

Näiden riepottelujen jälkeen osaston johtokunta päätti yksimielisesti 8.toukokuuta 1910 ehdottaa eroamista liitosta. Kuukausikokous keskusteli asiasta jo kaksi viikkoa aiemmin ja siirsi asian johtokunnan harkittavaksi. Saatteeksi johto sai vielä ohjeen, että ”koitettaisiin vielä pysyä siinä edelleen”.

Toisin siis kävi. Toukokuun alun kuukausikokouksessa oli paikalla 11 osaston jäsentä ja he päättivät yksimielisesti olla eroamisen kannalla. Uhmakas ero ei ollut. Osasto päätti maksaa huhtikuun jäsenmaksut ja lähetti tiedon erosta pöytäkirjan otteella.

¹⁶⁵ Vuoden 1909 toimintakertomus pitää Mäkisen irtisanomisen perustetta tekaistuna. Oikeaksi syyksi toimintakertomus näkee ”mielipidevainon”. Osaston arkisto.

¹⁶⁶ Amerikan siirtolaisiksi lähtivät osaston johtohenkilöistä myöhemmin myös Antti Mäkelä ja Nestori Härmä. Saha-työläinen-lehti julkaisi jo numerossaan 1/1909 uutisen sahatyöläisperheiden siirtolaisuudesta Amerikkaan. Porin tilanetta lehti ei näytä tunteneen.

Eron todelliset syyt

Risto Reuna näkee kaksi syytä Porin osaston eroamisen perusteena: Heimosen valinta puheenjohtajaksi ja pettymykset piirijärjestön sekä sen järjestäjän (puhujan) saamisessa. Edelliselle ei löydy minkäänlaista tukea Porin osaston papereista. Varmasti Arosen mahdollisuuksien romahtaminen harmitti hetken, mutta pitkävihaisuudesta ei näy merkkiäkään.

Päinvastoin, poikkeuksellisen laajassa vuoden 1909 toimintakertomuksessa osasto ylistää Heimosen osuutta. ”Paikkakunnallemme saapui liiton puheenjohtaja, toveri Wilho Heimonen ja hänen apuaan ja neuvoaan seuraamalla saatiin asiat selviksi ja osasto pysymään kokonaisena”, sanotaan Hjalmar Pohjolan kirjoittamassa toimintakertomuksessa. Siinä myönnetään, että osaston johtokunta ei ollut kyennyt näkemään rinnakkaisosaston perustamisen kaikkia vaikutuksia. Heimosella tämä näkemys oli. Toimintakertomus myöntää myös sen, että osastossa oli henkilöitä, jotka toivoivat osaston ja liiton yhteentörmäystä.¹⁶⁷ Nämä henkilöt olivat osastossa pieni vähemmistö.

Kotkalaisen Heimosen valinta, liiton johdon ja toiminnan aikaisempaa vahvempi keskittyminen Kotkaan – uudessa liittotoimikunnassa ei ollut enää Porin seudun edustajaa, olivat vaikuttamassa. Porin osastossa tiedettiin tarkkaan Kotkan asema Suomen sahateollisuudessa. Yhtä tarkasti ymmärrettiin, että Rosenlewin sahat, Pihlava ja Reposaaari yhdessä sekä lähistön monet pikkusahat olivat huomattava sahateollisuuden keskittymä. Kuten aina, organisaation keskuspaikka korostuu, muut jäävät vähemmälle. Tämä on jäänyt Reunalta näkemättä ja hänen arvokas historiatyönsäkin painottuu lähes yksinomaan kotkalaisiin järjestöihin.

Liiton asioiden hoito oli usein Porin osaston silmin katsottuna huolimaton ja heikkoa. Johtokunta kävi perusteellisen keskustelun jo 18. lokakuuta 1908 suhteesta liittoon. Rahastonhoitaja oli määrätty selvittämään kuinka paljon liitolle oli maksettu rahaa jäsenmaksuina, matkakuluina ja muina kuluina. Summa oli yli 3000 markkaa, avustuksia oli osaston jäsenille saatu 265.60 markkaa. Liitto sai ankaraa arvostelua, jopa ylimääräisen edustajakokouksen vaatiminen välähti keskustelussa.

Kun Heimonen kesällä 1909 vieraili Porissa, hänkin myönsi, Porin osaston pöytäkirjan mukaan, yhden liiton lähettämän yli 900 markan laskun ”epätarkaksi”. Heimonen neuvoi yksityiskohtaisesti, minkälaisen selvityksen osaston tulee liitolle tehdä. Lopulta liitto luopui vaatimuksistaan, ”osaston selonteko oli hyväksytty täydellisesti”.¹⁶⁸ Jäsenmaksuja koskenut lasku tuskin oli aivan aiheeton.

¹⁶⁷ Osaston arkisto, sahalaisten yleinen kokous 20.7.1909 ja vuoden 1909 toimintakertomus. Yleiseen kokoukseen voivat osallistua myös osastoon kuulumattomat sahatyöläiset.

¹⁶⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, mm. jk 12.9.1909

Anteeksiannolla liitto - ja erityisesti Heimonen - yritti ostaa myötätuntoa Porista. Edellä lainattu vuoden 1909 toimintakertomuskin käytti ilmaisua ”vapautti velasta”.

Porin osastossa oli ensimmäisen kerran keskusteltu jo vuonna 1907 voimien hupenemisesta. Silloin vielä osasto oli vahva ja väki kävi hyvin kokouksissa. Piirijärjestöstä toivottiin kiihtyneen anemian katkaisijaa. Eroamispäätöksen aikoihin piirijärjestön perustamista oli jähkailtu jo vuosi. Pettymys Porissa oli syvä, kun puhujan palkkaamista ei saatu järjestykseen. Ainaisessa rahapulassa ollut sahatyöväen liitto olisi tarvinnut Porin alueen puhujaan SAJ:n taloudellista tukea, mutta sitä se ei saanut.

¹⁶⁹ Voi hyvin kuvitella katkeria kommentteja ”Kotkan asioiden hoitamisesta” ja muiden unohtamisesta. Porin osaston eroaminen sahaliitosta oli pidempi ja monimuotoisempi prosessi kuin Reuna kirjoittaa.¹⁷⁰

Kaikesta huolimatta Porin osaston johtoa voi arvostella kärsivällisyyden puutteesta. Takana oli sahojen tuotannossa huonot vuodet. Sahat olivat seisoneet pitkiä aikoja. Käännös oli jo tapahtunut ja edessä oli hyvä työllisyysjakso ennen I maailmansotaa. Se lisäsi taisteluhaluja ja voimisti järjestöjä. Tätä kehitystä Porin osaston johto ei nähnyt – ei tainnut kyllä nähdä sahaliiton johtokaan ennen Eero Haapalaisen valintaa puheenjohtajaksi. Oli usean vuoden kehityksen tulos, että Rosenlewin sahojen ”tietoisimmat” työläiset kokivat oman ammattiliiton etäiseksi ja jäsenyyden antaman hyödyn vähäiseksi. Eroamispäätöksen jälkeen ristiriita sai uusia ulottuvuuksia ja syveni.

Edellä sanottu näkyy osapuolien kirjeenvaihdossa eron jälkeen. Liitossa eroaminen tulkittiin toiminnan lopettamiseksi ja osaston purkamiseksi. Näin Porissa ei oltu asiaa ajateltu. Jo samassa kokouksessa, missä käsiteltiin liiton kirjettä, jossa se vaati osaston varoja ja omaisuutta¹⁷¹ – muun muassa leimasimia! – itselleen, päätettiin lisätä ”agitatsionia”. Osasto ei luopunut varoistaan ja 28. toukokuuta 1910 johtokunta päätti ilmoittaa liitolle ”että osasto ei ole enää missään tekemisissä liiton kanssa ainakaan tällä kertaa”. Kirjeiden lähettely jatkui hyödyttömänä kesälläkin. Uhittelua riitti, osasto pilkkasi liittoa leimasimien vaatimisesta ja lopettamisen sijasta lupasi laajentaa toimintaansa. Eroamispäätöksen jälkeen osaston kanta oli luja. Se kieltäytyi myös sovinto-oikeudesta, jota liitto ehdotti, ”koska osasto ei ole tehnyt mitään rikosta liittoa vastaan”. Tämän asian johtokunta vei kuukausikokoukseen 23. heinäkuuta ja sai sieltä oman kantansa mukaisen päätöksen.

¹⁶⁹ Sahatyöväen liiton toimikunnan kokouksen pöytäkirja 17.4.1910. Porista katsoen liiton toiminta näytti tarkoitukselliselta vitkuttelulta.

¹⁷⁰ Reuna, emt. s. 264.

¹⁷¹ Sahatyöväen liiton toimikunta käsitteli Porin tilannetta kokouksissaan mm. 16.5. ja 25.6. Saatuaan ilmoituksen Porin osaston erosta, liitto vastasi sanatarkasti: ”Kirjelmän suhteen päätettiin vastata, että lähettävät varat liiton toimistoon.”

Johtokunta oli jo ennen sovinto-oikeudesta tehtyä kielteistä päätöstä varmistanut asemansa kesäkuussa 1910. Se päätti mittauttaa kannatuksena 18. kesäkuuta 1910 ja ehdotti viikkoa myöhemmin pidetylle kuukausikokoukselle uuden johtokunnan ja uusien virkailijoiden valintaa. Johtokuntaa täydennettiin, mutta sen luottamusta ei kyseenalaistettu.

Osasto palasi ammattiliiton jäseneksi kesällä 1913 aivan toisenlaisessa tilanteessa kuin se oli eronnut. Töitä oli, samoin taistelutahtoa ja odotukset tulevasta korkealla. Vanhoja muisteltiin huumorilla, liittyessään takaisin ammattiliittoon osasto kirjasi pöytäkirjaan: ”Rahavarat ja muut tavarat mitä meillä on, me pidätämme itsellemme”.

Murheellinen velkakierre

Osasto osasi hoitaa raha-asiansa, mutta yksi poikkeus oli: rahan lainaaminen jäsenille. Sen mittasuhteet kertovat aidosti sahatyöläisten toimeentulosta. Siksi asiassa ei ole mitään häpeän aiheita – ihmiset lainasivat ilmeisen epätoivoisina elättääkseen perheensä. Tämän osaston johto ymmärsi ja yritti hoitaa tilanteet humanilla tavalla. Lopputulos oli usein toinen kuin toivottiin: järjestön toimintaan tuli maksuvaikeuksien vuoksi kireyttä ja katkeruutta. Joissain tapauksissa velat jäivät takuumiesten maksettaviksi, kun velallinen oli muuttanut muualle Suomeen tai jopa ulkomaille.

Rahan lainaaminen alkoi heti osaston perustamisen jälkeen, mutta hillitysti. Liittoa ei vielä ollut, jäseniä oli paljon ja kaikki rahat jäivät omaan käyttöön. Oli mistä antaa. Rahojen lainaus voimistui pahaenteisesti, lopputuloksen saattaa arvata jo alkuvaiheessa. Myös useat virkailijat olivat velkaa osastolle, jopa 200 markkaa. Se oli kolmasosa sahan pienipalkkaisen vuosiansiosta. Virkailijoiden takaisinmaksua katsottiin lempeämmin kuin muiden – tilanne jäi tuskin kovistelluilta huomaamatta.

Padot aukaisi tässäkin asiassa työnantajan kova tyyli. Osaston pöytäkirjan mukaan työnantaja oli luvannut lainata rahaa työläisille, jos he eroavat ammattiosastosta. Johtokunta kiirehti heti, 7. heinäkuuta 1907, tekemään periaatepäätöksen lainata rahaa osaston rahastosta jäsenille ”ettei niiden tarvitse kääntyä herrain puoleen”. Saman päivän kuukausikokouksessa kävi selville, että ainakin W. Lönnberg oli saanut edellä kerrotun vastauksen. Kokous täsmensi lainojen ehdot: viiden prosentin korko ja varma takuu. Sopivasti samassa kokouksessa oli esillä puolen vuoden tilit. Tuloja oli ollut 4302 markkaa ja menoja vain 1427 markkaa. Talteen oli jäänyt 2892 markkaa.

Jo viikkoa myöhemmin johtokunta sai käsiteltäväkseen runsaasti laina-anomuksia. Sääntöjä oli pakko vieläkin täsmentää. Pohdittiin, voidaanko myöntää laina yli johtokunnan toimintakauden. Vastaus oli kyllä. Anomukset haluttiin kirjallisina ja tarkoitus oli ilmoitettava. Kuukautta myöhemmin johtokunta pisti lapun luukulle päättämällä ”ettei enää voida lainata koska on jo annettu siksi paljon”. Tämä ei suinkaan lopettanut lainojen myöntämistä. Anomuksia luettiin hieman kriittisemmin ja myös kielteisiä päätöksiä tehtiin.

Huhtikuun 4. päivänä 1908 johtokunta antoi rahastonhoitajalle ohjeet sanoa vanhoja lainoja irti. Osasto tarvitsi käteistä rahaa. Vuotta myöhemmin 17. heinäkuuta 1909 johtokunta listasi ne velalliset, jotka eivät enää olleet edes osaston jäseniä. Kuukauden kuluttua vaadittiin rahastonhoitajana toiminutta Minkistä karhuamaan korkoja. Jälleen kuukausi ja Minkinen kertoi olevan mahdoton saada korkoja.¹⁷² Lainojen myöntäminen ja vanhojen periminen jatkuivat sykleinä. Vuoden 1913 alkupuolella osa vietiin käräjien ovisuuhun asti, osa jouduttiin antamaan anteeksi esimerkiksi sairauden vuoksi. Hjalmar Pohjolasta ei tiedetty mitään ja velkaa ryhdyttiin perimään takaajilta. Mäkinen 30 markkaa oli maksamatta kahdeksatta vuotta. Kun porukka sitten oli valmis kovaan työtaisteluun kesällä 1913 ja tarvittiin rahaa, tilanne oli hankala. Rahastonhoitaja Kaarlo Dunder joutui ilmoittamaan, että 1300 markkaa on lainattu eikä ole toivoa saada sulussa olevilta, avustuksen tarpeessa olevilta jäseniltä rahoja nopeasti takaisin.

Muuten tällaisissa asioissa tarkkana ollut osasto heräsi vasta talvella 1917 suurten mullistusten alla. Armas Honkasalosta tuli rahastonhoitaja Dunderin jälkeen. Aksel Kosken puheenjohtajuudella saattoi olla myös vaikutusta. Monessa työväenliikkeen riennossa mukana olleen Dunderin ote oli ilmeisesti lipsunut. Hän oli itsekin 200 markkaa velkaa osastolle ja näytti uskollisesti tilikirjan mukaan maksaneen korkoakin. Missään vaiheessa Dunderia ei kuitenkaan epäilty väärinkäytöksistä. Helmikuun 3. päivänä 1917 toimikunta joutui kokoontumaan pelkästään ”raha-asiain takia”. Pöytäkirjassa on kaksi sivua velkakirjojen selvityksiä, yhteensä 14 lainaa. Raha-asioihin yritettiin saada kurinpalautusta. Mitään uutta menetelmää ei tullut, vaan vanhat hyvät päätökset päätettiin ottaa uusiokäyttöön. Seuraavassa johtokunnassa Dunderkin oli paikalla, mutta sotkua selviteltiin vielä maaliskuussa, ja myöhemminkin vuoden 1917 aikana. Olennaisempaakin mietittävää oli, mutta periaatesyistä velka-asiat haluttiin selvittää loppuun asti.

Velkakirjojen käsittely jatkui vielä sisällissodan jälkeenkin. Kuukausikokouksessa 17. elokuuta 1919 selviteltiin kahden entisen toimikunnan jäsenen, Juho Raunion ja Juho Halmisen velkoja.

¹⁷² Osaston arkisto. Pöytäkirjat mm. jk 17.7.1909. Listassa oli Juho Mäkinen, jonka 30 markan velka oli jo vanha. Viikkoa myöhemmin häneltä päätettiin vaatia vain korkoja. Osaston kokouksissa velka-asiat olivat esillä säännöllisesti mm. johtokunnan kokoukset 25.7. , 15.8. ja 12.9.1909.

Vanhat velkakirjat olivat kadoksissa, nyt haluttiin tunnustusta velan olemassaolosta. Samassa kokouksessa oli vielä murheellisempikin asia esillä. Keskusteltiin osaston epävarmoista saatavista ja ”olttiin sitä mieltä, että ne henkilöt, jotka ovat kuolleet ja jotka olivat osastolle velkaa, ettei niiltä tulla mitään vaatimaan ja että niitten saatavat poistetaan pois tilikirjasta.”¹⁷³

Nälkäkuolema tai ampuminen vapautti monta velallista.

3.3. Ei vain leivästä

Risto Reuna kertoo Kotkan seudun sahatyöväen itsenäistymiseen johtaneiden valmiuksien syntyneen Hallan saaren raittiustyössä ja juomalakkotoiminnassa.¹⁷⁴ Rosenlewin sahojen työväen järjestäytymisessä ei näy tällaisia yhteyksiä. Raittiustiikkeeseen Porin osastolla ei sisällissotaa edeltävinä vuosina ollut tiivistä yhteyttä. Vasta 1920-luvulla – ehkä kieltolain vaikutuksesta – osasto otti innokkaasti kantaa raittiustyöhön. Ammattiosasto puuttui alkuvuosina muutamia kertoja asiaan, kun esimerkiksi iltamissa meno oli mennyt liian riehakkaaksi. Osaston jäsenille tehtiin myös selväksi, että puolustamisen mahdollisuutta ei ole, jos joku on työpaikalla humalassa.

Porin sahatyöläisten alkoholinkäyttö oli osaston asiakirjoissa esillä vuosien 1905 – 1918 välillä kummallisen vähän. Oudon vähän, kun tietää minkälainen rasite alkoholismi suomalaiselle työväestölle oli vuosisadan vaihteen molemmin puolin. On tietysti mahdollista, että ammattiosasto yritti peitellä työväen elämäntapoja. Kovin todennäköiseltä se ei tunnu. Kaikkiin epäkohtiin tarrattiin osastossa innokkaasti kiinni, miksi ei myös juopotteluun. Marraskuun 22. päivänä 1908 kaivattiin kuukausikokouksessa parempaa järjestystä perheiltamiin. Ongelman aiheuttajaksi nähtiin se, että sisäänpääsyä ei kontrolloida. Vastuu asiassa jätettiin huvitoimikunnalle.

Kului tasan viisi vuotta, kun seuraavan kerran osasto käsitteli elämäntapoihin liittyvää asiaa. Puheenjohtaja Minkkinen ilmoitti 14. joulukuuta 1913 kuukausikokouksessa, että perheiltamassa oli käyttäytytty sopimattomasti, viinapullojen kanssa. Hän uhkaili, että sellaisesta ”voi olla huonot seuraukset”. Vapun alla, 15. huhtikuuta 1906 osasto otti kannan, että väkijuomakaupat on pidettävä suljettuina juhlan aikana.

¹⁷³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 17.8.1919.

¹⁷⁴ Reuna, emt. s. 162.

Perusteellisemmin osasto joutui ottamaan kantaa alkoholikysymykseen ulkopuolisesta innostuksesta. Tohtori Wilhelm Rosenlew oli 14. helmikuuta 1907 Porin kaupunginvaltuuston kokouksen väki-juomien anniskelun supistamisesta keskusteltaessa tuomitsevaan tyyliin kuvaillut yhtiön työläisten juomatapoja. Rosenlew oli sanonut tehtaiden väen kantavan ison osan tuloistaan kapakkaan. Tämä suututti osaston johtokunnan paheksumaan puhujan käytöstä. Seuraavassa kuukausikokouksessa 24. helmikuuta hyväksyttiin laaja kannanotto, josta ei piikkejä puuttunut.

Osasto kiitteli supistamista kannattaneita valtuusmiehiä ja vakuutti sahatyöläisten kannattavan yksituumaisesti kieltolakia. Osasto epäili Rosenlewin puhuneen järjestäytymättömistä. ”Mutta kun niiden luku on ainoastaan 3 % täkäläisten tehtaitten työväestä, ei ole oikeutta niidenkään perusteella solvata koko työläisjoukkoa”, sivalsi osasto voimissaan.¹⁷⁵ Ja toisaalta voimansa puutteen myöntäen.

Naiset kelpasivat huvitoimikuntaan

Porin sahatyöläisten toiminnasta jää helposti sellainen kuva, että järjestöasioiden ja sykäyksittäin voimia vaatineen edunvalvonnan lisäksi muuhun ei aikaa ja tarmoa riittänyt. Kuva on oikea, jos sitä katsoo pelkästään johtokunnan ja kuukausikokousten näkökulmasta. Huvitoimikunta eli omaa vilkasta elämäänsä ja sai paljon tuloksia. Ovet paukkuivat usein johtokunnan suuntaan, mutta yleensä yhteenotoista selvittiin. Huvitoimikunnassa näkyi myös naisten osuus. Kuukausikokouksessa 29. heinäkuuta 1907 perustettiin myös ompeluseura arpajaisvoittoja tekemään. Kaikki jäsenet olivat naisia. Ilmeisesti tämän vuoksi ulkopuoliset piikittelivät koko osastoa ompeluseuraksi. Tämä koski sitä vaihetta, kun toiminta oli heikkoa ja jäseniä vähän.

Osaston johdon vastuulla olivat symbolit, kuten lippu ja jäsenkirjat. Tällaisissa asioissa osasto säilytti pedantin linjansa. Lipunkantajan tehtävä oli niin arvokas, että valinta tehtiin aina vuosikokouksessa. Välittömästi perustamisen jälkeen hankittiin väliaikainen lippu, koska odotettiin suurlakon jatkuvan.¹⁷⁶

Osasto valitsi heti alkuvaiheessa, 31. joulukuuta 1905, lipputoimikunnan. Sen jäsenet tulivat kokonaan johtokunnan ulkopuolelta. Osasto tunsu arvonsa, ”lipun kanssa ei tullut kursailla ”... katsoen ammattiosaston suuruuteen tehdä se kohtalaisen hyvä”.

¹⁷⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat jk. 16.2. ja kk. 24.2.1907.

¹⁷⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirja jk. 24.12.1905.

Asiassa ei vitkasteltu. Kaksi viikkoa myöhemmin johtokunnan ja lipputoimikunnan yhteisessä kokouksessa asia eteni nopeasti. Vain pari johtokunnan jäsentä oli standardin kannalla, muut halusivat lipun. Yksimielisesti kannatettiin ”punaista lippukangasta”. Kuvaksi tuli ”ammattimerkkejä”, sirkkeli, raaminteriä ja lankku. Johtokunta myönsi lipputarpeisiin 100 markkaa. Demokratiaa noudatettiin ja lopullisen päätöksen teki kuukausikokous 28. tammikuuta 1906. Lähes viidensadan jäsenen kokouksessa asia eteni kivuttomasti, kumma kyllä.¹⁷⁷

Kulttuuri- ja sivistysasiat eivät olleet runsaasti esillä osaston kokouksissa. Omaa kirjastoakaan ei haluttu perustaa, koska Työväenyhdistyksellä sellainen oli. Muutaman kerran tehtiin päätös osallistumisesta jonkun ulkopuolisen järjestämille kursseille. Kiinnostusta niihin madalsi lopputilin pelko. Sivistystä osaston jäsenet, ainakin johtotehtäviin nousseet, hankkivat muualla. Porin Työväenyhdistyksen ja sen omistaman työväentalon vaikutus lienee ollut merkittävä myös sahatyöläisten henkissä kasvussa.

Vappuvapaata piti kysyä

Vappu oli nousevalle työväenliikkeelle tärkeä juhla. Porin sahatyöväen ammattiosastolle vapun viettäminen ei ennen vuotta 1917 ollut itsestäänselvyys. Osasto joutui arvioimaan voimansa ja rohkeutensa joka kevät. Elämän realiteetit olivat kaukana siitä, että työläiset, noin vaan, lähtivät liput hulmuten vappujuhlaa pitämään.

Osaston ensimmäisenä vappuna 1906 lähetystö vei tietoa, että ”pidetään vapaana”. Seuraavana vuonna linja oli ensin johtokunnassa, että ”se olisi pidettävä vapaana”, mutta kuukausikokous oli varovaisempi: ”Vappu vapaana, jos annetaan isännistöltä lupa tai ei”. Vuonna 1908 ”oltiin yksimielisiä, että vappu on pidettävä vapaana ellei mitään voittamattomia esteitä ole”.

Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 1911 oltiin jo aivan toisissa tunnelmissa. Vastuu vapun viettämisestä siirrettiin sahojen työväelle. ”...se olisi saatava vapaaksi, mutta koska osastona näin heikko ollaan, ei sille voi tuskin mitään”. Jäsenten tehtäväksi tuli herättää kysymys työväen keskuudessa ja jos rohkeutta on, esittää asia sahanhoitajalle. Tässä tai missään muussa päätöksessä ei ole havaittavissa vapun vähättelyä. Merkkejä tilattiin myytäväksi joka vuosi paljon enemmän kuin

¹⁷⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 28.1.1906.

osastossa oli jäseniä. Yhtään kertaa ei jälkikäteen selvitelty, millaisia keskusteluja työnantajan kanssa oli käyty.

Vuonna 1911 ainakin osa jäsenistä oli menossa vappumielenosoitukseen. Taistelumielestä kertoi vapunaattona käyty keskustelu lipun mukaan ottamisesta. ”Mutta jos tullaan vaatimaan lippujen poistamista niin päätettiin ettei ruveta mitään vastarintaa tekemään, jos tieto edeltäpäin annetaan. Mutta jos ei kieltoa anneta vaan hyökätään ilman lippujen kimppuun niin siinä tapauksessa ei anneta sovinnolla.” Suomi eli ns. toista sortokautta ja sahatyöväen ammattiosastokin joutui varautumaan virkavallan koviin otteisiin.¹⁷⁸

Myös vuonna 1912 vappuun osallistuminen jätettiin ”sahalaisten päätettäväksi”.¹⁷⁹ Vuonna 1913 tilanne oli pysynyt entisellään ”kuukausikokous oli sitä mieltä, että ei pyydetä vappua vapaaksi osaston puolesta”. Kaksi vuotta myöhemmin, 18. huhtikuuta 1915 lähes sadan jäsenen kuukausikokous päätti ”viettää vappujuhlaa jos saadaan isännistöltä lupa olla työstä pois, vastakkaisessa tapauksessa alistutaan isännistön tahtoon ja mennään töihin”. Vuonna 1917 myös osasto oli voimansa tunnossa ja aneleva asenne menneisyyttä.

Retket houkuttelivat

Vapaa-ajan toiminnoista päätettäessä työnjako näytti osastossa olevan sellainen, että johtokunta käsitteli kokouksissaan kesän siika- ja perunaretket. Niille kävi usein huonosti. Kiinnostusta selvästi oli, mutta lopputulos oli usein peruutus. Heinäkuussa 1908 johtokunta teki päätöksen siikaretkestä, mutta muutti sen perunaretkeksi, koska ”siika liian kallista”. Syyskuussa 1912 kaikki oli valmista perunaretkeä varten: perunat, sillit, 100 litraa kaljaa ja muut hankinnat oli harkittu.¹⁸⁰ Tälläkin kerralla retki peruutettiin. Myös laiva- ja venematkat Reposaaarelle, Anttooraan tai Sandöhön tuntuivat houkuttelevilta, mutta yleensä ne jäivät pelkiksi suunnitelmiksi. Järjestelyissä olisi saattanut olla parempi menestys, jos johtokunta olisi enemmän luottanut huvitoimikunnan kykyihin ja antanut sille järjestelyvastuun. Tästä esimerkkinä kesän 1906 veneretki, joka onnistui ainakin taloudellisesti hyvin. Kun johtokunta laski rimaa ja ryhtyi järjestämään kävelyretkiä Porin metsään ja Luotsinmä-

¹⁷⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 15.4.06, jk 6.4.1907, ylim. kokous 21.4.07. jk. 4.4.1908, jk. 17.4. ja kk. 30.4.1911.

¹⁷⁹ Vuoden 1912 vappujuhla Tiilimäellä johti yhteenottoon poliisien kanssa. Porin uusi poliisimestari Frans W. Wetre yritti estää juhlan pitämisen niin juhlakentällä kuin työväentalollakin. Katso Seppälä, emt. s. 119.

¹⁸⁰ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, jk. 8.9.1912.

elle, tulokset paranivat. Keväällä 1912 osasto päätti lähteä Luotsinmäelle sellaisena sunnuntaina, kun metallityöläisten soittokunta siellä soittaa. Kulmala sanoi kokouksessa, että ”vältettäisi isompia kuluja”. Kyse taisikin olla nuukuudesta.

Kohtuuttoman kannan johtokunta otti heinäkuussa 1910, kun se lopetti hyvin alkaneen kesäjuhlien perinteen. Taas puhuttiin rahasta: ”Ei kannata pitää kesällä mitään juhlia, koska ne tuottavat ainoastaan tappiota”.¹⁸¹ Huvitoimikunta järjesti ensimmäisen kesäjuhlan vuonna 1906 Juhannuslehdossa. Siellä vihittiin myös osaston lippu. Ohjelmassa oli viisiottelu ilmeisesti yleisurheilulajeissa, painia ja poikasille omat kilpailut. Huvitoimikunnan pöytäkirjoja tulkiten myös taloudellinen menestys näyttäisi olleen hyvä. Seuraavana kesänä ohjelmaan lisättiin kilpailu sadunkerronnassa ja tuloja oli 200 markkaa.

Vuonna 1908 Juhannuslehdon juhla oli 12. heinäkuuta. Huvitoimikunta suunnitteli huolellisesti juhlapaikan koristusta, pääsylippuja tilattiin 500. ”Juhla päätettiin alkavaksi kello 4 iltapäivällä ja ohjelmaksi päätettiin soittoa S.S.S.S.; (Seikun sahan soittokunta) puhe O. Leivo; Runo; Kilpailua viisi ottelussa; Tanssia lavalla ja salongissa”. Huvitoimikunnan pöytäkirjassa lukee ”... oli siitä tuloja ... Smk 119:60 p”.¹⁸² Seuraavana vuonna huvitoimikunta oli itsekin epävarma, jääkö järjestelyaika liian lyhyeksi ja hankki yleisen kokouksen luvan juhlan pitämiseksi. Ohjelmaan lisättiin ”kilpa-ammuntaa”. Juhla oli jo kesäkuussa, aiemmin se oli ollut heinäkuussa. Minkäänlaista jälkiselvitystä juhlasta ei tehty. Huvitoimikunta ei kokoontunut kertaakaan kolmeen kuukauteen. Vuoden 1910 kesäjuhla oli ilmeisesti epäonnistunut. Johtokunnan äreyttä taisi lisätä se, että samaan aikaan oli menossa eroprosessi ammattiliitosta.

Näytelmässäkin aatteen voimaa

Pitkien työpäivien ja ankean elintason vastineeksi tarvittiin viihdettä. Huvitoimikunta järjesti tasaiseen tahtiin perheiltamia, rekiretkiä, naamiaisia ja kesäjuhlia. Kun yhden tilaisuuden tilit oli saatu selväksi, uutta ryhdyttiin suunnittelemaan. Silkkää hömppää tilaisuudet eivät olleet, niissä oli usein puhe, lausuntaa ja näytelmä. Soittokunnat soittivat ja lopuksi usein tanssittiin. Aivan alkuvaiheessa näytelmä saattoi olla nimeltään ”Aatteen voima” tai ”Kovan onnen lapsia”. Sitten linja keveni, hurjasta nimestään huolimatta ”Mielipuolen kosto” voisi olettaa olleen farssi. Saman vuoden alkupuo-

¹⁸¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, jk. 23.7.1910.

¹⁸² Osaston arkisto. Huvitoimikunnan pöytäkirja, 28.6., 4.7. ja 22.7.1908.

lella ohjelmassa oli ”Kilpakosijat”. Näytelmässä olivat mukana muiden muassa Naima Johansson, Hjalmar Pohjola ja Antti Mäkelä, jotka kaikki nousivat myöhemmin osaston korkeimpaan johtoon, puheenjohtajiksi ja sihteereiksi.¹⁸³ Onkin perusteltua sanoa, että huvitoimikunta kasvatti monta henkilöä osaston vastuullisiin tehtäviin. Edellisten lisäksi voi mainita Aksel Kosken, Kaarlo Dunderrin ja Armas Honkasalon.

Työväenyhdistyksen ja osaston välikirja antoi mahdollisuuden järjestää kaksi ilmaista iltamaa työväentalolla. Varsin nopeasti osasto ryhtyi käyttämään myös muita lähiseudun työväen – ja palokunnantaloja: Ruosniemen VPK:n taloa, Vähärauman Ty:n taloa jne.

Paljon pidemmälle kaupungin keskustasta veivät rekiretket. Niitä järjestettiin lähiseudun järjestötailoille Pihlavaan, Palukselle, Kaasmarkkuun, Noormarkkuun ja muualle, usein kaksi talven aikana. Ne olivat isoja operaatioita. Kauppatorilta lähdettiin aamupäivällä ja iltapäivällä aloitettiin iltamat. Niihin kuten muihinkin tilaisuuksiin harjoiteltiin näytelmä, joskus kaksikin. Ravintola ja sen tarpeet vietiin Porista, jos ei paikallista ravintolanpitäjää ilmaantunut. Samoin tanssimusiikin soittajat ja osaston omat järjestysmiehet vietiin Porista. Usein iltamat päättyivät vasta kello 02.00 yöllä. Reki- retket saattoivat päättyä aiemmin, koska iltamat alkoivat yleensä kello 16.00.¹⁸⁴ Puolen vuorokauden retket tuskin sopivat hyvin perheellisten ohjelmaa. Kasvavassa teollisuuskaupungissa oli paljon myös nuoria, perhehuolista vielä vapaita ihmisiä.

Iltamia oli runsaasti ja vaati ammattitaitoa järjestää ne oikeaan aikaan, varsinkin silloin kun mukaan hyväksyttiin myös osaston ulkopuolisten osallistuminen. Harvoin huvitoimikunnan järjestämät tilaisuudet tuottivat tappiota. Vuoden 1910 kesäjuhla oli ilmeisesti harvinainen poikkeus. Huvitoimikunnan pöytäkirjojen 1906 – 1913 perusteella erilaiset iltamat olivat hyvä tulonlähde osastolle.

Vuoden 1913 jälkeen ei ole käytettävissä huvitoimikunnan pöytäkirjoja. Samana kesänä käydyn viiden viikon lakon jälkeen osasto oli taas voimissaan ja uusi huvitoimikuntakin valittiin kesken vuoden. Vuoden 1914 vuosikokous valitsi aivan uusia henkilöitä huvitoimikuntaan, muun muassa kolme Hildaa, Virtanen, Välimäki ja Liuhonen. Välit osaston toimikuntaan olivat jatkuvasti kireät. Kuitteja etsittiin ja tileissä oli toimikunnan mielestä sotkuja. Toimikunta halusi selvästi itse järjestää kiinnostavaa ohjelmaa. Kokouksessaan 21.5.1916 se halusi ”ohjelmallisia kokouksia” niin osaston jäsenille kuin ulkopuolisillekin. Kuukautta myöhemmin toimikunta olikin valmis lakkauttamaan huvitoimikunnan osittain maailmansodan, osittain sopivien henkilöiden puutteen vuoksi. Päätös synnytti heti vastareaktion, mutta se ilmeisesti pidettiin voimassa.

¹⁸³ Osaston arkisto. Huvitoimikunnan pöytäkirja, 12.1. ja 28.1. 1909.

¹⁸⁴ Katso mm. huvitoimikunnan pöytäkirja 6.2.1910.

Vuoden 1913 lakon jälkeen urheilu alkaa vilahdella harvaksen toimikunnan papereissa. Se johtuu Armas Honkasalon (s.1891) aseman ja arvostuksen vahvistumisesta osastossa. Hän oli työläisseura Porin Pyrinnön parhaita hiihtäjiä.¹⁸⁵ Osasto teki selkeän rajauksen oman urheilutoimintansa ja seurojen toiminnan välille yhteiskunnallisen mylläkän keskellä 14.4.1917. Pyrintö oli alun perin Puuvillatehtaan työläisten seura. Toimikunnan mielestä montaa työväenseuraa ei kannattanut perustaa ja kehotti urheilun harrastajia liittymään Pyrintöön.

Kesäjuhlien kilpailuihin osaston urheilijat osallistuivat, palkintoja ja varusteitakin hankittiin. Ammattiosastojen kilpailuissa talvella 1914 osasto menestyi hyvin ja sai palkinnoksi tulenkestävän kassakaapin. Se oli ilmeisesti kiertopalkinto. Vuoden 1915 vuosikokouksessa sihteeriksi valittu Honkasalo yllytti kaikkia jatkamaan potkukelkkailun ja hiihtourheilun harrastamista, että kassakaappi voitetaan uudelleen.

Köydenveto on ollut yli vuosisadan Porin sahatyöläisten vahva laji. Sitäkin käsiteltiin hieman sen mukaan, millainen oli osaston järjestöllinen voima. Kuukausikokouksessa 2. kesäkuuta 1907 päätettiin osallistua Työväenyhdistyksen kilpailuun, jossa palkintona oli kiertävä lippu – sama palkinto kuin Rosenlewin järjestämissä soutukilpailuissa. Osasto oli mustasukkainen omistaan: ”Päätettiin ottaa osaa samalla myös päätettiin ettei osaston jäsenet saa mennä vetämään toisiin yhdistyksiin tai osastoihin niin kuin on tapahtunut edellisinä vuosina.” Rungas neljä vuotta myöhemmin 3. syyskuuta 1911, kun osaston voimat olivat kenties alimmillaan perustamisen jälkeen, puheenjohtaja Minkinen tyrmäsi kilpailut. Jos yksityiset jäsenet ”tahtovat koittaa voimiaan niin ei johtokunnalla ole mitään sitä vastaan”.¹⁸⁶ Ei ollut kiinnostusta, mutta saattoi olla puutetta köydenvetäjistäkin.

3.4 Sahatyöläiset näyttävät voimansa

Kesällä 1913 Rosenlewin sahatyöläiset kävivät ankaran, viiden viikon lakkotaistelun. Asiallisina syinä olivat työajan lyhennys ja palkkakysymykset. Taustalla oli kuitenkin monia tekijöitä, jotka veivät varovaiset sahatyöläiset taistelun tielle. Varsinkin työaikakysymyksessä oli ”jo riittää”-henkeä. Ehkä kysymys oli myös yhden alkuvaiheen toimintalinjan umpikujasta. Alkuvaiheessa korostuivat eduskunnan avulla hankittavat uudistukset. Kun tämä tie oli ollut täynnä pettymyksiä,

¹⁸⁵ Kontula - Rantanen, emt. s. 127. Osaston arkisto. Huvitoimikunnan pöytäkirjat 1906 – 1913 ja osaston pöytäkirjat tk. 21.5. ja tk. 14.4.1917. Sääntöjen mukaan 1913 jälkeen osastolla oli toimikunta, siihen asti johtokunta.

¹⁸⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 3.9.1911.

oli aika ottaa asiat omiin käsiin. Vaikka ammattiosasto ei kuulunut Sahatyöväen liittoon, Porissa tuskin jäi noteeraamatta liiton linjan jämaköityminen. Työväki myös tiesi, että sahatavaran hinnat olivat kohonneet huonojen vuosien 1907 – 1908 jälkeen. Ruotsin pitkä lakot vuonna 1909 paransivat suomalaiset viejien asemaa, Ahvenainen arvioi hinnan nousseen viitenä vuotena keskimäärin kahdeksan prosenttia vuodessa. 1910-luvun alkua hän luonnehtii ”ekspansiviseksi”. Toisaalta Ahvenainen arvioi palkkojen nousseen vuoden 1905 jälkeen voimakkaasti.¹⁸⁷ Reuna sen sijaan on huomauttanut, että elinkustannusten kasvu oli syömässä elintason nousua ja vertaa tilannetta muiden alojen työläisiin: ”...sahatyöväen ja, mikä oireellisinta, myös saha-ammattilaisten palkat jäivät viimeistään 1910-luvun alussa jälkeen metalli- ja paperityöläisten ansioista”. Porissa sahalaisilla oli niin monenlaisia yhteyksiä metallityöläisiin, että erot palkoissa ja elintasossa eivät jääneet huomaamatta. Porissa ei paperiteollisuutta vielä tuolloin ollut, metallimiehiin verratessa on syytä muistaa heidän olleen työmiesten palkkatilastoissa kärkipäässä. Porissa välit työnantajaan kiristyivät pyhätyön vuoksi, mutta sahatavaran korkeat vientiluvut olivat ilman muuta vaikuttamassa työläisten asenteisiin. Vuosina 1911 – 1913 kannattavuus sahatteollisuudessa oli erinomainen, tuotanto kasvoi ja uutta työväkeä rekrytoitiin.¹⁸⁸ Vaikuttaa siltä, että Haapalan arvio suurlakon jälkeisistä lakoista, ”syyt olivat poliittiset”, sopii myös Rosenlewin sahojen tapaukseen.¹⁸⁹ Hyvä työllisyystilanne ja suurlakon jälkeinen kehitys – monista pettymyksistä huolimatta – oli nostanut sahatyöläisten itse-tuntoa. Kuluneet kahdeksan vuotta olivat karistaneet aiempaa nöyryyttä, vaikka ammattiosasto ei ollut täyttänyt syksyn 1905 odotuksia.

Pyhätyö kävi Rosenlewin sahojen työväen kunnialle. Kahta työvuoroa tekevissä sahoissa, kuten Seikussa ja Vanhassa sahaassa, työviikko alkoi sunnuntaina kello 18.00. Tilanne oli sama koko maassa.¹⁹⁰

Jo osaston ensimmäisessä yrityksessä hoitaa edunvalvontaa keväällä 1906 oli esillä sekä palkkaky-symyksiä että työajan lyhennys. Palkankorotukset työnantaja tyrmäsi, mutta suostui pieneen lyhen-nykseen lauantaisin. Vuotta myöhemmin tehtiin uusi yritys olojen kohentamiseksi ja nyt pidettiin myös järjestäytymättömät vaatimuksissa mukana. Kevään 1907 operaatio oli esinäytös vuoden 1913 tapahtumille. Kuusi vuotta ehti kulua, mutta aivan samoista asioista puhuttiin.

Toimikunta halusi ajaa palkkavaatimukset ensin läpi,¹⁹¹ mutta 600 sahatyöläisen kokouksessa 21. huhtikuuta 1907 sunnuntaityöstä syntyi ”miltei kiihkeämpi keskustelu kuin edellisessä pykälässä

¹⁸⁷ Ahvenainen, emt. s. 283 – 285, 292 -293, 303, Reuna emt. s. 177.

¹⁸⁸ Ahvenainen, emt. s. 297, 308.

¹⁸⁹ Haapala 1986, s. 305. Poliitiikan lisäksi Porin tapauksessa voinee puhua myös psykologiasta.

¹⁹⁰ Ahvenainen, emt. s. 303.

¹⁹¹ Osaston arkisto, pöytäkirjat kk. 7.4. ja jk. 13.4.1907.

(palkat)”. Sihteeri Armas Lumme kuvaili tunnelmaa: ”Kaikkiaan käytettiin alun toistasataa puheen-
vuoroa, joissa kaikissa mitä kiihkeimmin esiin tuotiin sunnuntai-illan työn poistamisen välttämät-
tömyys. Asiasta päätettiin kääntyä isännistön puoleen pyynnöllä, että sunnuntai-illan työ laitoksissa
lopetettaisiin, katsoen siihen, että on ihmisyyttä ja oikeudellisuuttakin vastaan sotivaa, kun tehtaat
lepopäivinä ovat käynnissä ja kun ei ainakaan millään järkisyillä voida puolustaa sunnuntaityön
välttämättömyyttä”. Lyhennyksen vaikutuksesta palkkaan päätöksessä ei sanottu mitään.

Palkkavaatimus tuli pitkän keskustelun jälkeen hyvin yksinkertaiseksi: kaikille päiväpalkkalaisille,
käytännössä kaikkein vähiten ansaitseville, 20 prosentin korotus. Huonoimmat urakkapalkat eivät
saisi laskea tulevan päiväpalkan alle. Solidaarisen oloista palkkavaatimusta olennaisempi oli kui-
tenkin perustelu, joka on hyvä muistaa edellä kuvattuja Ahvenaisen ja Reunan johtopäätöksiä arvi-
oitaessa: ”Tämä siksi, että elintarpeet samoin kuin huoneitten vuokrat y.m. elämismahdollisuudet
ovat käyneet siksi tukaliksi työväelle, että on miltei mahdoton nykyisillä palkoilla tulla toimeen” eli
varsin yllätyksetöntä tekstiä. Tuttuun tapaan kokous valitsi komitean viemään vaatimuksia. Tällä
kerralla asia haluttiin esittää pöytäkirjan otteella ja vaadittiin kirjallinen vastaus vähintään seitsemän
vuorokauden sisällä. Asiaan palattiin vielä kuukausikokouksessa 5. toukokuuta. Lähetystöstä luo-
vuttiin ja päätettiin lähettää vain pöytäkirjan ote.

Keväällä 1907 liittohallintokin ehti varoittaa ”menemästä vaatimuksissa liian pitkälle” ja kirjoitti,
että heidän apuunsa ei voi luottaa. Johtokunta joutuikin kahden viikon kuluttua nielemään totuuden,
”ei saatu mitään”. Kaikki vastustivat kuitenkin lakkoa. Se nähtiin mahdolliseksi talvisahauksen
aikana, ei kesällä. Työnantajan arvioitiin olevan hyvin varustautunut mahdollisen lakon varalta.
Samana päivänä noin 500 sahatyöläistä sai kokouksessaan kuulla kylmä terveiset.. Mielet olivatkin
kuohuksissa, keskustelu oli pitkä ja kiivas. ”Päätettiin vaatimusten pakkokeinoilla läpiajamisen
jättää toistaiseksi sopivampaan aikaan”. Kokouksessa oli esillä ajatus, että työntekijät jättävät me-
nemättä sunnuntaivuoroon. Sellainen ei ”ole järjestäytyneen työväen ohjelman mukaista”, oli koko-
uksen päätös. Työnantaja ymmärsi, että paineita on. Se pelasi taitavasti väkeä hajalle, sillä ”pie-
nemmälle ryhmälle” nostettiin palkkoja.¹⁹²

¹⁹² Osaston arkisto. Pöytäkirjat. jk 1.5. ja 19.5., kk. 5.5. ja ylim. kokous 19.5.1907.

Mitta täyttyi

Edellä kuvattu asetelma oli voimassa toukokuussa 1913. Kaikki muutokset työehdoissa oli työnantaja tehnyt parhaaksi katsomallaan tavalla. Aloite pyhätön lopettamisesta tuli Reposaaren ammattiosastolta. Kahdeksan (8) jäsenen kuukausikokous 16.3. valitsi edustajan kokoukseen, johon odotettiin väkeä Reposaaren lisäksi ainakin Pihlavan osastosta.

Asia lähti etenemään kahta reittiä. Toisaalta jatkettiin yhteisen linjan rakentamista naapuriosastojen kanssa. Pihlavan puutyöväen ammattiosaston historiikin mukaan näissä kokouksissa sovittiin, että Seikun väki valittiin ”puskuriksi”.¹⁹³ Jos tieto pitää paikkansa, sen perusta saattaa olla porilaisten edellä kuvattu täydellinen kyllästyminen pyhätöön. Sahatyöläisillä ei ollut 1900-luvun alkupuolella ”varaa” periaatekysymyksiin, mutta pyhätöstä oli tullut sellainen.

Ensimmäinen yleinen sahalaisten kokous – se tarkoitti osaston terminologiassa myös järjestäytymättömien mukanaoloa – pidettiin toukokuun lopussa. Siitä toimitettiin 1. kesäkuuta työnantajalle kirjelmä pyhätön lopettamiseksi kahdeksan kesäkuukauden ajaksi. Nestori Härmän allekirjoittama pöytäkirjan ote oli rehellinen, työnantaja sai dokumentin myös erimielisyyksistä. Asiakirjasta kävi selville, että neljän sahan kolme ammattiosastoa ovat yhteistoiminnassa. Otteessa kerrottiin, että vähemmistö kokouksen osallistuneista olisi tyytynyt kahdeksan kuukauden pyhätökieltoon, mutta enemmistö vaati sen kokonaan poistamista. Kokoukseen osallistui pöytäkirjan otteen mukaan 150 henkilöä. Työnantaja ilmoitti suullisessa vastauksessaan suostuvansa kolmeen kuukauteen, kesä-, heinä- ja elokuuhun.¹⁹⁴

Osastossa ei lähtötilanne ollut paras mahdollinen. Kesäkuun kirjelmää oli valittu viemään Nestori Härmä ja Johan Raunio. Jälkimmäinen oli kuitenkin jäänyt pois, koska ”oli ollut 24 vuotta työssä eikä häntä haluta saada potkuja pois työstä”. Härmä teki hänelle määrätyn tehtävän ja tavalla tai toisella järjesti paperin sahan johdolle.

Härmä selvitti myöskin yhteistä taktiikkaa, josta oli sovittu Pihlavan kokouksessa. Tarkoitus oli pitää uudet yleiset kokoukset ja viedä uudet paperit sahojen konttoreihin. Puheenjohtaja Johan Minkkinen arvioi pöytäkirjan mukaan ”lapsellisesti ajettu” ja Wille Tiilimäki katsoi suunnitelman kuluttavan turhaan osaston varoja.

¹⁹³ Telin ym. emt. s. 44 . Kyse on molemmista Rosenlewin sahoista, myös Vanhasta sahasta.

¹⁹⁴ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. Vastaus teollisuushallituksen kyselyyn 29.12.1913 ja sahatyöläisten kokouksen pöytäkirjanote. Myös osaston arkisto. Pöytäkirjaa ei 23.5.1913 pidetystä kokouksesta ei ole.

Riittävä sunnuntailepo

Pienestä eripurasta huolimatta osasto jatkoi päättäväisesti. Seuraava yleinen kokous pidettiin 29. kesäkuuta 1913. Ilmeisesti siellä sovittiin, kuinka jatketaan. Työnantajalle toimitettiin laaja kirjelmä, joka oli päivätty 5. heinäkuuta. Sen allekirjoitti tai puumerkillään vahvisti 162 Seikun sahan työntekijää.

Kirjelmässä huomautettiin, että sahojen 61 tunnin työaika viikossa on pidempi kuin muilla ammattialoilla Porissa. Joka toinen viikko tehtävää yötyötä kuvattiin rasittavaksi. On syytä muistaa, että kotimatka käveltiin ja useissa tapauksissa oli käytettävä venettä. Kotiintulo meni aamuyön tunneille. ”Sahalaitoksessa on nykyään nykyaikaiset koneet, joilla on nopea valmistuskyky, joten työväestö on pakotettu entistä ankarampiin ruumiillisiin ja myös henkisiin ponnistuksiin...”. Kirjeen mukaan vaikeinta on lämpimänä vuodenaikana.

Seuraavaksi kirjeessä viitattiin kesäkuun 1. päivän kirjeeseen ja saamatta jääneeseen vastaukseen.

Siinä ”pyysimme sunnuntailepoamme pitennettäväksi siten, että tähän asti käytännössä olleet pyhä- ja juhlapäiväin iltatyövuorot kokonaan poistettaisiin, joten työväki saisi nykyään olevan 26-tuntisen sunnuntailevon sijasta pitemmän lepoajan virkistääkseen liikarasituksesta väsähtäneitä voimiaan ja työkykyään”. Edellä mainittuja vuoroja vaadittiin poistettavaksi kahdeksan kuukauden ajaksi välillä aprillipäivästä joulukuun 1. päivään.

Osasto sai ilmeisesti ulkopuolista apua, sillä seuraavaksi kirjelmässä muistutettiin eduskunnan päätöksestä 30 tunnin yhtämittäisestä lepoajasta. Tuo laki oli hyväksytty 15.9.1909 osana työväensuojelua. Kirjelmässä viitattiin muihin sahoihin ja väitettiin, että useissa niistä pyhävuorosta on luovuttu kokonaan ja vielä useammassa kesäaikana.

Kohteliaaseen muotoon kirjoitettu asiakirja – ”allekirjoittaneet pyytävät arv. Isännistöltä suotuisaa vastausta” – päättyi kuitenkin päättäväiseen ilmoitukseen lakon alkamisesta 19. heinäkuuta. Ja kun osasto sai selvästi kokeneiden ihmisten neuvoja, ja varmasti asiantuntemusta oli itselläkin, kirjelmään tuli muotoilu ”ilman muuta irtisanomista jättämään työpaikkamme”. Kun päiväys oli 5. heinäkuuta näin lain vaatima kaksi viikkoa tuli täyteen.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Rosenlewin arkisto. Seikun asiakirjoja. Sahatyöläisten kirjelmä 5.7.1913.

Työnantaja laskee väärin

Rosenlewin sahojen johtomiehet eivät osanneet lukea tilannetta oikein. He olivat tottuneet varovaiseen ja anelevaan työväkeen, joka viime vuodet oli pysynyt visusti ammattiosaston ulkopuolella. Vastausta viivyteltiin ja se annettiin vasta 17. heinäkuuta Sahatyöläinen-lehden mukaan pyhätyö oli luvattu poistaa vain 1½ kuukauden ajaksi. Se tarkoittanee työnantajan alkuperäistä vastausta eli kolmea kuukautta joka vuosi.

Sahojen työläiset kokoontuivat illalla 18. heinäkuuta. Työnantaja antoi mahdollisuuden kokoukseen kello 18 – 21 välisenä aikana. Ilmeisen myrskyisä kokous ei pysynyt tuossa aikataulussa. Vaikka työnantajan vastaus täytyi olla pettymys, se hyväksyttiin äänestyksessä numeroin 132 – 88. Riita meni periaatepuolelle. Ainakin näennäisesti ongelmaksi tuli se, että työntekijät päättivät olla menemättä kokouksen jälkeen yövuoroon.

Rosenlew perusteli Teollisuushallitukselle saman vuoden lopulla: ”...eivät he sanotun ajan kuluttua saapuneetkaan työhönsä, eivätkä koko yövuoroon, niin oltiin pakotetut seuraavana aamuna vaatimaan työntekijäin henkilökohtaisesti ilmoittautumaan sahan konttoriin”. Yhtiö katsoi työläisten aloittaneen taistelun, kun he kieltäytyivät allekirjoittamasta.¹⁹⁶

Sahatyöläisen mukaan lisäksi vaadittiin jokaiselta nimen pyyhkimistä 5. heinäkuuta allekirjoitetusta listasta. Lehden mukaan taisteluun eli sulkuun joutui heti 700 työläistä, ”joilla ei ollut mitään vaatimuksia. Isännistö aikoi vaan ainaiseksi musertaa työläisten joukkoliikeyritykset.” Vaikka liiton lehdellä oli omat järjestöpoliittiset syynsä värikkääseen kirjoitteluun, se tuskin oli kovin paljon väärässä arvioidessaan työnantajan vaatimusta sisäänkirjoittautumisesta: ”Oli ilmeinen tarkoitus kitkeä pois työnantajalle vastenmieliset työläiset sahoilta”. Sahaliitto tulkitsi toimenpiteen irtisanomiseksi ja siksi taistelu tulkittiin suluksi.¹⁹⁷

Sahaliiton johtaja Eero Haapalainen ymmärsi hyvin, minkälainen aukko oli, kun maan kolmanneksi suurimman sahaajan työläiset olivat liiton ulkopuolella. Lakon kolmantena päivänä 22. heinäkuuta 1913 Porin osasto palasi ammattiliiton jäsenjärjestöksi. Kehitys meni nyt täysin päinvastoin kuin työnantaja oli suunnitellut. Kuukauden myöhässä Sahatyöläinen ilakoi Porin osaston paluusta. Lehden mukaan erottuaan liitosta osasto oli menettänyt jäsenensä (ennen 700, huonoimmillaan 22). Sen Sahatyöläinen unohti kertoa, että vuonna 1910 liitossa oli vajaa 1300 jäsentä. Suuret jäsenluvut olivat karisseet koko maassa.

¹⁹⁶ Rosenlew-arkisto, em. kirje Teollisuushallitukselle.

¹⁹⁷ Sahatyöläinen, numerot 28 ja 29/1913.

Sahateollisuustyöväen järjestäjä J. Pihlman oli ollut Porin seudulla useita päiviä ennen ratkaisevaa kokousta 18. heinäkuuta. Tuossa kokouksessa Pihlman ja osaston johto puolustivat kiivaasti työnantajan esityksen hyväksymistä ja töihin menemistä. Puheenjohtaja Minkkistä huudettiin jopa ”alas”, kun hän puolusti mielipidettään.¹⁹⁸

Taistelun erikoinen piirre oli, että se oli mm. Sosialidemokraatin tulkinnan mukaan tämä oli järjestäytymättömien kamppailua. Tulkinta ei muuttunut, vaikka osasto liittyi ammattiliittoonkin. Uusia jäseniä alkoi liittyä osastoon pikatahtia. Aiemmin niin varovainen osasto pisti kaikki rahansa kamppailuun ja takasi osuuskaupan antaman 5000 markan lainan. Niillä taistelussa mukana olevat saivat lainaksi shekkejä, joilla sai ruokaa osuuskaupasta. Sosialidemokraatti väitti sulkelaisilla olevan käytössä 28 000 markan avustuskassa. Useamman kerran julkisuudessa ollut tieto vaikuttaa bluffaukselta. Osaston asiakirjoissa puhutaan aivan erilaisista, pienemmistä summista.¹⁹⁹

Kiihkeä taistelu

Arviot taistelussa mukana olevien määrästä poikkesivat toisistaan. Työnantaja ilmoitti Teollisuushallitukselle lakkolaisia olleen Vanhassa sahassa 250 ja Seikussa 350. Työhön se ilmoitti jääneen 90 ja 140 henkilöä. Alkuvaiheessa Sosialidemokraatti arvioi luvun olevan yli 800. Vanhan saha seisoi kokonaan, mutta Seikussa ”kävi eilen pari raamia, jotta ihmiset näkisivät, että tehdään siellä työtä”, kuvaili lehti ironiseen sävyyn.²⁰⁰

Socialidemokraatti seurasi taistelua tarkasti. Lehti kertoi yksityiskohtaisesti taistelun kulusta ja yrityksistä sen lopettamiseksi. Porissa edelleen ollut liiton järjestäjä Pihlman tapasi jo 22. heinäkuuta konsuli Hugo Rosenlewin. Sosialidemokraatti teki varmasti oikean johtopäätöksen - jo järjestäjän vastaanotto oli myönteinen merkki sovun kannalta. Asia ei edennyt, lehti epäili syyksi korjaustöitä, joita tehtiin juuri uudistetussa Seikussa..

Socialidemokraatti kävi omaa taisteluaan porvarillisia sanomalehtiä vastaan. Lehden hupia oli luetella nimi nimeltä sahojen rikkurit. Samalla tuli paljastetuksi myös töissä lehden tietojen mukaan käyneitä lapsia. Lehdessä oli 26. heinäkuuta kuvaus seppä Kallion innostuksesta lastaustöihin. ”Häärää siellä, voi pian loukata itsensä, tottumaton kun on”, irvaili lehti. Rikkureita etsittiin Sosia-

¹⁹⁸ Sosialidemokraatti 22.7.1913.

¹⁹⁹ Sosialidemokraatti 22.7.1913. Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 22.7. 1913 ja toinen kokous samana päivänä.

²⁰⁰ Rosenlewin arkisto. Em. kirje. Sosialidemokraatti 22.7.1913.

lidemokraatin tietojen mukaan läheiseltä maaseudulta. Ympäristöön lähetettiin lehden mukaan työhaluisten värvääjiä. Lehti väitti Porissa kierrelleen rikkureina olleita naisia huutelemassa, että työt alkavat aamulla.²⁰¹ Edellinen saattaa pitää paikkansakin, sillä 6. elokuuta Satakunnan Sanomat julkaisi Rosenlewin ilmoituksen: ”Rajaton määrä kunnollista työväkeä saa heti vakinaisen paikan Porissa Seikun ja Wanhan sahan sahalaitoksissa, jotka korjattuina jälleen alkavat käydä”. Porissa ilmestyneillä lehdillä oli täysin erilainen arvio niin sulussa olevien kuin ”työhaluisten” määrästä.²⁰²

Kirjoittelun kiihkeyttä lisäsi se, että lakon aikana oli pientä nahistelua. Suunsoiton määrä voi vain arvailla. Tätä ei Sosialidemokraatti kieltänyt, vaan ymmärsi rikkurien kovistelua. Lehti ”ojensi” edellisenä päivänä asiasta kirjoittanutta Björneborgs Tidningiä.²⁰³ Rosenlew muotoili saman asian Teollisuushallitukselle: ”Lakkolaiset käyttivät vartioimisia, uhkauksia, jopa ruumiillista kuritustakin työhaluisia kohtaan”. Sosialidemokraatti väitti, että 21. heinäkuuta yksi nahina johti jopa ampumiseen. Proomumies ”Grönroos kun oli roteva mies, ei saanut kuin jokusia kuhmuja päähänsä. Kuu-latkin menivät sivu”, tuumasi lehti lakonisesti.

Lastaajat lakossa, muut sulussa

Heinäkuun 19. päivänä alkanut ”sulkulakko”²⁰⁴ kesti viisi viikkoa eli se loppui 25. elokuuta. Työnantajan hämmennystä lisäsi varmasti se, että 55 taaplaajaa ilmoitti omalla kirjelmällään 4. elokuuta ”joutuneensa työttömiksi” ja palaavansa töihin, kun ”työselkkaus katsotaan päättyneeksi”. Taaplaajien ehto oli, että isännistön on sovittava asiat ”entisen työväestön” kanssa.²⁰⁵ Taaplaajat olisivat olleet hyvää työvoimaa lastauksessa, jonne työnantaja pyrki nyt saamaan väkeä. Menossa oli vuoden lastaussesonki. Kirje oli ilmoitus, että he eivät tee muuta kuin omaa työtään. Ilmoituksen muoto ja ajankohta näyttäisivät viittaavan, että taaplaajia on henkilökohtaisilla yhteydenotoilla yritetty painostaa lastaustöihin. Rosenlew oli Sahatyöläisen mukaan irtisanonut ”sahan asettajia, pienempiä työnjohtajia, yksinpä yhtiön heinäniityllä työskenteleviä naisiakin”, kun he olivat kieltäytyneet las-

²⁰¹ Sosialidemokraatti 26.7.1913.

²⁰² Sosialidemokraatti laski mm. 26.7. ja 2.8. sulussa olevan 900 henkilöä. Satakunta, mm. 1.8.1913 laski määräksi 1200.

²⁰³ Björneborgs Tidning 25.7. 1913. Sosialidemokraatti 26.7.1913.

²⁰⁴ Sahatyöläinen n:o 27/1913 ratkaisi taistelun nimen näin näppärästi. Sosialidemokraatti otsikoi 22.7.1913 ilman kompromissia ”Sahanhoitajat toimeenpanevat työsulun”.

²⁰⁵ Rosenlewin arkisto, Seikun sahan asiakirjoja. Kirje Rosenlewin & Kumpp. Oy:n isännistölle. ELKA.

taustyöstä.²⁰⁶ Sosialidemokraatti kuvaili useita kertoja, kuinka monta laivaa Reposaassa odotti Rosenlewin sahatavaraa ja kuinka vajaina ne joutuivat lähtemään.²⁰⁷ Yhtiön kannalta oli huono asia, että lastaajat eli proomumiehet aloittivat lakon kaksi päivää sulun alkamisen jälkeen. Lastaajien vaatimus oli 10 prosentin korotus urakkapalkkoihin, ylityöstä 25 ja pyhätyöstä 100 prosentin korotus. Sulkulakko ei siis ollut niin huono nimitys tälle taistelulle.

Ajan tavan mukaan irtisanomiset asunnoista alkoivat välittömästi. Sosialidemokraatin mukaan kolmantena lakkopäivänä ”työläiskasarmin” 41 perheestä 26 hädettiin.²⁰⁸

Toimeentulohuolia

Eero Haapalainen oli ensi kerran osaston toimikunnan kokouksessa 11. elokuuta 1913. Hän tarjosi silloin liiton, ja myöhemmin myös SAJ:n lainarahaa. Neljä päivää myöhemmin toimikunnan jäsenet allekirjoittivat takaussitoumuksen 1500 markan velkakirjaan. Avustussummat olivat vaatimattomia, viisilapsinen perhe sai 12 markkaa viikossa.²⁰⁹ Kuten tuon ajan lakoissa ja suluissa usein, monet lähtivät muualle töihin. Sos.dem. naisten kesäsiirtolassa oli paikka sulkulaisten vaimoilla ja lapsilla.

Haapalainen oli epäilemättä aidosti mukana porilaisten taistelussa, mutta ajoi päättäväisesti myös liittonsa asiaa. Hän oli paikalla kuukausikokouksessa 17. elokuuta ja värväsi jäseniä liittoon vieläkin. Se tarkoitti samaa avustustasoa kuin jo liitossa oleville, mutta myös vähintään kolmen vuoden sitoutumista liittoon. Vasta nyt tehtiin päätös ottaa lakko osaston johdettavaksi. Haapalainen pelasi teatteria, kysyi dramatisoiden asiaa ja sai myöntävän vastauksen kokoukselta. Liiton puheenjohtaja oli käynyt Rosenlewin konttorissa, kertoi saaneensa ”huonon vastauksen”²¹⁰ ja poistuvansa Porista. Kaksi päivää myöhemmin Haapalainen oli kuitenkin toimikunnassa lupaamassa lisää rahaa lainaksi.²¹¹

Taistelun kulku oli monipolvinen ja värikäs. Kiistaa olivat lopulta sovittelemassa Eero Haapalaisen lisäksi SAJ:n puheenjohtaja Oskari Tokoi ja tohtori Leo Ehrnrooth – kaikki miehiä, jotka näkyivät

²⁰⁶ Sahatyöläinen 28/1913, Työriitoja ja tariffiasioita. Haapalainen kirjoitti lakon jälkeen Sahatyöläisessä 32/1913, että sahatavarasta saatiin vuonna 1913 sellaisia hintoja ”että moisia ei ole ennen nähty”. Arvio on oikea, vertaa mm. Ahvenainen edellä.

²⁰⁷ Sosialidemokraatti mm. 22.7. ja 26.7.1913. Lehti esitti myös laskelmia, kuinka kalliiksi sulkua Rosenlewille tulee.

²⁰⁸ Sosialidemokraatti 26.7.1913.

²⁰⁹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat tk. 11.8., tk. 15.8. ja kk. 17.8.1913.

²¹⁰ Sahatyöläinen 29/1913 väitti konsuli Hugo Rosenlewin vastanneen Haapalaiselle, että hän ei ”tahdo olla tekemisissä muiden kuin oman väkensä kanssa”. Tieto on ristiriidassa Pihlmanin vastaanotosta olleen uutisen kanssa.

²¹¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 17.8. ja tk 19.8.1913. Katso myös Sahatyöläinen 31/1913 s. 122 – 123. Lehdessä selostetaan Porin osastolle annettuja lainoja.

myöhemminkin Suomen historiassa. Haapalaisesta tuli punakaartin ylipäällikkö, Tokoista pääministeri ja Ehrnroothista Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton ensimmäinen pääjohtaja, ja myöhemmin myös ministeri.

”Älkää tarttuko koukkuun”

Eero Haapalaisella oli ilmeisesti pelko, että väen taistelutahto saattaa murtua. Elokuun 16. päivänä kokoontui Torpalle yli 270 sulussa ja lakossa olevaa. Rosenlewin vanha esitys olisi kelvannut vain kahdeksalle paikalla olleelle, 266 oli taistelun jatkamisen kannalla. Osaston entinen puheenjohtaja Nestori Aronen maksoi vanhoja velkoja puheellaan ja kertoi, että jyrkkä tulos oli syntynyt ilman agiteerausta.²¹² Viesti tästä kokouksesta meni varmasti Rosenlewien tietoon jo kokouspäivänä.

Tiistaina elokuun 19. päivänä W. Rosenlew & C:o Osakeyhtiö julkaisi porilaisissa lehdissä ilmoituksen, jossa oli kolme asiaa: suostumus pyhätyöstä luopumiseen kolmen kesäkuukauden aikana, palkkaehtojen ennallaan pitäminen ja kaikkien työläisten takaisin ottaminen. Takarajaksi yhtiö asetti seuraavan lauantain. Ilmoitukseen sisältyi peitelty uhkaus niille, jotka eivät aikataulua noudata.²¹³

Tähän ammattiosaston toimikunta vastasi myös julkisesti. Se kielsi menemästä töihin. Jo otsikko oli raflaava ”Älkää tarttuko Rosenlewin yhtiön koukkuun, työläiset!”²¹⁴

Tämän jälkeen asia alkoi edetä. Yhtiö ilmeisesti kokeili, joko lakkoviikot olisivat vieneet suurimman taisteluhalon. Nyt myös tohtori Wilhelm Rosenlew tuli mukaan asian selvittelyyn. Hän matkusti Helsinkiin ja tapasi välittäjä Leo Ehrnroothin. Myös SAJ:n Oskari Tokoi osallistui neuvotteluihin, mutta ilmeisesti vain välittäjän kanssa.

Rosenlewin ja Ehrnroothin neuvotteluista syntyi esitys. Se annettiin jälkimmäisen, ei Rosenlewin nimissä. Monimutkaisesti ilmaisten välittäjän julistuksessa kerrottiin yhtiön luopuvan pyhätyön teettämisestä kesä-, heinä-, elo- ja syyskuussa. Rosenlew oli lupautunut kolmeen kuukauteen, mutta kun muilla sahoilla on suostuttu neljään, ”yhtyy yhtiö siihen”. Varsin koukeroisella suomella, eikä kyse ollut kielitaidon puutteesta: yhtiö ilmoitti kieltäytyvänsä palkan vähennyksistä. Sama tyyli jatkui, kun yhtiö ilmoitti myöntävänsä korottamaan lastaajien palkkoja.²¹⁵ Ehrnrooth yritti toiminnallaan pelastaa yhtiön arvovallan.

²¹² Sosialidemokraatti 19.8.1913.

²¹³ Satakunta 19.8.1913.

²¹⁴ Sosialidemokraatti 20.8.1913.

²¹⁵ Sahatyöläinen 29/1913 on selvittänyt hyvin taistelun loppuvaiheet.

Haapalainen joutui uhkailemaan

Vielä oli yksi kynnyks, ja se tuntui huolestuttavan osaston väkeä erityisesti: kostetaanko taistelun johdolle antamalla lopputilit? Osasto oli jo aiemmin ilmoittanut, että ”tiedämme varmasti, ettei kunnollista ja ammattiinsa pystyvää työväkeä yhtiö tule saamaan ennen kuin sovinto meidän kanssamme on aikaansaatu”. Työnantaja antoi 23. elokuuta kirjallisen vakuutuksen, että kaikki entiset työntekijät ovat tervetulleita ja heitä kohdellaan asiallisesti: ”Mitään rettelöitä nyt sahoissa työskenteleviä vastaan ei saa sattua”, oli puolestaan yhtiön vastaveto rikkureina olleiden puolustamiseksi.²¹⁶

Kaikesta huolimatta Poriin saapuneilla Eero Haapalaisella ja Oskari Tokoilla oli samana päivänä, lauantaina 23. elokuuta kova työ saada taistelu loppumaan. Toimikunnassa käytettiin tyrmävää kieltä, työnantajan sovintoehdot eivät ”tyydytä ketään”. Pöytäkirjan mukaan Tokoi ei sanonut mitään. Haapalainen teki selväksi, että raskaan taistelun käyminen on tulossa ylivoimaiseksi. Liian suurten uhrausten vuoksi lakko päätettiin lopettaa.

Samana päivänä osaston kokouksessa Haapalainen joutui vielä koventamaan kielenkäyttöään. ”Jos lakkoa jatketaan on jokaisen tultava omin neuvoin toimeen, sillä avustus lakkautetaan”.

Osaston pöytäkirjan mukaan 400 hengen kokouksen ”melkein yksimielinen päätös tuli, että lakko lopetetaan”. Käytännön asioiden lisäksi sekä Oskari Tokoi että osaston puheenjohtaja Johan Minkinen kiittivät eri osapuolia.²¹⁷

Helsingissä 21. elokuuta sovitun mukaisesti Haapalainen ja Tokoi tapasivat Wilhelm Rosenlewin yhtiön pääkonttorissa edellä mainittujen kokousten jälkeen lauantaina 23. elokuuta. Tässä yhteydessä Rosenlew ilmoitti töiden alkamisesta tulevana maanantaina ja antoi kirjallisen vakuutuksen työntekijöiden mahdollisuudesta palata töihinsä. Myöhemmin yhtiö myös näytti, että se oli tosissaan työhaluisten puolustamisessa. Voimansa osoitukseksi työnantaja erotti ammattiosaston toimikunnan jäsenen Wille Tiilimäen myöhemmin syksyllä. Asiallisen syynä oli ilmeisesti lakon aikana töissä olleiden sanallinen ahdistelu. Asiaa yritettiin monella tavalla kääntää paremmaksi, mutta työnantaja ei luopunut kannastaan.²¹⁸

²¹⁶ Rosenlewin arkisto, Seikun asiakirjoja: Fastställd ordning för arbetarenas återtagande: ”Några trakasserier mot de vid sågarna nu anställda arbetarena får under inga omständigheter äga rum”. Päivätty 23.8.1913. ELKA.

²¹⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat tk. ja yleinen kokous 23.8.1913.

²¹⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 6.12., kk.14.12. ja tk 21.12.1913 ja tk. 3.1.1914. Vastaavalla tarmolla osasto ei ollut puolustanut yhtään erotettua jäsentään. Aika oli muuttunut tässäkin suhteess. Myös Sahatyöläisessä 46/1913 Tiilimäen tapaus oli esillä.

Taistelu radikalisoi osaston

Viiden viikon työtaistelu täytyi olla opettava kokemus ammattiosastolle. Missään vastaavassa se ei ollut koskaan ollut mukana. Nyt se joutui johtamaan ja järjestämään isoja operaatioita. Vastuu oli melkoinen. Eri keinoin oli huolehdittava satojen ihmisten toimeentulosta. Pelkästään avustustoiminnan organisointi oli melkoinen ponnistus. Järjestötoiminnassa kokeneita toimihenkilöitä, koulu-etuista puhumattakaan, ei ollut kovin monia. Työväentalo oli ilmaiseksi osaston käytössä, ja jo aiemmin osaston kummisetinä häärineiden Oskari Leivon ja Nestori Arosen kaltaisia osaavia ihmisiä vaikutti taustalla varmasti muitakin. Työtaisteluun liittyvissä menettelytavoissa liiton miehet, Pihlman ja Haapalainen olivat hyviä asiantuntijoita. Miellyttävää osaston kannalta oli, että lehdet kuten Sahatyöläinen saattoivat otsikoida ”Porin sahojen työväen voitto”.²¹⁹

Rosenlewin sahatyöläisille asettama ehto kirjoittautua uusina työntekijöinä sahoille radikalisoi kerralla porilaisen sahaväen. Heikko työllisyystilanne – se ja moni muu asia olivat I maailmansodan aiheuttamaa – ehti vielä ennen kevättä 1917 viedä osaston varsin voimattomaksi. Osaston johdon lakko kuitenkin radikalisoitui pysyvästi. Muutos kaikenlaisia ristiriitoja välttelevästä, epämääräisestä valtiollisten kysymysten ja edunvalvonnan välillä seilanneesta järjestöstä, syntyi loppukesän 1913 aikana. Ammattiosasto, jota oli pilkattu ompeluseuraksikin, oli nyt selvästi edunvalvontajärjestö.

²¹⁹ Sahatyöläinen 30/1913.

4. Itsetuntoinen ammattiosasto

4.1. Sodan vaikeat vuodet

Vuoden 1913 sulkua oli rajuin suunnanmuutos, joka Rosenlewin sahojen ammattiosastossa koettiin ennen vuotta 1917. Vuoden 1917 poliittisten olojen vapautuminen toi mahdollisuuden suuriin muutoksiin, työpäivän lyhentämisen ja palkankorotusten puolesta. Porin sahatyöläisille vuosi 1917 oli jatkumo vuodesta 1913. Suurten mullistusten vuonna 1917 oli valmis toimintatapa tiedossa, koska oli vuoden 1913 itse hankittu kokemus.

Se oli tärkeä kokemus: tuhannen ihmisen horjumattomalla taistelulla voidaan päästä eteenpäin. Ehkä pienin askelin, mutta eteenpäin. Viesti oli selvä: työnantajalla ei sittenkään ole niin ehdotonta valtaa kuin se oli antanut ymmärtää menneiden vuosien aikana. Kaikkien vaikeuksien ja taloudellisen kurjuuden keskellä on täytynyt tuntua huumaavalta, kun kokouksessa ja sen jälkeen on voitu lyödä rintoihin; työnantaja perääntyi, emme me.

Toimintakertomuksessa vuodelta 1913 sihteeri Naima Johansson kuvasi osastoa ”hyökyaalloksi” ja toivoi, ”ettei mikään lamaannus enää toimintaa häiritsisi, vaan me työläiset jotka nyt alamme tuntea oman arvomme sen edelleenkin huomaisimme ja näyttäisimme työnantajalle että olemme ihmisiä, jotka vaadimme oikeutemme ja alati kävisimme taistelua työnantajan ja työntekijän välillä”.²²⁰

Voitto oli kuitenkin enemmän periaatteellinen kuin asiallinen. Sahatyöläiset pääsivät eroon kiroamastaan pyhätyöstä osittain, elämän muut rasitteet jäivät. Vain lastaajat pystyivät parantamaan palkkojaan viiden viikon lakon avulla.

Haapalaisen vaikutus

Valtakunnallinen kehitys heijastui Porin osastoon, jonka nimikin vaihtui liittoon paluun yhteydessä. Nimestä pudotettiin lautatarha-osa pois. Osasto oli nyt Sahateollisuustyöväen liiton Porin osasto. Järjestysnumeroksi tuli 99.

²²⁰ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, vuoden 1913 toimintakertomus pöytäkirjan liitteenä.

Sulkutaistelun aikana 1913 puheenjohtaja Eero Haapalainen oli niin pitkään Porissa, että ainakin osaston johtomiesten kanssa ehdittiin puhua muustakin kuin meneillään olevasta riidasta. Tuntuu kovin todennäköiseltä, että Haapalainen esitteli ajatuksiaan palkkatariffeista eli kuten hän sanoi, työehtosopimuksista.

Porissa ei voitu olla tietämättömiä sahatyöläisten keskuudessa elävistä tariffiliikkeistä. Haapalaisen vaikutuksesta Sahatyöläiseen tuli oikein palsta ”Työriitoja ja tariffiasioita”. Monilla läheisillä sahoilla, mm. Raumalla ja Vuojoella valmisteltiin tariffiesitystä.²²¹

Risto Reuna on esitellyt laajasti Haapalaisen ajattelua ja kirjoituksia työehtosopimuksista. ”Saha-Eeroa” voi perustellusti pitää edellä kävijänä ammattiyhdistysliikkeen sopimuspyrkimyksissä Suomessa. Opillinen sivistys oli varmasti etu, kun hän teki esimerkiksi työsopimusten kansainvälisiä vertailuja. Porin osastossa tiedettiin sama asia mistä Reuna aivan oikein huomauttaa: Rosenlew oli vastahakoisimpia tariffin tekijöitä. Vastarinnan vahvuus ja kesken jäänyt pyhätyön lopettaminen johtivat jälleen yhteistyöhön Pihlavan ja Reposaaaren osastojen kanssa. Porista kokoukseen jouduttiin lähettämään aivan uudet henkilöt, keväällä näkyvästi toiminut Nestori Härmä oli lähtenyt Amerikkaan.²²² Menestys oli ollut huono koko maassa. Vuosien 1913 – 1914 vaihteessa oli käytössä kolmetoista Sahateollisuusliiton tunnustamaa yhtiötariffia.²²³

Lammisen ohjelmanjulistus

Vuoden 1913 jälkipuinti sujui melko kivuttomasti. Syksyn aikana oli esillä vain pari tapausta, joissa henkilö ei päässyt kivuttomasti entiseen työhönsä. Seikussa työnantaja kiukutteli kieltäytymällä antamasta polttopuita. Myöhemmin syksyllä Rosenlew irtisanoi Wille Tiilimäen. Rikkureille osasto näytti voimaansa, samoin niille, jotka ottivat liiton avustuksen ja jättivät osaston heti töiden alettua. Rikkureille oli oma kaava: toimikunnan puhutteluun ja julkinen anteeksipyyntö sanomalehdessä. Kun olot vapautuivat keväällä 1917, osasto oli voimissaan ja rikkureiden tekemiset saivat vielä

²²¹ Sahatyöläinen, 29/1913.

²²² Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 29.11.1913. Neuvottelijat Frans Laiho, Frans Salminen ja Juho Kulmala olivat osaston pitkäaikaisia jäseniä, mutta Kulmalaa lukuun ottamatta eivät olleet toimineet osaston johdossa. Myös Sahatyöläinen 46/1913 kirjoitti innostuneesti Porin seudun osastojen yhteistyöstä.

²²³ Reuna emt. s.329 – 333. Haapalainen oli aikaansa edellä. Hän näki pelkän palkkasopimuksen yli ja kaavaili paikallisiin sopimuksiin pakettia oikeuksista ja velvollisuuksista. Reuna näkee hänen suunnitelmissaan myös häivähdyksen työntekijöiden oikeudesta osallistua yritysten päätöksentekoon.

kovemman kohtelun. Kesäkuussa 1914 kuukausikokous teki vielä päätöksen, että rikkureina olleita ei päästetä sahalaisten järjestämiin huveihin.²²⁴

Syyskuun kuukausikokouksessa Kalle Lamminen²²⁵ nosti esille joukon osaston toiminnan keskeisiä kysymyksiä. Hän toimi oma-aloitteisesti. Usean kohdan ohjelmassa korostui pienipalkkaisten, sahoilla siis päiväpalkkaisten palkkojen korottaminen. Eri työosastot eivät saa itsenäisiä esityksiä palkankorotuksista. Sen vastapainona ei saa olla ”diktaattorivaltaa”, vaan asioista pitää saada puhua vapaasti. Työosastojen omia kokouksia ja niistä tuotettuja palkkavaatimuksia Lamminen piti suotavina, mutta ne pitää viedä osaston kautta. Lopuksi hän otti esille kipeän kysymyksen: ”Jos lastaus-työntekijät erotettaisi eri osastoon, se jätettiin pöydälle”, vastasi pöytäkirja välittömästi. Kun Lammisen muu ajattelu sai sympatiana, viimeinen kohta torjuttiin kuukautta myöhemmin sekä toimikunnassa että kuukausikokouksessa. Jälkimmäisen päätös oli: ”Ei mitään hajoituksia tehdä, vaan kaikki pysymme yhtenä osastona”.

Lammisen esiintymisen suora seuraus oli, että lokakuun kuukausikokouksessa valittiin komitea ”työpalkkatariffia” valmistelemaan. Järjestötoiminta ei ole yksinkertaista; Lamminen vastusti tariffin valmistelun alkamista, hänelle olisi riittänyt päiväpalkkalaisille tehtävät korotusesitykset.

Tariffin valmistelu ei ollut nyt pysäytettävissä. Komiteaan valittiin peräti 16 henkilöä. Kolme heistä oli Seikun naapuriin perustetusta laatikkotehtaasta. Lokakuun 5. päivänä kuukausikokous päätti, että laatikkotehtaan väki on tervetullutta osastoon.

Mielenkiintoista oli, että osaston ensimmäinen puheenjohtaja J.A: Mäkinen tuli tariffikomitean johtoon. Monta vuotta sahatöistä ja osastosta sivussa ollut Mäkinen palasi tärkeään tehtävään. Hänen komitealtaan odotettiin nopeita ja konkreettisia tuloksia. Innostus oli korkealla, syys-lokakuussa kokouksiin osallistui hyvin jäseniä, syyskuussa peräti 150.²²⁶

Uusia tuulia

Tariffin puntarointi hallitsi osaston toimintaa kaksi vuotta. Väliin ehti myös I maailmansodan alkaminen, joka muutti sekä Rosenlewin että ammattiosaston tilanteen perusteellisesti.

²²⁴ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 7.9., tk 6.12. ja tk 7.9.1913.

²²⁵ Työnantajakin huomasi Lammisen aktiivisuuden. Hänet irtisanottiin huhtikuussa 1915 mitättömällä syillä. Osaston arkisto. Pöytäkirjat. Tariffikeskustelua mm. tk. 18.4. 1914 ja kuukausikokous samana päivänä.

²²⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. ja kk. 7.9., tk. ja kk. 5.10., kk. 26.10.1913 ja kk. 13.6.1914.

Vuoden 1914 vuosikokouksessa puhalsivat raikkaat tuulet. Paikalla oli sata henkilöä, asioista väiteltiin ja niistä äänestettiin. Mäkinen, Kulmala ja Lamminen näyttävät olleen kova ydin. He halusivat pitää kiinni jo edellisenä syksynä päätetystä korkeasta viiden markan sisäänkirjoitusmaksusta. Vuosikokouksen täpärä enemmistö, 50 – 43, oli kuitenkin kolmen markan kannalla.

Johan Minkkinen valittiin puheenjohtajaksi, Naima Johansson jatkoi sihteerinä. Mäkinen palasi toimikuntaan. Sinne valittiin myös 22-vuotias Armas Honkasalo, joka oli myös Mäkisen tariffiryhmän jäsen. Jos osaston toiminnassa oli ollut hapuilevia hetkiä, nyt käsiteltiin kokous kokoukselta isoja asioita.

Tariffiryhmän pöytäkirjoista on säilynyt vain yksi. Se on marraskuun 22. päivältä 1913. Teksti oli varsin radikaalia, siinä arvioitiin urakkatyön ”olevan kapitalistien parhaita työväestön nylkemiskeinoja”. Päiväpalkan tulisi olla sellainen, että ”sillä tulee toimeen”. Asiantuntevasti työryhmä pohti latvasahurin ja tyvisahurin töiden ominaispainoa. Edellisen työ on raskaampaa, jälkimmäisen ”vasuunalaisempaa”. Siksi palkan tulisi olla sama molemmille, 3 markkaa 50 penniä päivässä. Naisten palkaksi ehdotettiin markka vähemmän.

Tariffiesitys tuotiin jo vuosikokoukseen 18. tammikuuta, mutta siihen tutustumisen arveltiin vievän ”monta tuntia”. Oli katsottava parempi aika.

Tariffi hallitsee

Yksityiskohtaiseen käsittelyyn osasto pääsi toimikunnan kokouksessa 21. tammikuuta 1914. Toimikunta teki muutoksia tariffiryhmän laatimaan Rosenlewin ja osaston väliseen ”joukkosopimukseen”. Tästä alkoi pitkä ja perusteellinen, jopa uuvuttavan tuntuinen tariffikokousten sarja. Tariffin tekemisen vaikeus oli Seikku, jonka ”asiat täytyy jättää vielä sillä niistä ei saa varmuutta ennen kuin uusi saha alkaa käymään”. Pelkkää korotusvimmaa ei podettu, tapuloitsijoiden priimalankuista saamaa hintaa pidettiin kummassakin sahasa oikeana ja päätettiin pitää entisellään. Tällaisia päätöksiä tehtiin muitakin. Kaikki oli käytävä läpi kohta kohdalta: sekunda ja priima, varttalankut, kuusiset lankut, laudat, isoprääki, kuormien lykkääminen, lumityöt, tapulien perit ja perilaudat on oltava kunnossa, ripat ja tumpit on oltava valmiina, vaunut ja venkit on rasvattava, kimpilautojen ja latsien tapulointi. Samoin haluttiin ottaa aivan uusi askel eli valita luottamusmiehet. Osasto ymmärsi myös sitoutuvansa työrauhaan ja työnantajalla ei ollut lupaa ”boikoteeraukseen”.

Erimielisyyksiä oli, mutta henki näyttää olleen rakentava. Toimikunta oli muuttanut joitakin Mäki-sen työryhmän esityksiä, mutta helmikuun kuukausikokouksessa ne palautettiin työryhmän haluaan muotoon. Toimikunta oli entisen työajan kannalla, mutta äänin 56 – 18 hyväksyttiin komitean esitys: kymmenen tunnin työpäivä, kaksi tunnin ruokatuntia ja lauantaisin työt loppuvat kello 14.

Vuorotyössä vuoron mitta on viikon mittainen. Kiistelty pyhätyö on saatava kokonaan loppumaan. Sunnuntaipäivien ylityön hinnasta tuli kokouksen toinen äänestys. Numeroin 70 – 11 osaston mieliteeksi tuli 100 prosenttia puolta pienemmän sijasta. Toimikunnan varovaiseen asenteeseen vaikutti varmasti puheenjohtaja Johan Minkkinen.

Sahaajien palkoista ja luokista äänestettiin maaliskuun kuukausikokouksessa. Seikun sahaajat, uusi ja vanha osa, haluttiin samaan urakkaan ”välttääkseen kaikkia selkkauksia” Riitaa ja kateutta osasto oli halunnut välttää alusta asti ja teki sen nytkin. Tämä päätös yritettiin purkaa maaliskuun toisessa kuukausikokouksessa, mutta yhden urakan malli voitti. Vuoden 1913 työtaistelusta oli kulunut seitsemän kuukautta, mutta innostus oli korkealla: maaliskuun 24. päivänä tariffia oli käsittelemässä 100 osaston jäsentä.²²⁷

Kotkan sulkua tukki tien

Porilaisten innostus tariffin saamisesta Seikkun ja Vanhalle sahalle sai nolon lopun. Ulkopuoliset syyt eli Kotkassa 1.maaliskuuta 1914 alkanut laaja työsulku löi jarrut päälle myös Porissa. Sahatyöväen liitolla ei ollut voimia eikä ehkä halujakaan viedä paikallisia tariffeja eteenpäin ennen Kotkan taistelun loppumista. Porilaisten epäonni oli, että kotkalaisten taistelu kesti 17 viikkoa. Kotkassa tehtiin suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen historiaa: Porissa taistelun lopettamisen kummisetänä ollut Oskari Tokoi teki sopimuksen työnantajien kanssa ohi Sahatyöväen liiton 23. kesäkuuta 1914. Kolme päivää myöhemmin kotkalaiset hylkäsivät sopimuksen melkoisin numeroin: 11 hyväksyi, 1305 tyrmäsi.²²⁸ Mikään ei auttanut, Kotkan sahatyöläiset aloittivat työt heinäkuun alussa. Maailmansota alkoi elokuun 1. päivänä 1914. Porilaisille ei jäänyt mahdollisuutta viedä omaa asiaansa eteenpäin.

²²⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, vuosikokous 18.1. tk. 24.1., tk.1.2., kk. 8.2., tk. ja kk. 1.3., kk. 8.3. ja 24.3.1914.

²²⁸ Ala-Kapee – Valkonen emt. s. 332 – 334. Reuna emt. on käsitellyt Kotkan taistelua vielä perusteellisemmin s. 335 – 345.

Osasto itsekin oivalsi maaliskuun lopun kuukausikokouksessa, että Kotkan tapahtumat ovat vakava este. Silloin ei tiedetty Kotkan sulun kestoja. Toimikunta täsmensi vielä liiton mallisopimuksen mukaisesti osaston esitystä, ja lisäsi siihen polttopuiden saamisen luontoisetuna – sahoilla maan tavaksi koetun asia. Toinen vaatimus olikin järeä eli työnantajan velvollisuus käyttää ensisijaisesti järjestäytyneitä työläisiä.

Ymmärrettävästi, kärsivällisyys petti osastossa. Huhtikuun 8. päivänä päätettiin, että vapunpäivän jälkeisenä päivänä paperi viedään työnantajalle. Liiton haluttiin lähettävän mies Poriin, mutta se halusikin nähdä tariffin ennen sen esittämistä. Taas asia viivästy.

Esitys lähti 19. huhtikuuta pidetyn kuukausikokouksen jälkeen. Osastossa oli voimia, jotka olisivat olleet valmiita muuttelemaan tariffia. Nyt kiirehdittiin liiton kantaa. Päätöksessä oli tiukkaava sävy: ”...ja lähettämään raitis mies tänne silloin kun ne esitetään, sillä täällä tulee tapahtumaan alennuksia lastaustyöntekijäin palkoissa”. Uhma kasvoi ja toimikunta päätti, että pyhäillan työvuoroon ei mennä.

Poriin ei tullut liitosta minkäänlaista vastausta. Toukokuun kuukausikokous peruutettiin ja Minkkinen pisti koko jutun sahaliiton syyksi kesäkuussa. Liiton toimistosta ei oltu palautettu papereita eikä annettu lupaa tariffin esittämiseen.

Omin päin toimimista harkittiin, mutta se jätettiin. ”Me emme voi mitään toimia ilman liiton lupaa, koska nyt olemme liiton osasto”, päätti kuukausikokous kesäkuun puolivälissä. Kotkalaisten puolesta jännitettiin, ”heidän voittonsa on meidän voittomme”, ajateltiin Porin sahatyöläisten keskuudessa. Porissa varmasti tiedettiin, että Kotkassa työnantajien tavoitteena oli kaikkien palkkojen alentaminen.²²⁹

Kotkalaisten voittoa ei tarvinnut juhlia. Heinäkuun alussa kuukausikokous yllytti kotkalaisia jatkaamaan voittoon asti. Silloin kotkalaiset olivat jo palanneet töihin. Pääpaino Porissa oli Oskari Tokoin ja Johan Lumivuokon toiminnassa, joka oli osaston mielestä ”ehdottomasti väärin”. Sahaliitolle lähetettyä kirjettä enempää osasto ei paheksunut.

Kahdeksan kuukauden työ päättyi nollatulokseen. Ilman ulkopuolista apua oli suurella vaivalla tehty ammattiosaston historian merkittävin asiakirja. Oma ammattiliitto ei ehtinyt eikä kyennyt auttamaan. Ja kun tariffi olisi vihdoinkin voitu esittää, työnantaja laski sodan vuoksi 20 prosenttia palkkoja. Osasto pyysi Mäkisen ja Honkasalon kirjelmällä, jos palkka voitaisiin palauttaa entiselleen. Saha-työväen liiton Porin osaston vaatimukset olivat vähissä.²³⁰

²²⁹ Reuna emt. s. 343.

²³⁰ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 19.4., tk. 24.5., kk. 13.6., tk. 5.7. ja kk. 5.7. 1914.

Toimintaa sodasta huolimatta

Tariffin rakentaminen ja vaatimus oikeudenmukaisiksi koetuista parannuksista voittivat maailmansodan rajoitukset sen syttymisvuonna 1914. Toisin oli Helsingissä. Kokonaisuuden ja uhat porilaisia paremmin ymmärtänyt Ammattijärjestön toimikunta vaati jäsenjärjestöjä tarkasti noudattamaan sotatilamääräyksiä. Ne kielsivät kansalaisia kokoontumasta ja tiukka sensuuri astui voimaan. Ala-Kapeen ja Valkosen mukaan SAJ:n johto pelkäsi myös yhdistymisoikeuden kieltämistä.²³¹

Kokoontumisvapauden rajoittamisesta sahatyöläisillä oli jo kokemus vuoden 1913 sulkuviikkojen ajalta. Silloin venäläismielinen poliisimestari Wetre piiritti Torpan ja päästi sisään vain ne, joilla oli näyttää sahatyöläisten jäsenkirja.²³²

Ammattiosasto ei näytä hätkähtäneen sodan syttymistä. Parin kuukauden katko toimintaan tuli. Puheenjohtaja pahoitteli sitä sadan jäsenen kuukausikokoukselle syyskuussa. Väki oli tinkimättömänä pyhätyön lopettamisesta. Vastaus Rosenlewilta vaadittiin kahdeksan vuorokauden kuluessa. Kun seuraavassa kuukausikokouksessa oli jo tieto 20 prosentin palkanalennuksesta, siihen reagoitiin samalla tavalla: kirjelmä ja vastaus määräaikaan mennessä.²³³ Vastaukset olivat ilmeisesti hyvin kylmiä. Kummankaan kirjelmän saamaan vastaanottoon ei osaston asiakirjoissa myöhemmin puututtu.

Työttömyys ei näytä ainakaan heti iskeneen Rosenlewin sahoihin. Ilmeisesti työnantajan usko sodan nopeasta loppumisesta oli vahva. Merien sulkeutuminen lopetti viennin. Satamat suljettiin Mäntyluotoa lukuun ottamatta. ”Sahateollisuudessa tapahtui ennen kokematon romahdus”, kuvaa Reuna. Ahvenainen kuvaa sahausyhtiöiden ensimmäisiä reaktioita ”säikähdykseksi”. Sahat pantiin seisomaan, työväki ja jopa konttorihenkilökunta irtisanottiin. Ensi säikähdyksen jälkeen päätökset peruttiin. ”Kun sota todennäköisesti oli ohi viimeistään parin laivauskauden kuluttua, saattoi sahata varastoon ja elää loistavien suhdannevoittojen toivossa”, kuvaa Ahvenainen sahakapitalistien ajattelutapaa. Optimistisinkaan voittojen tavoittelu ei auttanut. Tuotanto, ja sen mukana työntekijöiden määrä, ajautui syyskierteeseen.²³⁴

Porissa vältyttiin pahimmalta. Vasta juhannuksen alla 1915 osasto käsitteli ensi kertaa sahojen seisauttamista. Talvella oli ensi kerran ollut käsittelyssä toinen uhka, elintarvikehintojen korotukset ja keinottelu. Tällä kerralla päätettiin toimia sosialidemokraattien kunnallisjärjestön kautta.

²³¹ Ala-Kapee, Valkonen, emt. s. 374 – 375.

²³² Seppälä emt., s. 119 – 120.

²³³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 20.9.1914.

²³⁴ Reuna emt, s. 346 ja Ahvenainen emt. s. 309 – 310.

Työttömyyttä lievensi Venäjän Saksan maihinnousun pelossa aloittamat linnoitustyöt. Niitä oli tarjolla Porin lisäksi kaikkialla Etelä-Suomessa. Liikehdintä toi levottomuutta myös osastoon. Elokuussa 1916 kuukausikokous harmitteli, että ”jäsenet ovat yksi siellä, toinen täällä”. Sahat seisoivat myös kesän 1916.²³⁵

Normaalia elämää

Radikaali linja jatkui Porin sahatyöläisten keskuudessa, vaikka sodan jatkumisella olikin lamauttava vaikutus. Syyskuussa puheenjohtaja Minkkinen ”oli kuullut varmalta taholta”, että sahojen käynnistyessä jokaiselta vaaditaan kahden vuoden kontrahtiin nimeä. Tämän tiedon mukaan sopimuksella työnantaja olisi turvannut edes jo alennut palkat. Vasta sotatilan päättyessä palkat olisivat palanneet entiselleen.

Toimikunta päätti nostaa työehtosopimuksen eli tariffin esille isännistön kontrahdin vastapainoksi. Keskustelussa tiukkaa linjaa puollettiin jäsenistön katkeruudella tehtyjä palkanalennuksia kohtaan. Esillä oli myös järjestäytymättömien tilanne. Muuta keinoa ei nähty kuin asian henkilökohtainen selvittäminen heille. Toimikunnassa tietysti ymmärrettiin, että osaston ulkopuoliset voivat olla vastarinnan heikko kohta. Vuoden 1913 lakon kokemukset rikkureista olivat muistissa.

Vaikka osasto toimi nyt huhujen perusteella, se asetti omalle ammattiliitolleen vaatimuksen: mies nopeasti Poriin tai ainakin tieto, kuinka menetellä. Jälkiviisaasti voisi ajatella, että sahojen johto oli hyvin perillä työläisten tariffihaaveista ja lisäsi epävarmuutta vuotamallaan viesteillä.

Pari yksityiskohtaa kertoi selvästi, että työnantaja halusi kiristää asioita kaikilla rintamilla. Kesäkuussa 1915 kävi selville, että sahalla tapana ollut puiden ottaminen oli kielletty. Osasto ei tähän määräykseen ilman selvitystä tyytynyt. Saman päivän aamuna, syyskuussa 1915, kun kuukausikokous käsitteli vastausta kahden vuoden kontrahtiin, toimikunta otti jyrkän kielteisen kannan isännistön määräykseen täydellisestä tupakointikiellosta laitosten eli sahojen rajojen sisäpuolella. Toimikunta katsoi, että kyse oli kiristyksestä ”jota työväen taholta on vastustettava niin paljon kuin mahdollista”! Kuukausikokouksessa jokainen puheenvuoron käyttänyt oli samalla kannalla toimikun-

²³⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 21.8.1916.

nan kanssa. Vanhan sahan kohdalla tupakkakonflikti oli pitkäaikainen. Se oli niin vakava, että sihteeri Honkasalo valitti toimintakertomuksessa sen horjuttavan osaston yhtenäisyyttä.²³⁶

Venäjälle töihin?

Eero Haapalainen tuli Poriin ja yllytti jäseniä kovaan linjaan kahdessa kokouksessa. Kenenkään ei tarvitse suostua vajaan kolmen markan päiväpalkkaan ja sen päälle allekirjoittaa vielä kohtuutonta kahden vuoden sopimusta, vakuutteli liiton puheenjohtaja porilaisille. ”Liiton välityksellä kun on saatavilla töitä neljän markan alimmalla päiväpalkalla, urakatöissä voi saada seitsemän markan palkkoja”, lupasi Haapalainen pöytäkirjan mukaan. Hän tietenkin kielsi tekemästä pitkiä kontrakteja.

Samana päivänä pidetyssä kuukausikokouksessa Haapalainen toisti aiemmat ajatuksensa ja sai varauksettoman kannatuksen. Kokouksessa kerrottiin, että osastoon kuulumattomat sahatyöläiset olivat jo ehtineet odottaa tällaista linjausta. Päätöksessä korostettiin, että jokaisen kokoukseen osallistuneen - 79 jäsentä - tuli tehdä asiaa tunnetuksi niin laajalti kuin mahdollista.

Haapalaisen puheenvuoron alkupuoli käsitteli sahaliiton ja sotatilan suhdetta. Hän myönsi, että liitotoimikunta pelästyi sotatilan julistusta ja päätti lopettaa liiton toiminnan elokuussa 1914. Toimintaa jatkettiin vasta helmikuussa 1915, kun huomattiin, että ”eletäänhän sitä sotatilassakin”. Reuna ei tätä puolen vuoden toiminnan keskeytystä mainitse ollenkaan, vaan puhuu ”osastojen toimimattomuudesta”.²³⁷ Poriin asti tieto liiton toiminnan keskeyttämisestä ei näytä tulleen, eikä sillä ollut myöskään vaikutusta. Osasto toimi koko ajan. Ennen Haapalaisen Poriin tuloa aktiivisuus ja toisaalta myös katkeruus olivat muhineet jo vuoden. Haapalaisen terminologiassa ”liiton välityksellä” tarkoitti ilmeisesti Venäjälle suunniteltuja halkotöitä. Liiton kirjeenvaihdon mukaan se näyttää muutenkin olleen aktiivinen työnvälittäjä. Muun muassa oululaisia houkuteltiin linnoittamaan Turun saaristoa. Töitä urakoineet firmat eivät pitäneet lupauksiaan, vaan olosuhteet olivat ankeat ja palkat alle luvatun.²³⁸

²³⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. ja kk. 15.9.1915. Toimintakertomus vuoden 1916 vuosikokouksen pöytäkirjan liitteinä.

²³⁷ Reuna emt., s. 363. Haapalaisen ja Pihlmanin sotkuisessa kirjeenvaihdossa jälkimmäinen väittää hänet irtisanotun liitosta. Pihlmanin mukaan Haapalainen käytti 7.8.1914 - viikko sodan alkamisen jälkeen - ilmaisuja ”kun näin liiton toiminta pysähtyy”.

²³⁸ Suomen Sahateollisuustyöväen Liitto. Kirjeenvaihtoa 1916. TA.

Katkera retki

Puheenjohtaja Eero Haapalainen ehti vielä kerran Poriin ammattiosaston toimikunnan kokoukseen lokakuussa 1916. Palkka-asioita käsiteltiin tälläkin kerralla. Armas Honkasalon johtama työryhmä oli valmistellut esityksen kalliinajan palkankorotuksista. Taustalla oli elintarvikepula ja jatkuvat hintojen nousut. Työryhmä oli valmistellut esityksen ”sosiaalipaketin”, joka ajan tyylin mukaan oli hyvin mieskeskeinen. Sen mukaan kalliinajan korvauksena maksetaan miehelle kuukaudessa 22 markkaa, naiselle 16 markkaa ja neljä markkaa jokaista alaikäistä lasta kohden kuukaudessa.

Haapalainen suositteli 25 prosentin yleistä palkankorotusvaatimusta ja päivän alimmaksi palkaksi viittä markkaa. Tämä hyväksyttiin Haapalaisen läsnä ollessa, mutta kuukausikokous kaksi viikkoa myöhemmin päätti yhdistää esitykset. Näin myös sosiaalisin perustein maksettavat lisät jäivät listalle. Tähän esitykseen osasto halusi sitoa myös järjestäytymättömät.

Haapalaisen vierailun taustalla voi olettaa olleen Venäjän halkotöiden täydellinen epäonnistuminen ja sen jatkoselvittely. Haapalaisella saattoi olla toinenkin asia taskussaan. Sahaliitto halusi 2/3 kotkalaisen lehtiyhtiön Eteenpäin Oy:n osakkeista. Sitä suunnitelmaa Porissa vastustettiin jyrkästi. Vanhat muistot liiton Kotka-keskeisyydestä painoivat.

Venäjän Volosovan halkotöiden surkeat järjestelyt ja miesten katkera paluu sieltä myrkytti ammattiosastojen ja liiton välit perusteellisesti. Osasto lähti innostuneesti Venäjän hankkeeseen mukaan marraskuun alussa 1915. Työväentalolla otettiin joka päivä ilmoittautumisia vastaan. Marraskuun 7. päivänä kuukausikokous rekisteröi 110 ilmoittautunutta. He tuskin kaikki olivat Rosenlewin sahoilta, pihlavalaisia näyttäisi osallistuneen retkeen runsaasti.²³⁹ Sosialidemokraatti julkaisi vielä marraskuun loppupuolella sahaliiton ison ilmoituksen työmahdollisuuksista Venäjällä.²⁴⁰

Porissa vuoden 1913 sulun aikana pitkiä aikoja ollut Pihlman sai irtisanomisestaan huolimatta järjestääkseen Venäjän retkeä. Oman kuvauksensa mukaan hän riitaantui Haapalaisen kanssa jo Viipurissa 5. marraskuuta 1915. Pihlmanin mukaan miehille ei ollut lupauksista huolimatta hankittu työkaluja, kirveitä ja sahoja. Haapalaisen pestaama terijokilainen boheemi Mikko Uotinen²⁴¹ oli saanut rahaa elintarvikkeiden hankkimiseksi. Uotinen häipyi, viipurilainen lakimies yritti myöhemmin

²³⁹ Telin ym., emt. s. 52 – 53.

²⁴⁰ Sosialidemokraatti, 20.11.1915. Ilmoittelu oli täysin vastuutonta. Pihlavan osasto käsitteli jo 21.11.1915 ensimmäisten palanneiden pettymyksiä.

²⁴¹ Soikkanen emt., s. 88 – 89 ja 91 – 92. Uotinen oli näkyvästi esillä SDP:ssä suurlakon jälkeisinä vuosina ja tuli Tampereen ylimääräisessä puoluekokouksessa valituksi toimeenpanevaan valiokuntaan. Häntä ja saman valiokunnan varajäsentä Eero Haapalaista yhdisti radikaalien toimintalinjojen etsintä ja suhteet Venäjän vallankumouksellisiin.

periä rahoja takaisin liiton toimeksiannosta.²⁴² Reuna on varmasti oikeassa puhuessaan ”värvääjäpuolen sitoumusten katteettomuudesta”, mutta hän sivuuttaa kokonaan liiton osuuden ”sekasorrok-si” kuvaamassaan episodissa.²⁴³

Venäjän matka johti ylimääräisen edustajakokouksen vaatimukseen. Osasto sai raumalaisilta asiasta kirjeen ja päättivät vaatia kokousta. Ammattiosasto harkitsi jo helmikuussa jäsenmaksutilityksistä pidättäytymistä. Väinö Hakkilan asianajotoimisto tutki asiaa, mutta siitä ei tullut mitään valmista. Porilaiset ymmärsivät tutkijalautakunnan ongelmia ja alkoivat kyllästyä koko aiheeseen. Kokemäenjoen rannoilta katsottuna Venäjän retken sähläykset antoivat lohduttoman kuvan liiton kyvystä hoitaa asioita.

Tämän ja muiden tapahtumien seurauksena osaston toimikunta päätti lähettää liittotoimikunnalle 10. maaliskuuta 1917 kirjelmän, joka ei jättänyt arvailuille sijaa. Eero Haapalainen ”olisi erotettava toimestaan, koska hän ei ole juopottelunsa takia tehtävänsä tasalla, vaan on auttamattomasti siveel-lisesti rappiolla, josta kärsii sekä liitto että osasto”.²⁴⁴

4.2. Vuoden 1917 mullistukset

Vuosi 1917 on poikkeuksellinen Suomen historiassa. Niin se oli myös sahatyöläisten ammattiosas-tolle. Vuosikokouksessa tammikuussa valta, ja tyylikin vaihtui. Puheenjohtaja Johan Minkkinen ei ollut enää edes ehdolla, samoin ei näkynyt Juho Mäkisen nimeä. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Aksel Koski (s.1883), joka oli tuonut proomumiehet osastoon ja toiminut muutenkin heidän edusmiehenään. Juho Emil Aho (s.1879) valittiin sihteeriksi ja Armas Honkasalo (s.1891) rahastonhoita-jaksi. Uusia toimikunnan jäseniä olivat mm. Anton Virta, Juho Kivinen ja Kalle Salo.²⁴⁵

Alkaneesta vuodesta tuli kiihkeä ja monipolvinen. Venäjän keisarivallan kukistuminen vapautti poliittiset olot maaliskuun puolivälissä. Muutos oli äärimmäisen raju. Kaikki Suomen asemaan liit-tyneet, laittomiksi tulkitut määräykset purettiin. Sotatilasta siirryttiin täysin rajoittamattomaan jär-jestötoimintaan ja julkaisuvapauteen. Työväenliikkeen järjestöjen asema ja vaikutusmahdollisuudet

²⁴² Suomen Sahateollisuustyöväen Liitto. Kirjeenvaihtoa 1916. TA.

²⁴³ Reuna emt., s. 349.

²⁴⁴ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 5.12.1915, vuosikokous 23.1., tk. 12.2., tk. 12.3., kk. 21.8.1916 ja tk. 10.3.1917.

Arvostelussa nousee yhdellä tavalla esille Alapuron mainitsema pyrkimys arvonannon saamiseen, quest for respectability. Katso Alapuro emt. s. 108 – 110.

²⁴⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, vuosikokous 21.1.1917.

vankistuivat. Myös vastuuta tuli. Porin sahatyöläisillekin tuttu Oskari Tokoi nousi senaatin varapuheenjohtajaksi, käytännössä pääministeriksi. Porissa työväenjärjestöt halusivat ja ottivat vastuuta kunnallisten asioiden hoitamisessa, erityisesti polttavassa elintarvikekysymyksessä. Myös järjestyskysymys oli tärkeä ja siinä työväenjärjestöillä oli läpi vuoden keskeinen asema.

Porissa ja lähiseudulla oli noin kolmisen tuhatta venäläistä sotilasta. Heidän hallussaan oli myös Työväentalo, joten sahatyöläisetkin kokoontuivat muualla, Toejoen VPK:n talolla ja jopa elokuvateatterissa. Vallankumouksen alkuvaiheessa sotamiehet tappoivat upseereitaan. Suuria juhlia pidettiin kaupungin toreilla.

Varsinkin työväestö eli nälässä ja puutteessa. Työväenjärjestöihin tuli paljon uusia, suoraviivaisia jäseniä. Heitä tuli myös Porin sahatyöläisten osastoon, mutta osasto jatkoi vuoden 1913 jälkeen omaksumallaan linjalla. Myöhemmin alkoivat syntyä punaisten ja valkoisten sotajoukot, järjestyskaartit.²⁴⁶

Pertti Haapala on teoksessaan *Kun yhteiskunta hajosi* käsitellyt perusteellisesti vuosien 1914 – 1920 tapahtumia. Haapala kohtelee kovakouraisesti sekä punaiseen että valkoiseen osapuoleen sitoutuneita tapahtumien tulkintoja: ”Epävarmuuden ja levottomuuden kasvaminen sodaksi on jälkikäteen saanut niin vahvan rationaalisen oikeutuksen, että moni asia on unohtunut”. Haapalan mielestä kyse on valtiiovallan ja poliitikkojen epäonnistumisesta: Venäjän sotakabinetti, Tokoin senaatti ja ”lopuksi kaikki yhdessä, siis poliitikot”. Terävä on myös hänen huomionsa ”paikallisesta vallankumouksellisuudesta”: kun leipää tai työtä oli saatu, tilanne oli ohi. Tämä ja monet muut Haapalan arviot sopivat mainiosti myös Poriin.²⁴⁷

Vuodesta 1917 tuli levoton, mutta tärkeä Suomen historiassa. Se oli esivaihe vuoden 1918 sisällissotaan.

Rikkurit

Kahdeksan päivää siitä, kun tieto Venäjän vallankumouksesta ja keisarivallan päättymisestä oli tullut Poriin, osaston asiakirjoissa oli ensimmäinen maininta tapahtuneesta. Maaliskuun 25. päivänä kuukausikokous päätti, että vallankumouksen uhrien muistopäivänä pidetään vapaana. Ajatus ei

²⁴⁶ Saarinen, emt. s. 679 – 688.

²⁴⁷ Haapala 1995, s. 222 – 225, passim.

tullut osaston sisältä, vaan suomalaisessa yhteiskunnassa elettiin noina päivinä vuoden 1905 suurlakon kaltaisissa tunnelmissa. Porissa koko kaupunki juhli useissa joukkotilaisuuksissa.

Oliko vallankumouksen vai osaston uuden johdon vaikutusta vai molempia, kun osasto aloitti vanhan rikkurikysymyksen selvittämisen. Vuoden 1913 lakko oli jättänyt syviä haavoja Porin sahatyöläisten keskuuteen, ja nyt, vapautuneissa oloissa, voitiin pestä jälkipyykki perusteellisesti. Osasto oli aina ollut tiukka rikkurien suhteen. Nyt se oli entistäkin ankarampi. Rikkuri-sanalla ryhdyttiin käyttämään myös petturi-sanaa.

Uutena asiana nousi esille se, että vuoden 1913 rikkureita oli pyrkinyt muihin ammattiosastoihin. Toimikunnan päätös 1. huhtikuuta 1917 oli kategorinen: henkilöt eivät ole sopineet meidän kanssamme. On pantava eteenpäin tieto, että heitä ei voi kohdella tovereina, kuului päätös. Viikkoa myöhemmin sihteeri Aho velvoitettiin informoimaan Puuvillatehtaan ammattiosastoa niistä naisista, jotka olivat olleet rikkureina 1913. Samassa yhteydessä tehtiin päätös, että alaikäisinä rikkureina olleet pääsevät toveruuteen anteeksipyyntöllä. Rikkuriasioiden käsittely alkoi alun perin 25. maaliskuuta 1917 yhdestä tällaisesta tapauksesta. Arvo Pajunen halusi osaston jäseneksi. Hän oli ollut rikkurina vanhempiensa pakottamana ja otettiin jäseneksi pelkällä sanomalehti-ilmoituksella. Kaiken muun entinen rikkuri saattoi välttää, mutta julkista anteeksipyyntöä ei koskaan. Arvo Pajunen sai jo lähikuukausina vastuullisia tehtäviä osastossa.

Kaikkein kovimmin osasto suhtautui Nikolai Pajuseen ja Frans Paveniin. Heidän kohtelunsa yhteydessä toimikunta loi linjan, kuinka toimitaan. Edellä mainitun alaikäisiä koskevan päätöksen lisäksi nyt hinnoiteltiin tarkasti rikkurien paluu. Pajusen ja Pavenin hinta – jos pyrkivät johonkin ammattiosastoon – on 50 markkaa eli usean päivän palkka. Tavallisilta rikkureilta hinta oli ”vain” 25 markkaa. Pöytäkirjan tarkistuksessa täsmennettiin 25 markkaa vaadittavan rikkuri-pettureilta. Lisäksi maksettavaksi tuli mahdollinen lakkoavustus. Monet olivat ottaneet avustusta, mutta sitten menneet kesken lakon töihin.

Paljon lempeämmin kohdeltiin niitä, jotka olivat olleet lakon aikana töissä, mutta eivät olleet osaston jäseniä. Heistä osa oli menossa Puutyöntekijäin osastoon. Ehtona oli viisi markkaa ja sovinto sahaosaston kanssa. Osasto tekikin uuden päätöksen. Rikkureina olleille annetaan viikon ajan mahdollisuus liittyä ”vanhalla sakkomäärällä”. Hinta olisi sen jälkeen 25 markkaa ja ”sellaiset, jotka vastaisuudessa työskentelevät sahaolosuhteissa lakon alaisissa töissä 100 markkaa”.²⁴⁸

²⁴⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 25.3., kk. 25.3., tk. 1.4., tk. 8.4.1917.

Osaston ”puhdasoppisuus” keväällä 1917 on hieman omituinen ilmiö. Tietoista rivien siivousta jotain tulevaa varten tiukka linja rikkureihin ei näytä olevan. Suurin vaikutin lienee osastoon juurtunut korkea järjestömoraali ja kaikissa työväenjärjestöissä arvostettu sääntöjen muodollisuuksien kunnioittaminen.

Ulkopuolinen apu tarpeen

Porilaisten Kotka-keskeisyyden vastustaminen sai jo huvittavia piirteitä. Liitto lähetti pitkän ja perustellun kirjeen, joka oli päivätty 10. joulukuuta 1916. Se oli viiden liuskan yksityiskohtainen asiakirja ja samalla jäsenäänestys mukana seuranneesta työehtosopimusmallista. Asiakirja heijasteli Haapalaisen jo vuosien takaisia suuntaviivoja. Hänellä oli oivallinen perustelu tarpeellisuudelle: ”työajat” tulevat vuosia jatkuneen sodan jälkeen olemaan hyvät.²⁴⁹ Odotukset olivat korkeat molemmin puolin. Rosenlew oli yksi niistä monista suurista sahayhtiöistä, joka tarkoituksellisesti sahasi varastoon odottaen sodan jälkeisiä hyviä vuosia.²⁵⁰

Vastata piti liitolle tammikuun loppuun mennessä ja kolme päivää määräaikaa ennen osasto koontui käsittelemään esitystä.

Kuukausikokouksen pöytäkirja on hieman vaikeasti tulkittavissa – se oli uuden sihteeri J Emil Ahon ensimmäinen – mutta kaksi asiaa käy selville: liitto saa porilaisten tuen neuvotteluille työnantajan kanssa ja myös sopimusoikeuden. Vastaan oli neljä kokouksen osanottajaa. Yksimielisesti torjuttiin kirjeen muotoilu, jonka mukaan liiton kotipaikaksi oli määritelty Kotka. Uudeksi muotoiluksi ehdotettiin ympäriryöreätä: ”kotipaikkana liittotoimikunnan olopaikka”. Vastaus oli siis asialle kyllä, mutta muodoille ei. Sama pelleily toistui, kun määrättiin minkä kaupungin alioikeudessa ristiriidat ratkaistaan.

Oppositionmieliala pysyi korkealla koko syksyn 1917, kun odotettiin liiton edustajakokousta, joka jäi lopulta kokonaan pitämättä. Joulukuun 9. päivän kuukausikokouksessa osasto vaati liiton kotipaikaksi Helsinkiä. Ja sitten tuttua tekstiä: ”Liittotoimikunnan jäsenten käytöksen suhteen yhtyi osasto Uuraan osastoon, jossa ehdotuksessa sanotaan, että liiton osoitettava palveluksestaan henkilöt, jotka käytöksellään tai juopottelulla vahingoittavat liittoa”.

²⁴⁹ Suomen Sahateollisuusyöväen liitto. Kiertokirje n:o 8/1916. TA.

²⁵⁰ Ahvenainen emt. s. 309. On tietysti muistettava myös, että jo kaadettuja tukkeja ei voinut jättää sahaamatta ilman huomattavia tappioita.

Osaston kokemukset olivat kuitenkin sellaisia, että ulkopuolista apua ja asiantuntemusta se toiminnassaan tarvitsi. Ilmeisesti kaupungissa oli puhuttu ammattiosastoja auttavan palkallisen järjestäjän värväämisestä. Porin valimotyöläisten ammattiosaston esitystä paikallisen ammatillisen keskusjärjestön perustamista sahaosasto käsitteli nihkeästi toimikunnassa ja kuukausikokouksessa marraskuussa 1916. Rahaa se oli valmis antamaan 20 markkaa, mutta kotiagitaattorin palkkaamista vastustettiin. Asia oli esillä kuukausikokouksissa sekä kaksikin kertaa vuoden 1917 alkupuolella. Tammikuussa puhuttiin jo suoraan yhteisestä toimitsijasta. Rahaa voitaisiin antaa 30 markkaa ja toimikunta sai vielä oikeuden maksaa lisää niin että ylärajaksi voisi tulla yksi markka jäsentä kohden vuodessa. Kuukausikokous maaliskuussa vielä vahvisti, että enempää ei pidä antaa. Signaali lienee selvä; sahatyöläiset eivät tällaiseen puuhailuun uskoneet, mutta olivat muodollisesti mukana.²⁵¹ Osasto oli koko olemassaolonsa ajan ollut sitä mieltä, että sahateollisuus on yksinkin riittävän suuri teollisuudenhaaran Kokemäenjoen laaksossa yhden toimitsijan palkkaamiseksi. Ei liittokaan tästä asiasta eri mieltä ollut.

Suuri haave, piirijärjestö

Paljon vakavammin – ja lämpimämmin - Porin osasto suhtautui piirijärjestön perustamiseen. Maaliskuun 10. päivänä 1917 toimikunta päätti lähettää kirjeet Reposaaaren, Pihlavan, Rauman ja Siuron osastoille. Kokous oli sama, jossa vaadittiin Haapalaisen eroa. Sitä käsiteltiin ensin, piirijärjestöä seuraavassa pykälässä. Liittotoimikunnalta tiedusteltiin, maksaako se puolet kuluista. Samoin pyydettiin joko Pohjolan tai Saimaan piirin sääntöjä malliksi. Liitto oli ilmeisesti saanut vihiä porilaisten suunnitelmasta etukäteen. Posti tuskin kulki niin nopeasti, että suorasta vastaehdotuksesta oli kysymys. Viikkoa piirijärjestöehdotuksen jälkeen, 17. maaliskuuta toimikunta käsitteli liittotoimikunnan kirjelmää, jossa se ehdotti samoille Kokemäenjoenlaakson osastoille puhujaa kolmen kuukauden ajaksi. Liittotoimikunta lupasi maksaa puolet miehen kuukausipalkasta ja matkakuluista eli 300 markkaa. Porin osaston osuudeksi olisi tullut 111 markkaa kuukaudessa, 74 penniä täysin maksavalta ja 37 penniä puolet maksavalta jäseneltä.

Toimikunta torjui ehdotuksen, koska edessä oli sahojen seisokki. Kuukausikokous 25. maaliskuuta toisti kielteisen päätöksen, mutta lisäsi perusteluihin piirijärjestön perustamisen.

²⁵¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat kk. 28.1. ja kk. 9.12.1917, kk. 12.11.1916 ja kk 10.3.1917.

Samassa kokouksessa innostus oli korkealla piirijärjestön tulevan perustamisen vuoksi. ”Voitaisiin suuresti edistää sahalaisten järjestymistyötä sekä näin muodostaa luja kokonaisuus”, hehkutti pöytäkirja. Kun Minkkinen ehdotti piirijärjestön sijasta vaatimusta liiton edustajakokouksen pitämisestä, kukaan ei kannattanut.

Asiat kääntyivät nopeasti. Toimikunnassa luettiin aprillipäivänä Rauman ja Pihlavan osastojen vastaukset, ja päätettiin Porin piirin perustaminen jättää edustajakokoukseen. Kysymystä valmistellaan tähän tilaisuuteen, huomauttaa pöytäkirja lakonisesti. Seuraavassa pykälässä olikin sopivasti esillä liittotoimikunnan kirjelmä, joka kehotti osastoa tarmokkaaseen toimintaan. ”Päätettiin ryhtyä valmistamaan asioita edustajakokoukselle”, vastasi osasto innostamiseen.

Innustus piirijärjestön perustamiseen oli kuitenkin niin korkealla, että 8. huhtikuuta toimikunta teki erikoisen päätöksen. Siinä pyydettiin ”Pihlavan osastoa kutsumaan koolle Reposaaressa ja Porin osastoa yhteiseen kokoukseen päättämään piirin perustamisasiasta ym. sitten kun saadaan tietää Sahatyöväen liiton edustajakokouksen aika”.

Vaikka porilaiset karsastivat Kotkassa päämajaa pitävää liittoa ja sen johtajaa, he eivät päässeet liittoa pakoon. Toimeen ei tahdottu tulla, mutta ilmankaan ei voinut elää.

Piirijärjestön perustaminen kesti. Sen syntyminen voitiin vahvistaa jäsenistölle vasta kesäkuussa pidetyssä kokouksessa. Piiritoimikuntaan osastosta tulivat Nestor Minkkinen, Antton Karlsson, Akseli Koski, Anton Virta ja Armas Honkasalo.²⁵²

Piirin järjestäjäksi Poriin tuli K.A. Hekkala. Hän saavutti nopeasti ammattiosaston luottamuksen. Piirijärjestöä oli perustettu noin kymmenen vuotta. Sen perustamatta jättäminen ja ennen kaikkea se, että Porin seudulle ei saatu toimitsijaa, oli aikanaan yksi syy erota Sahatyöväen liitosta. Piirijärjestön jäsenenä Porin osasto on ollut myöhemminkin, mutta kiihkeänä vuonna 1917 se oli erittäin tarpeellinen. Olisi ollut jo aiemminkin.

Kahdeksan tunnin työpäivä

Ammattiosaston suhdetta omaan liittoon kuvasi hyvin se kärsimättömyys, jolla osasto odotti liiton ohjeita kahdeksan tunnin työpäivän toteuttamiseksi. Kokouksessa pahoiteltiin, että liitto ei ole mi-

²⁵² Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 10.3., tk. 1.4., tk. 8.4., kk. 20.6.1917.

tään ilmoittanut osastolle kahdeksan tunnin työpäivän vaatimuksesta. Tiedossa oli, että useat ammattiliitot olivat asiaa pitäneet esillä keisarin kukistumisen jälkeen. Toimikunta oli hyvin varovainen: jos tuleva kuukausikokous antaa luvan, sähköellä tiedustellaan liitosta ohjeita.

Seuraavana päivänä pidetyssä kokouksessa oli paikalla liiton puhuja. Hän perusteli liiton ohjeiden puutetta sillä, että työnantajaliiton kokous on vasta 18. huhtikuuta – siis kolmen päivän kuluttua. Silloin odotetaan vastausta liittotoimikunnan esitykseen, jonka se oli työnantajille jo ehtinyt jättää. Kokous, jossa oli paikalla 180 jäsentä, kehotti toimikuntaa kutsumaan uuden kokouksen koolle ”tarpeen vaatiessa”.²⁵³

Asiat kulkivat nyt nopeammin kuin osaston kokousrytmi. Huhtikuun 18. päivänä Rosenlewin konepajalla metallityöläiset menivät lakkoon vaatien kahdeksan tunnin työpäivää. Konepajalta lakkoliikelaajeni välittömästi kaikkiin muihin tehtaisiin.²⁵⁴

Jo samana iltana oli toimikuntien yhteisessä kokouksessa valittu lähetystö käynyt isännöitsijä Edvard Walleniusta etsimässä. Hän oli kuitenkin ollut työnantajaliiton kokouksessa Helsingissä.

Toejoen VPK:n talolle, jonne osasto oli kokouksiaan siirtynyt pitämään, kokoontui seuraavana päivänä 19.huhtikuuta ”300 henkeä, ehkä vähän yli”. Kokous oli yleinen sahalaisten kokous eli avoin muillekin kuin osaston jäsenille.

Puheenjohtaja Koski selosti edellisenä päivä puhjennutta teollisuustyöväen lakkoa, ”joka kokoaisi kaiken teollisuustyöväen kahdeksan tunnin työpäivän vaatimuksen taakse”. Pöytäkirjan mukaan edellä kuvattu oli ”tapahtunut niinko tiemme osaksi Venäjän sosialidemokraattiseen puolueeseen kuuluvain merisotilain johdolla Porissa sekä työväen omasta innostuksesta saada työpäivä kahdeksantuntiseksi”. Kokous päätti ”yksimielisesti, että se vaaritaan ehdottomasti ennenko mennään töihin”.

Kokous valitsi 11 jäsenisen lakkokomitean. Pääosa oli tuttuja osaston aktiiveja, mutta Ida Inbergin, Edla Maulan ja Frankeinin (ilmeisesti Frans Frangen) nimiä ei ollut aiemmin osaston papereissa näkynyt. Edellisen päivän lähetystö uusittiin, siihen tulivat Honkasalo, Kulmala ja Liesmäki. Asiaa menttiin esittämään myös laatikkotehtaalle.

Huhtikuun 19. päivänä pidetty kokous oli kiihkeä, vaikka pääasiasta oltiin yksimielisiä. Lakkorajat olivat vaikeita, muun muassa palovahtien kohdalla. Selvä enemmistö kuitenkin päätti, että he ja hevosia ruokkivat tallimiehet jatkavat töitä. Oma ongelmansa tuli alimmista työnjohtajista, joita

²⁵³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 14.4., kk. 15.4.1917

²⁵⁴ Saarinen, emt. s. 683.

toimikunta oli osastoon hyväksynyt. Yksi myi tavaraa mm. venäläisille sotilaille ja myös palkanmaksu kuului heidän tehtäviinsä. Heille sallittiin työnteko.

Äänekkäimpänä päätösten arvostelijana oli Kalle Andersson. Keskustelu kävi niin kiivaana, että kokouksen viimeisessä pykälässä Uusivuori joutui pyytämään Anderssonilta anteeksi nimitettyään tätä rikkuriksi.²⁵⁵

Työpäivä: seitsemästä neljään!

Kokoukset jatkuivat seuraavana päivänä, 20. huhtikuuta. Lakkokomitea ulotti vaatimuksen työpäivän lyhennyksestä myös Kokemäenjoen uittoyhtiöön. Pyyntö oli tullut sekatyöväen ammattiosastolta. Puheenjohtaja Aksel Koski määrättiin myös avustamaan Varvissa työskenteleviä sekatyöväen osaston jäseniä neuvotteluissa työnantajan kanssa.

Sahalaisten yleinen kokous pidettiin samana päivänä Porin teatterissa. Paikalla oli pöytäkirjan mukaan 299 henkeä. Kokous päätti yksimielisesti jatkaa lakkoa sen jälkeen, kun se oli kuullut niin oman liiton kuin sahojen ja laatikkotehtaan johdon kirjeet. Työnantaja ei suostunut vaatimukseen kahdeksan tunnin työpäivästä, vaan viittasi liittojen välisiin neuvotteluihin.

Suuresta muutoksesta ja työväen voimasta kertoi Kokemäenjoen uittoyhtiön kirje. Siinä ilmoitettiin halu sopia kahdeksan tunnin työpäivästä. ”Valtavalla äänten enemmistöllä päätettiin ottaa asiaan kiinni”. Muuten kokouksen asialista täytyi tutuista asioista: lakkorajoista ja rikkuriepäilyistä.

Kokouksia oli nyt päivittäin. Huhtikuun 21. päivänä kokoonnuttiin jälleen Toejoen VPK:n talolla. Pöytäkirjan mukaan kokous oli osaston kokous ja saapuvilla noin 300 henkeä. Kokouksessa luettiin Eero Haapalaisen sähkösanoma, jonka mukaan työnantajat olivat suostuneet kahdeksan tunnin työpäivään. Kokous valitsi kaksi lähetystä selvittämään työnantajan kanssa työ-, ruokailu- ja muita aikoja.

Sahojen lähetystö sai heti konkreettiset ohjeet. Työaika kello 7.00 -11.00 ja 12.00 – 16.00 päivävuo-rossa. Iltavuorosta äänestettiin, vastaehdotus ei näy pöytäkirjassa. Päätös oli 16.00 – 01.00 ja toimikunnalle annettiin oikeus sopia yövuoron ruokailusta. Lauantaina työpäivä olisi 07.00 – 14.00. Ylityöprosentista päätös jäi hieman epäselväksi. Pöytäkirjan mukaan päätös oli ”ylityöstä 50 pro-

²⁵⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk.14.4., tk. 15.4. ja kk. 19.4.1917.

sentin, pyhä ja yöllä ylityöstä sadan prosentin korotus”. Kotkan pitkässä lakossa 1914 ylityöprosentit olivat olleet keskeinen riidan aihe ja nyt liitto oli ajamassa samaa vaatimusta valtakunnalliseen sopimukseen. Siihen tuli muotoilu, että kahdelta ensimmäiseltä tunnilta 50 ja lopuilta tunneilta 100 prosenttia. Samasta asiasta oli Porissakin äänestetty jo talvella 1914.

Seuraavana päivänä sunnuntaina 22. huhtikuuta kokous pidettiin Kehityksen pihalla. Sahalaisten yleiseen kokoukseen arvioitiin osallistuneen 280 henkilöä. Tilaisuudessa luettiin liiton ja työnantajien sopimus. Sahojen hoitaja oli ehdottanut, että vuorojen väliin puolen tunnin tai tunnin taukoa, toisin sanoen työaika olisi jatkunut puoli kahteen tai kahteen yöllä. Suuri enemmistö ilmoitti, että väliaikaa ei hyväksytä, vaan yövuoron on alettava kello 16.00. Tuosta ilta- tai yövuorosta on hie- man arvoituksellinen pöytäkirjan maininta: ”Yöllä suostutaan tekemään ainoastaan kahdeksan tun- tia, vaikka ei pyhäiltä töihin mennäkään, joten yövuoron viikkotyön tuntimäärä ei tule 47 tuntia”. Näiden vaatimusten perusteella päätettiin mennä töihin seuraavana päivänä, 23. huhtikuuta. Laatik- kotehtaan väki päätti tehdä samoin.²⁵⁶

Laki olikin eri juttu

Toimikunta käsitteli lakia kahdeksan tunnin työpäiväksi vapunpäivän kokouksessaan. Puheenjohta- ja Aksel Koski vaati, että lakiin tulee maininta pyhärauhasta eli lauantai-illasta maanantaiaamuun. Samoin hän vaati mainintaa lauantain ja juhliä edeltävien työpäivien kestosta sekä kaksivuorojärjes- telmässä yövuoron viikkotuntimääräksi 40 tuntia.

Tuollaiset odotukset olivat kuitenkin liian optimistisia. Toukokuun 2. päivänä pidetyssä kuukausi- kokouksessa odotti paluu realismiin, kun ammattiliiton ja työnantajaliiton sopimusta käsiteltiin. Keskustelu oli vilkas – kaikki hanakasti mielipiteitä esittäneet muistivat aiemmat, ehkä hieman uto- pistiset esityksensä liiankin hyvin. Myös yövuorossa oli tyydyttävä 47 tunnin työviikkoon. Keskus- telu oli vilkasta, mutta sihteeri kirjasi lakonisesti ”katsoi kokous on nyt olojen pakosta suhtaudutta- va”. Vaatimukset jäivät elämään. Hyväksytyssä lausunnossa vaadittiin yövuoroon 40 tunnin työ- viikkoa ja edellä mainittua pyhärauhaa.

”Suhtauduttava” oli myös vuorojen vaihdon väliseen tunnin taukoon, se oli hyväksyttävä. Tähän myönnytykseen liitettiin myös ehtoja, joissa kaikui yli kolme vuotta aikaisemmin valmistellun tarif-

²⁵⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 20.4., yleinen kokous 20.4., kuukausikokous 21.4. ja yleinen kokous 22.4.1917.

fin henki: väliaika hyväksytään, jos sivutoimet kuten kuormain lykkäykset ja purkaukset ”toimitetaan” muilla työntekijöillä.

Sopimuksen 3. pykälän mukaan työntekijällä oli velvollisuus hankkia itselleen sijainen ylitöihin. Asia ei voi jäädä työntekijäin niskoille, kuului viesti osaston kokouksesta. Ainakin yhtä jyrkkä oli suhtautuminen lauantain ja aattopäivien työaikaan; siitä on sovittava täsmällisesti. Loppukaneetti komitealle oli ”pysyä tiukasti kiinni 25 prosentin palkankorotuksessa”.

Komitealla tarkoitettiin myöhemmin samassa kokouksessa valittua ryhmää, joka sai ”täydet valtuudet vastaisuudessa mennä asiain niin ollen neuvotteluihin työnantajan kanssa”. Komitean jäseniksi valittiin Armas Honkasalo, Frans Jorma ja Otto Laine Seikusta, Nestori Kulmala ja Wille Milan Vanhasta sahasta sekä Emil Söderman Laatikotehtaalta.

Erikoista oli, että osaston toimikunnan jäsenistä komiteaan kelpasivat vain Armas Honkasalo ja Nestor Kulmala ja heistäkin vain Honkasalo oli vuosikokouksen valitsema. Tästä ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä, että osastossa määräysvalta olisi siirtynyt äskettäin liittyneille jäsenille. Tehtävät olivat lisääntyneet kaikissa työväenjärjestöissä. Jo jonkun aikaa osastossa oli ollut nähtävissä vastuun jakaminen useammille henkilöille.²⁵⁷

Tilanne rauhoittui

Toukokuun 2. päivän kokous rauhoitti tilanteen hetkeksi. Sitäkin tärkeämpi oli tietysti sahaliiton sopimus Sahateollisuuden Työnantajaliiton kanssa huhtikuun lopulla. Siitä kävi selville, että liitolla ja sen jäsenistöllä oli vahva painoarvo.²⁵⁸ Seuraava kuukausikokous pidettiin toukokuun puolivälissä. Kerrankin osasto saattoi olla tyytyväinen – sovittu asia piti. Edellisen päivän toimikunnan kokouksen pöytäkirjaan voitiin merkitä: ”Kahdeksan tunnin työajan järjestys ja ruoka-aikain järjestys sahoissa, samoin Laatikotehtaalla on sopimuksen mukaan hyvin järjestetty”.

Työaikakiistat nousivat toimikunnassa esille seuraavan kerran vasta syyskuussa. ”Varmoista lähteistä” oli tullut tieto, että ”sahanpatruunat koettavat polkea saavuttamaamme kahdeksan tuntista työpäivää uhaten ottaa käytäntöön kymmenen tuntia vaikka ylityökorvauksella.” Aivan varma osasto ei

²⁵⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 1.5. ja kk. 2.5. 1917.

²⁵⁸ Reuna, emt. s. 364.

ollut voimistaan, koska päätökseen tuli mm. muotoilu ”on koetettava vastustaa”. Nyt haluttiin myös liiton pikaisia ohjeita asiassa.²⁵⁹

Nyt on palkan vuoro

Työajan lisäksi Porin sahatyöläisiä painoi elinkustannusten karkaaminen. Hartaudella rakennettu palkkatariffi oli jäänyt sodan jalkoihin, osittain liiton vitkuttelun vuoksi. Risto Reunan mukaan Porissa elintarvikkeiden hinnat olivat nousseet 2,6 kertaisiksi kesäkuun 1914 ja joulukuun 1916 välillä.²⁶⁰ Tämän kehityksen kanssa ristiriitaisesti työnantaja laski palkkoja 20 prosentilla heti sodan alettua. Jo helmikuussa 1915 osastossa oli vaadittu rajoja ”suursaalistajien voitonhimolle”.

Suomalaista työväenhistoriaa käsittelevässä kirjallisuudessa esitetään varsin yksipuolisesti,²⁶¹ että työväestö radikalisoitui vasta maaliskuun vallankumouksen jälkeen keväällä 1917. Porin sahatyöläisten radikalisoituminen näyttäisi olevan pitkä jatkumo sahateollisuuden korkeasuhdannevuosista 1912 - 1913 läpi sodan vuoteen 1917. Paine oli olemassa, tuolloin ulkopuoliset voimat avasivat padon.

Osasto ymmärsi hyvin asemansa ja voimansa. Ymmärryksestä kertoo loppuvuoden 1916 aktiivinen pyrkimys palkankorotuksiin. Tilanteessa, jossa ei ollut tietoa Venäjän tapahtumista eikä maailmansodan loppumisesta. Tärkeäksi nähtiin suhdetoiminta osaston ulkopuolella oleviin sahatyöläisiin. Jos järjestäytymättömät eivät ole vaatimusten takana, niiden läpiajo on likimain epätoivoista, ymmärrettiin osastossa hyvin. Toejoella 26.11.1916 pidetyllä sahalaisten yleisellä kokouksella pyrittiin myös järjestäytymättömien ”kuumana” pitämiseen.

Kun vuosi 1917 alkoi, tammikuussa toimikunnassa ”päätettiin nostaa keskustelukysymys osaston kokouksessa, miten saataisi osastoon enempi liittymään jäseniä”. Kuinkahan monta kertaa aiemmin osasto oli keskustellut samasta asiasta?²⁶²

Edellä kerrottu oli pelkkää johdantoa, jonkinlaista esilämmittelyä vuodelle 1917. Se oli tuonut myös asiantuntemusta ja näkemystä. Molemmilla oli nyt käyttöä.

²⁵⁹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 12.5., kk. 13.5. ja tk. 8.9.1917.

²⁶⁰ Reuna, emt. s. 317.

²⁶¹ Sahatyöläisten osalta aihetta on käsitelty erityisesti Reuna,.

²⁶² Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 28.1.1917.

Kahdeksan tunnin työpäivän rinnalla kulki koko ajan vaatimus 25 prosentin palkankorotuksesta. Vaatimus hautautui työajan lyhennyksen alle. Kun se oli poissa pöydältä, päästiin palkka-asiaankin kiinni.

”Ei korpilakkoihin”

Toimikunnan kokouksessa toukokuun puolivälissä palkkavaatimus lähti päivätyöläisten ja palovartijoiden pyynnöstä etenemään. Nyt vaatimus päiväpalkkaisille oli 35 prosenttia! Käsittely muistutti aiempaa tariffin pohtimista. Jokainen prosentti, jokainen detalji käytiin huolellisesti lävitse. Poikkeuksellisesti päätökseen ei liittynyt osiota, kuinka päätös viedään eteenpäin, ehkä sen vuoksi, että kuukausikokous oli jo seuraavana päivänä.

Toejoen VPK:n talolla oli paikalla 126 osaston jäsentä. Vaatimus 35 prosentin korotuksista täsmennettiin koskemaan päiväpalkkaisia, palovartijoita ja naisia niin sahoissa kuin Laatikkotehtaallakin. Muuten toimikunnan esitys hyväksyttiin sellaisenaan.

Sahatyöläisten ääni oli nyt vaativa. Vastausta työnantajalta vaadittiin seuraavaan keskiviikkoon mennessä. Vaatimusta esittämään lähetettiin Honkasalon johtama ryhmä, joka oli valittu aiemmin. Isännistön vastaus oli osaston kuukausikokouksen käsittelyssä 25. toukokuuta. Suora lainaus ei jätä tulkintoille tilaa: ”... päiväpalkat nousisivat sahoissa ja ulkona kaikille 25 prosenttia. Latsisahurille 20 penniä tuhatta kohti. Lavamiehille, kuormantekijöille ja kelteen kantajille raamin apusahurin keskimääräinen palkka. Palovartijoille 25 prosenttia lukuun ottamatta kolmea pääpalovartijaa. Tähän ylennykseen päätettiin tyytyä tällä kertaa.”

Paineet olivat ilmeisesti kovat. Vielä samassa kokouksessa rahastonhoitaja Armas Honkasalo ”selosti jäsenille mieleen pantavaksi, ettei mihinkään korpilakkoihin oteta osaa, joita mahdollisesti maamme porvaristo voi koittaa toimeenpanna kukistaakseen kotimaisen hallituksen, joka on järjestyneelle työväelle suosiollinen”. Lainaus kertoo paljon vuodesta 1917, kiistojen kärjistymisen nopeudesta ja elintarviketilanteen heikentymisestä. Toukokuun lopulla ammattiosaston henkiseksi johtajaksi kasvanut Honkasalo asettui ainakin helppohintaisimpia vaatimuksia vastaan. Muutamaa viikkoa myöhemmin hänkin olisi saattanut käsitellä hieman toisessa sävyssä Tokoin senaatin saavutuksia.

Konkreettisesti osaston kantaa testattiin jo kuukausikokouksessa kesäkuun viimeisenä päivänä. Sahassa pinkalla työskentelevät olivat päättäneet aloittaa lakon. Osasto ilmoitti, että aika ei ole nyt

sopiva lakolle. Jos ei asiasta voida sopia työnantajan kanssa, on pyydetävä ”piirimiehen” K.A. Hekkalan apua.

Kesä 1917 oli osaston toiminnassa yllättävän hiljainen, täysin erilainen kuin kevät. Kokoustahti oli verkkainen ja esimerkiksi kesän suuriin valtiollisiin tapahtumiin osasto ei näytä ottaneen kantaa. Olisiko osaston aktiivien painopiste ollut muissa työväen järjestöissä? Mitään merkkejä tällaisesta ei ole.²⁶³

Paluu sosiaalisiin perusteisiin

Palkat nousivat esille seuraavan kerran kuukausikokouksessa 19. elokuuta. Nyt alkoi olla hätä kädessä. Sahatyöläisen palkka ei riittänyt elintarvikkeiden ostamiseen, jos niitä edes oli saatavilla. Uuden sihteerin Marttalan tekstissä kysellään, kuinka ”saataisiin näin kriittisenä aikana palkkoja edes hiukan nousemaan”. Hiukan töksähtelevässä tekstissä puhutaan elämisen mahdollisuuden kaatumisesta ja joka päivä nousevista elintarvikkeiden hinnoista.²⁶⁴ Päätökseksi tuli vaatimus 20 prosentin palkankorotuksesta kaikille tai markan tunnilta. Vaatimus kertonee olennaisen tilanteesta – vain pari vuotta aikaisemmin alin päiväpalkka oli ollut 2,80 markkaa. Kirjelmän vaatimuksista isännistölle veivät A Lönnqvist ja Armas Honkasalo.

Vastaus oli torjuva ja 16. syyskuuta pidetyn kuukausikokouksen mielestä riittämätön. Työnantajan tarjous oli vain 5 – 10 penniä tunnilta. Asiaan katsottiin voitavan palata vasta, kun sahat uudelleen käynnistyvät. Mutta palkkoihin palattiin jo samassa kokouksessa. Vaatimukset olivat kokouksenkin mielestä ilmeisesti korkeita, koska alkuun pantiin selitys ”ettei nykyoloissa ole paljon jos vaatii urakkatöissä 12 markan palkan miehille ja 9 markkaa naisille sekä 10 mk sellaisille miehille, jotka ovat jo vanhoja”.²⁶⁵

Hätä oli suuri. Kouluihin oli pakko ryhtyä tekemään keittiöitä, joista aliravittuja lapsia ruokittiin. Jopa kansakoulujen opettajayhdistys vetosi kaiken avun puolesta; lapsia tuli vielä marraskuussa

²⁶³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 12.5., kk. 13.5., kk. 25.5. ja kk. 30.6.1917.

²⁶⁴ Vuoden 1917 elintarviketilannetta on käsitelty runsaasti kirjallisuudessa. Katso esimerkiksi Ala-Kapee -Valkonen, emt. s. 411 -412. Kirjan mukaan tamperelaisen paperityöläisen piti tehdä kaksi päivää töitä pystyäkseen hankkimaan kilon voita. Haapala 1995, käsittelee elintarvikekysymystä totutusta poiketen. Leipäviljan tuonti kyllä väheni vuodesta 1916, mutta ”kaiken muun kulutuksen osalta häiriöiden taustalla oli kotimainen jakelu ja hinta”, s.203. Perusteellisesti elintarvikekysymystä on käsitellyt Heikki Rantatupa, Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914 – 1921.

²⁶⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 19.8., kk. 16.9.1917.

kouluun paljain jaloin! Sanomalehdissä mainostivat jäkälän ostajat innokkaasti – jotain haluttiin laittaa leipäjauhojen tilalle. Koko juttu osoitettiin myöhemmin hölynpölyksi.²⁶⁶

Osaston valitsema neuvottelujen ja sopimusten tie ei kaikkia tyydyttänyt. Tukinnostossa olevat olivat toimineet yhdessä järjestäytymättömien kanssa ja vieneet vaatimuksen palkankorotuksista työnantajalle ohi osaston. Kuukausikokous 17. lokakuuta paheksui menettelyä ja kielsi rahastonhoitajaa maksamasta kokouksesta julkaistua lehti-ilmoitusta.

Palkkakysymykset säilyivät työjärjestyksessä vuoden loppuun asti. Työnantaja veti kovaa linjaa ja 2. joulukuuta pidetty kuukausikokous kuuli sen mikä oli Seikussa tullut jo selväksi: sahanhoitaja oli kertonut tehdyn palkannoston koskevan vain sisällä sahassa työskenteleviä, ei esimerkiksi ajomiehiä. Jo 15.joulukuuta, neljä päivää aiemmin, toimikunnan kokouksessa käsiteltiin alemmpipalkkaisten valituksia: ”Alin tuntipalkka on riittämätön nykyiseen elantoon verraten”, tulkitsi toimikunta ja vaati palkanmaksua kerran viikossa.

Kuukausikokouksessa 19. joulukuuta asetettiin myös uusia vaatimuksia. Alimpiin tuntipalkkoihin haluttiin 1,25, 1,00 ja 1,10 markan korotus. Järjestys meni näin: korkein miehille, markka naisille ja vanhuksille siltä väliltä. Joukkokokous, 225 jäsentä, vaati työnantajaa maksamaan kalliin ajan avustuksen. ”Perheen päälle” ja yksinäisille 30 markkaa, vaimolle 20 markkaa ja alle 18-vuotiaille lapsille 10 markkaa, kattona neljä lasta. Uutta oli, että ”sovittelijaksi” valittiin kesällä perustetun piiri-järjestön koko toimikunta. Muutenhan keskustelu sosiaalisin perustein maksettavasta kalliin ajan korotuksesta oli tuttu asia osastossa.²⁶⁷

Työttömyys

Sahatyöläisten osavuotinen työllistyminen ja työttömyys olivat tuttuja Porinkin osastossa. Muistissa oli oman ammattiliiton epäonnistunut yritys järjestää töitä Venäjältä maailmansodan alkupuolella. Kesäkuussa oli menossa hämäräperäiseksi jäänyt puuha sahatyöläisten lähettämisestä Isoon-Britanniaan töihin. Liitto torjui osuutensa kyseisessä suunnitelmassa.

Samassa kesäkuun kokouksessa äänenpainot alkoivat koventua, mutta asioissa edettiin järjestökanavia pitkin. Asiassa haluttiin edetä kahta reittiä, sos.dem. puolueen Porin kunnallisjärjestön

²⁶⁶ Furuholm, emt. s. 82.

²⁶⁷ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk.17.10., kk. 2.12., tk, 15.12. ja kk. 19.12.1917.

kautta ja Ulvilan kunnanvaltuuston kautta. Kokouksessa huomautettiin, että suuri osa sahalaisista on ulvilalaisia ja kunnan on hankittava heille töitä vaikka valtion rahoilla. ”Muuten voi sattua niin että täältä lähtee viiteen kuuteen sataan nousevat teollisuustyöläisjoukot Ulvilan köyhäntalolle ja asia ei ole silloin enää autettavissa emmekä puolestamme voi vastata seurauksista”. Ulvilan valtuustoa lähestyttiin tässä vaiheessa pelkällä kirjeellä, Porin kunnallisjärjestön kokoukseen päätettiin mennä joukolla painostamaan työttömyyskysymyksessä.

Osasto sai huomata, että nopeasti asia ei etene. Ulvilan valtuuston puheenjohtaja vastasi, mutta kertoi valtuuston siirtävän asian kuntakokoukselle. Ammattiosaston kannalta vastauksen täytyi tuntua turhautavalta pyörittelyltä.²⁶⁸

Kuten aiemmin kävi ilmi, Porin sahatyöläisten osaston jäsenet olivat kahdesta kunnasta, Porista ja Ulvilasta. Osaston ajattelutapa näissä painostuskysymyksissä – työttömyyden torjunta ja elintarvikekysymys asioina - näyttää menneen niin, että Ulvilassa painostettiin suoraan kuntaa. Porissa taas luotettiin, että asiat etenevät vahvan Työväenyhdistyksen ja muiden sos.dem. puolueen organisaatioiden kautta.

Aivan toivoton Porin sahojen työllisyystilanne ei ollut. Syksyllä 1917 Rosenlewin oman ilmoituksen mukaan sahoilla oli töissä noin 350 henkilöä. Pääosa oli Seikussa, koska Vanha saha ei käynyt.²⁶⁹

Sävy oli yhtä tiukka myös elintarvikekysymyksessä 20. kesäkuuta. Palkankorotusten vaatimisen ei nähty enää auttavan työläisiä, kun elintarvikkeet nousevat ”mahdottomuuksiin asti”. ”Kokous päätti, että asian suhteen on ruvettava jyrkempiin toimenpiteisiin” ja vihjasi, että vain ”kansan joukko- liikkeet voivat tuoda muutoksen” elintarviketilanteeseen. Toimenpiteet olivat samat kuin työllisyyskysymyksessä.

Työttömyyttä käsiteltiin myös joulukuun kuukausikokouksessa. Tällä kerralla aiheesta alusti – ilmeisesti spontaanisti - Kalle Seppo. Hän vaati painostamaan työnantajaa, että Seikussa työt tehtäisiin kahdessa vuorossa. Enemmistö torjui kuitenkin esityksen sillä perusteella, että muutaman viikon kuluttua olisi kaksinkertainen määrä työttömiä. Osasto oli menettämässä toivonsa työllisyyden suhteen. Kovin vaisusti pöytäkirja kehotti rahastonhoitajaa pitämään työttömyystilastoa. Kunnille ja valtiolle ”lausuttiin toivomus”, että nämä ”alkaisivat laittaa töitä työttömille”.²⁷⁰

²⁶⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 20.6.1917.

²⁶⁹ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. Ilmoitus Teollisuushallitukselle.

²⁷⁰ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 9.6., tk. ja kk. 20.6. ja kk. 2.12.1917.

Johto vaihtui vaikealla hetkellä

Aika oli vaikea, ja varmasti työntäyteinen. Osaston johto oli uudistunut runsaasti tammikuun vuosikokouksessa. Sekä puheenjohtaja Koski että sihteeri Aho olivat uusia. Silloin ei tiedetty, millaiseksi vuosi 1917 muuttuu. Ei tiedetty, että myös osaston johdolta vaaditaan paljon aikaisempaa enemmän.

Kesäkuun lopulla osasto joutui vaikeaan tilanteeseen, kun puheenjohtaja Aksel Koskea syytettiin rikkuruudesta paperitehtaan lakonalaisella rakennustyömaalla. Tapaus oli epäselvä, ei kai sahatyöväen ammattiosaston puheenjohtaja muuten olisi tällaiseen tilanteeseen joutunutkaan. Koski oli ollut purkamassa junavaunuista koneenosia ja katsoi noudattaneensa tehdas- ja sekatyöväen ammattiosaston määräämiä lakkorajoja.

Asia käsiteltiin kesäkuun viimeisenä päivänä niin toimikunnassa kuin kuukausikokouksessakin. Jo toimikunnan kokous jakaantui hyvin poikkeuksellisesti kahtia. Yllättävää oli myös se, että kovimmalla kannalla oli Armas Honkasalo. Hän arvioi teon siveellisesti vääräksi. Honkasalon mielestä Kosken tulee jättäytyä pois puheenjohtajan tehtävästä, kunnes sekatyöväen osasto on selvittänyt asian. Koski näki asian samalla tavalla, mutta sanoi vaativansa hyvitystä ratkaisun jälkeen. Tobiasson kannatti Honkasalon esitystä, mutta sihteeri Aho vaati Koskea jäämään paikalleen. ”Kulkupuheitten mukaan emme saa luottohenkilöitämme tuomita”, muotoili Aho ja sai myös Salon ja Virran kannatuksen.

Kuukausikokouksessa oli 130 jäsentä ja käsittely ilmeisesti kiivas. Rikkuriksi leimattuja oli useita. Koski syytti lakkorajojen olleen sekaisin. Hän sanoi myös vaativansa sovinto-oikeutta, jos asia ei muuten selviä. Pöytäkirjan mukaan jokainen puheenvuoron käyttänyt oli sitä mieltä, että syytetyt osaston jäsenet eivät olleet tehneet niin suurta rikosta, mistä heitä syytetään. Kokous päätti, että Koski jatkaa puheenjohtajana. Sen sijaan kokous hylkäsi esityksen, että osasto nimeäisi edustajia asiaa selvittävään toimikuntaan.

Sitten tuli yllättävä käänne. Koski ilmoitti eroavansa puheenjohtajan paikalta, vaikka tapaus päättyisi hänen kannaltaan ”sovinnollisesti”. Ero myönnettiin välittömästi.

Mistä asiassa oikein oli kysymys? Ilmeisesti ainakin osittain vuodelle 1917 tyypillisestä ilmiöstä. Työväenliikkeen järjestöihin oli tullut henkilöitä, joiden ajattelu- ja toimintatapa oli pitkään mukana olleita suoraviivaisempi. Toimeentulon epävarmuus ja aiempaa vapaammat toimintaoikeudet antoi-

vat pohjaa radikaalille toiminnalle. Erityisesti tällä väellä oli vaikutusta juuri tehdas- ja sekatyöväen osastossa.²⁷¹

Asiat sujuivat nopeasti. Puheenjohtajan paikalle asetettiin kolme ehdokasta: Johan Emil Aho, Kalle Andersson ja Ilmari Marttala. Aho oli vaalissa ylivoimainen ja sai 57 ääntä. Andersson sai kahdeksan ääntä ja Marttala vain kolme. Marttalasta tehtiin sihteeri yksimielisellä päätöksellä.

Osasto koki melkoisen mullistuksen mullistusten vuonna. Vaalitulokseen kätkeytyy selvä viesti: Kalle Andersson edusti osastossa nuorta, radikaalia väkeä, Aho pitkän linjan miehiä..

Elokuun kuukausikokous vielä vapautti Kosken muista tehtävistä: ”Työväen neuvoston luottamuksen menettäneen A. Kosken tilalle valittiin Kustaa Suniva, piiritoimikuntaan valittiin hänen tilalleen Ilmari Marttala”.

Puheenjohtaja Koski sai siis mennä – ehkä radikalisoituneen ay-jäsenistön vuoksi, mutta muuten osastolla oli aivan päinvastaisia ongelmia kuin järjestäytyneellä työväellä on yleensä väitetty olleen vuonna 1917. Syyskuun alussa toimikunnassa oli esillä aihe ”ammattikurin kovemmin käyttäminen osastossa”. Peruste oli kuitenkin päinvastainen, ei siis yltiöpäinen radikalismi, vaan ”on tultu huomaamaan, että on niin ajattelemtomia tovereita, jotka tekevät kumarrusretkiä työnantajien luokse selitellen siellä kaikki osaston asiat”. Syyskuun puolivälissä kuukausikokous vielä varmensi, että kaikki ammattiosaston kokouksissa käsiteltävät asiat on pidettävä mahdollisimman salassa.²⁷²

Tasapainottava Honkasalo

Jo vuosien 1915 – 1916 aikana alkoi käydä selväksi, että Porin Sahatyöväen ammattiosaston kiistan johtaja oli Armas Honkasalo. Tuolloin hän toimi sihteerinä ja valittiin vuonna 1917 rahastonhoitajaksi. Ilmeisesti alkuvuoden kurinpalautus raha-asioissa oli juuri seurausta uudesta rahastonhoitajasta.

Ihanteellista kuvaa Honkasalosta kirkasti vapunpäivän toimikunnan kokouksessa kieltäytyminen lisäpalkkiosta rahastonhoitajana. Ahon esitystä palkkion korottamisesta kannatettiin, mutta Honkasalo vetosi osaston rahojen vähäisyyteen ja lupasi tehdä lisääntyneestä työmäärästä huolimatta sen minkä ehtii.

²⁷¹ Reuna, emt. s. 370. Tehdas- ja Sekatyöväen liiton jäsenmäärä oli noussut 45 000 jäseneen, Sahateollisuustyöväen liitossa 16 700.

²⁷² Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk.20.6., kk. 19.8., tk. 8.9. ja 16.9.1917.

Vuoden 1917 aikana ei tullut sellaista tehtävää, johon Honkasaloa ei valittu. Kuukausikokous valitsi 19. elokuuta ehdokkaat SAJ:n edustajakokoukseen. Honkasalo sai 39, entinen puheenjohtaja Johan Minkkinen 20 ja Kalle Andersson 19 ääntä. Nämä edustajat päätettiin lähettää myös oman liiton edustajakokoukseen. Kokousta siirrettiin lukuisia kertoja, eikä sitä ehditty pitää ennen sisällissodan alkua. Honkasalon äänimäärä oli korkea, pöytäkirjan mukaan kokoukseen osallistui noin 40 jäsentä.

Syyskuussa valintoihin jouduttiin palaamaan. Syy oli ilmeisesti se, että sahaliiton kokoukseen oli valittu vain kolme edustajaa, vaikka paikkoja oli kuusi.

Äänestyksessä Honkasalo sai 58 ääntä, piirimies K.A. Hekkala 42, entinen puheenjohtaja J. Minkkinen 38 ääntä ja nykyinen puheenjohtaja Emil Aho 34. H. Rannikko sai 35 ja Kustaa Suniva 34 ääntä. Radikaalin linjan kannattaja Kalle Andersson sai 29 ääntä. Kokoukseen osallistui pöytäkirjan mukaan noin 90 jäsentä. Osaston kokouksissa oli tavallista, että äänestyksiin osallistui selvästi vähemmän ihmisiä kuin osanottajamääräksi oli ilmoitettu. Selitystä ilmiölle voi vain arvailla. Tässä tapauksessa niin ei välttämättä ollut. Voi olla silkka sattuma, mutta maltilliseksi luonnehdittavan Honkasalon ja Anderssonin äänimäärä on likimain sama kuin kokoukseen osallistuneiden jäsenten määrä. Aivan mahdotonta ei ole, että osaston jäsenistö jakautui tällä tavalla kahteen leiriin.

Marraskuun 9. päivänä pidetty kuukausikokous oli samalla evästystilaisuus SAJ:n kokoukseen. Se oli samalla kokous, jossa Honkasalon asema korostui. Hän alusti useista kysymyksistä, muiden muassa elintarvikekysymyksestä, työttömyydestä ja valtiollisista asioista. Honkasalo oli kaikesta päätellen valmistautunut kokoukseen huolellisesti ja ilmeisesti hänellä oli vaikutuksensa sellaisiin osastossa harvinaisiin kannanottoihin kuten asettuminen syndikalismia vastaan. Samaan sarjaan on luettava puoltolause ”maatyöläistöverien vapauttamisesta” ja arvio, että ammattijärjestön on oltava niin hyökkäys- kuin puolustusjärjestökin.

Honkasalo oli ollut menneinä kiihkeinä kuukausina tasapainottava henkilö osastossa. Elintarvikekysymystä Honkasalo katsoi hoidetun ristiriitaisesti. Hän ja osaston kokous päättyi lopputulokseen, että senaatti on asetettava syytteeseen elintarvikelain rikkomisesta. Valtiollisesta kysymyksestä puhuessaan Honkasalo arvosteli peitellysti sos.dem. eduskuntaryhmää. Jos se ei saa muuta aikaan, ”niin koettakoon saada kansalaiskokouksen, jossa on äänioikeus kaikilla 20 vuotta täyttäneillä kansalaisilla”. Epätoivo vei maltillisenkin miehen demokratian lähteille.

Marraskuun lakko ja tapaus Karlström

Marraskuun 1917 suurlakon aikana Porissa oli kaikki edellytykset vakavillekin yhteenotoille. Kuri-tonta venäläistä sotaväkeä oli kaupungissa edelleen runsaasti, työväen järjestyskaarti oli valmistau-tunut tällaiseen tilanteeseen kuukausia ja molemmat suojeluskunnat olivat valmiudessa. Vasta vii-
kon kestäneen suurlakon viimeinen päivä 19. marraskuuta antoi viitteitä tulevasta aseellisesta yh-teenotosta. Väkivaltaisuuksia kaupungissa ei kuitenkaan ollut. Työväen järjestöissä ratkaisut olivat varovaisten, pitkän linja miesten käsissä. Päivää ennen lakon loppua sos.dem. kunnallisjärjestön kokous päätti ottaa poliisilaitoksen järjestyskaartin haltuun. Poliisimestariksi määrättiin seppä Ar-mas Lumme. Entinen sahaosaston sihteeri edusti korostetun maltillista suuntausta. Kaikesta huoli-matta suurlakon lopulla pidätettiin parikymmentä suojeluskuntalaista.²⁷³ Yksi pidätyksiin osallistu-neista oli sahatyöläinen Johan Karlström. Hän oli suurlakon aikana ollut ”kuljettamassa tutkitta-vaksi”, käytännössä siis pidättämässä sahanhoitaja Edvard Walleniusta. Myös hänen veljiään, Aksel ja Artturi Valiota oli kohdeltu samalla tavalla. Kaikki toimivat aktiivisesti Porin Suojeluskunnas-sa.²⁷⁴

Ammattiosaston toimikunta käsitteli asiaa 27. marraskuuta Wallenius oli itse ”edustajillemme Sei-kussa ilmoittanut” asiasta ja vaatinut tietoa, miten osasto suhtautuu noin toimineisiin jäseniinsä. Toimikunta ei kyennyt asiaan ottamaan kantaa, vaan sen jäsenet olivat kolmella eri kannalla. Joulu-kuun 2. päivänä pidettyyn kuukausikokoukseen osallistui vain 35 osaston jäsentä. Ilmeisesti keskus-telun aikana tuli esille, että Wallenius oli uhannut episodin aikana ”boikoteerata” eli irtisanoa Karl-strömin ”heti sopivan ajan tultua”.

Armas Honkasalo, jolle Wallenius oli kaiken todennäköisyyden mukaan asiansa esittänyt, ehdotti paheksumislausuntoa Karlströmille. Samalla tulisi paheksua ”koko sitä järjestelmää ja sitä suojelus-kunta-nimistä taistelujärjestöä, jonka kannattajan mainitun hoitajankin pitäisi olla”. K.A. Hekkala täydensi Honkasalon ehdotusta, että osasto puolustaa Karlströmiä irtisanomista vastaan.

Vastaehdotuksen eli Karlströmin toimintaan neutraalisti suhtautuvan esityksen teki Tobiasson, joka sanoi asian ”kuuluvan enemmän järjestökaartille kuin osastolle”. Jälkimmäinen ehdotus voitti selvin

²⁷³ Marraskuun suurlakosta Porissa mm. Kontula – Rantanen emt. s. 141 – 142 ja Saarinen s. 688. Saarisen mielestä rauha Porissa säilyi juuri suojeluskuntalaisten passiivisuuden vuoksi. Armas Lumpeesta enemmän Furuholm emt. s. 130 – 133.

²⁷⁴ L.I. Kaukamaa, s. 151 – 163, passim. Porissa toimi kaksi suojeluskuntaa, vapaaehtoinen ja vakinainen. Edellinen perustettiin elokuussa, jälkimmäinen syyskuussa 1917. Molemmissa Rosenlew-yhtiöllä oli merkittävä taloudellinen vaikutus. Vakainainen suojeluskunta oli kokonaan Rosenlewin maksama yli 50 miehen komennuskunta, jonka piti osal-listua myös teollisuuslaitosten suojeluun. Punaisten ja valkoisten osastot olivat Porissa avoimesti vastakkain jo varhain syksyllä 1917. Tilanteen on täytynyt olla hyvin jännittynyt.

numeroin 30 – 5. Osasto päätti myös puolustaa kaikkia jäseniään, jotka mahdollisesti irtisanotaan suurlakon vuoksi.

Juho Karlström osallistui punakaartin toimintaan sisällissodan alusta asti. Hän kuoli vahingonlaukaukseen Porin lyseolla heti helmikuun alussa.²⁷⁵

4.3. Suhde sisällissotaan

Järjestyksen pito oli Venäjän vallankumouksen jälkeen Porissakin vaikea asia. Se ymmärrettiin yhteiskunnallisen taistelurintaman molemmin puolin, oikeistossa ja vasemmistossa hyvin. Yhtä mieltä ne eivät yksityiskohdista olleet. Alapuro näkee kysymyksen järjestysvallasta yhdeksi olennaisimmista keisarivallan kaatumisen jälkeen ja hänen johtopäätöksensä kuvaa hyvin koko maan tilannetta: ”Eri ryhmien joutuessa mahdollisesti kahnauksiin järjestyksen ylläpito oli nyt paljolti niiden omien edustajien, pohjaltaan asianosaisten käsissä”.²⁷⁶

Santarmisto riisuttiin Porissa aseista ja sotaväki kielsi kaupungin poliisia kulkemasta virkapuvuisaan jo 18. maaliskuuta. Vallankumouksen jälkeen venäläisiä sotamiehiä ei pidätellyt mikään ja useissa rähinöissä he olivatkin mukana lähikuukausina. Poriin syntyi kunnallinen miliisi. Tämän rinnalle Porin työväenneuvosto nimitti oman järjestysväkensä, johon kuului 40 – 50 henkilöä. Yksi valinnan ehto oli kahden vuoden jäsenyys työväenjärjestössä.²⁷⁷

Järjestyskunnan asiat nousivat ensi kerran esille osaston toimikunnassa 28. huhtikuuta. Syy asian käsittelyyn oli mielenkiintoinen; osaston jäsenet pyysivät suosituksia päästäkseen Porin järjestyskunnan (P.J.T) palvelukseen, kun se perustetaan entisen poliisijärjestyskunnan tilalle.

Hyväksymisen edellytyksenä oli tuo kahden vuoden jäsenyys puolueessa ja nuhteettomuus.

Puheenjohtaja ja sihteeri olivat valmistelleet asiaa ja toimikunta hyväksyi seuraavat: Johan Raunio, Wiktor Fallila, Lauri Salmi ja Kalle Salmi.

Sitten oli muita ehdokkaita: yksi, Frans Oskar Palonen hylättiin, Frans Salminen ja Akseli Nordman hyväksyttiin, mutta he saivat lisämaininnan välttävä. Hyväksynnän maininnalla hyvä saivat Simeon Spinkkilä, Oskar Bärlund, Juha Ville Kilpeläinen, Urho Johansson, Henriksson, Raita ja Frans Laiho.

²⁷⁵ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk.19.8., kk 9.11, tk. 27.11. ja kk. 2.12.1917.

²⁷⁶ Alapuro, emt. s. 160.

²⁷⁷ Saarinen, emt. s. 681 – 683.

Palonen ei tyytynyt päätökseen, vaan halusi todistuksen koko siltä ajalta, jonka hän on ollut osaston jäsen. Se annettiin hänelle seuraavassa toimikunnassa vapunpäivänä ilman suositusta ja lisäksi päätökseksi tuli, että ”jäsenluetteloiden mukaan on hän ollut korkeintaan viisi vuotta osaston jäsenenä”. Vanha velkajuttu oli jättänyt jälkensä osaston ja Palosen väleihin.

Samassa kokouksessa todistuksen järjestyskuntaa varten saivat Kalle Havu, J W Peltonen ja W Wirta.

Lokakuun 26. päivä toimikunnan kokous keskusteli varojen myöntämisestä P.J.T. miliisille, mutta teki varovaisen päätöksen. ”Katsottiin olevan parasta sivuuttaa koko kysymys tuonnemmaksi”, päätti toimikunta ja valitteli rahavarojen riittämättömyyttä. Rahan puute tuskin oli kuitenkaan ainoa syy torjua avustus.

Ilmaston koveneminen marraskuun aikana näyttää lähentäneen osastoa kaartiin. Joulukuun puolivälissä (15.12.) toimikunta antoi huvitoimikunnalle luvan järjestää Pihlavassa huvit järjestyskaartin hyväksi.

Heti vuoden 1918 vuosikokouksen jälkeen 13. tammikuuta uusi toimikunta käsitteli normaalien juoksevien asioiden ohella työväen järjestyskaartin kirjettä. Siinä kehoitettiin ”valitsemaan kaartiin miehiä, jotka ovat täysin tietoisia sosialidemokraatteja ja sitoutuvat noudattamaan puoluekuria ja kaartin johdon puolelta annettavia määräyksiä”. Vastausta osasto ei voinut kuitenkaan antaa, kun paikalla ei ollut osaston jäsenluetteloa. Toimikunta päätti jatkaa kokousta seuraavana iltana ja ilmeisesti tuon kokouksen pöytäkirjassa oli myös kaartiin suositeltavien nimilista. Pöytäkirja ei kuitenkaan ole tallessa, vaan sidotun kirjan sivuja on revitty kymmenkunta.

Viimeinen tallella oleva kuukausikokouksen pöytäkirja on 19. päiväältä joulukuuta 1917.²⁷⁸ Vaikuttaa vahvasti siltä, että osaston omat toimihenkilöt ovat repineet nuo sivut ennen Porista pakenevista huhtikuussa. Raskauttavaa nimilistaa ei haluttu jättää valkoisille. Jos kirja on käynyt valkoisten käsissä sisällissodan jälkeen, heillä ei olisi ollut mitään intressiä repiä muutamaa sivua. Heille koko kirja oli täynnä raskauttavaa aineistoa, koska sodan jälkeen myös luokkataisteluasemista harjoitettu ay-toiminta kelpasi hyvin tuomion perusteeksi. Esimerkiksi osaston pitkäaikainen rahastonhoitaja, seitsemän lapsen isä Kaarlo Dunder ammuttiin Porissa jo 15. huhtikuuta, kaksi päivää valkoisten saapumisen jälkeen. Asetta Dunder ei näytä kantaneen sodan aikana.²⁷⁹

²⁷⁸ Osaston arkisto. Pöytäkirja, tk. 28.4., tk. 1.5., tk. 26.10. ja tk. 15.12. 1917 sekä tk. 13.1.1918.

²⁷⁹ Muistojulkaisu kumoustaistelussa sortuneista Porin ja lähiseudun työläisistä ja Suomen sotaturmat 1914 – 1922.

Osasto vastusti anarkiaa

Osaston pöytäkirjat ovat siis säilyneet erinomaisesti. Kadoksissa on aineistoa vain viiden viikon ajalta ennen sotaa ja toimikunnan pöytäkirjat ulottuvat jopa tammikuun puoliväliin, jolloin oli kaksi viikkoa sisällissodan alkuun. Vaikka järjestyskysymykset vilahtavatkin, ja myöhemmin syksyllä myös kaartin olemassaolo näkyy satunnaisesti osaston papereissa, mitään sotilaallista uhoa ja militarisuutta ei ole havaittavissa. Porin sahatyöläisten osalta Risto Reunan kirjassaan antama kuva alkuperäisestä tarkoituksestaan etääntyneestä ay-toiminnasta vuonna 1917 ei pidä paikkaansa. Pohjaa suurellekin linjan muutokselle sahalaisten osastossa varmasti oli. Osaston jäsenmäärä kasvoi vuodessa yli kolminkertaiseksi: vuoden 1917 alussa jäseniä oli 150 ja saman vuoden lopussa 500. Vuoden 1918 vuosikokouksen pöytäkirja on kateissa. Joulukuuhun 1917 mennessä järjestys- ja kaartiasioita ei käsitelty kertaakaan yleisissä kokouksissa, vain toimikunnan kokouksissa. Järjestyksen täytyy perustua varovaisuuteen: toimikunnassa asioiden katsottiin olevan luotettavissa käsissä. Ainoan poikkeuksen teki edellä kuvattu isännöitsijä Walleniuksen pidätys. Sitä käsiteltiin kuukausikokouksessa, oletettavasti ulkoisen painostuksen vuoksi.

Marraskuun lakon aikainen pidätys on nähtävä yleistä taustaa vasten: Porissa oli lakon aikana varsin rauhallista, vaikka vihamieliset kaartit toimivat samoissa kortteleissa aivan toistensa tuntumassa. Väkivaltaisuuksia tai ryöstöjä Porissa ei ollut. Edvard Wallenius ja toistakymmentä muuta vapaaehtoisen suojeluskunnan johtomiestä pidätettiin lakon viimeisenä päivänä 19. marraskuuta. Pari päivää aiemmin oli pidätetty vakinaisen suojeluskunnan 23 miestä. Osa heistä lähetettiin kotipaikkakunnilleen pois Porista. Walleniuksen ja kumppanien pidätys kesti muutaman tunnin. Se ei ollut sahatyöläisten, vaan työväen järjestyskaartin operaatio. Pikemminkin on yllättävää, että Johan Karlström oli ainoa pidätykseen osallistunut sahatyöläinen.²⁸⁰

Sahaosaston jäsenet eivät olleet näkyvissä asemissa, kun otettiin ratkaisevat punakaartiin vievät askeleet syksyllä 1917. Työväen järjestyskaartin johto valittiin sos.dem. kunnallisjärjestön kokouksessa 21. lokakuuta. Johtokuntaan ei tullut yhtään sahatyöläistä, metallityöläisiä on kaksi, joista Armas Lumme oli entinen seikkulainen. Kuukautta myöhemmin, marraskuun lakon aikana, työväen neuvoston kokouksessa 18. marraskuuta, tehtiin päätös järjestysvallan ottamisesta työväelle. Valitus toimikunnassa sahatyöläisiä edusti B. Berkovitsh. Hänestä on ensimmäinen maininta osaston asiakirjoissa 9. joulukuuta. Tuolloin toimikunta esitti häntä työväenneuvoston jäseneksi. Kuukautta

²⁸⁰ Saarinen, emt. s. 688 ja Kontula – Rantanen, emt. s. 142. Marraskuun lakon tapahtumia on edellisiä laajemmin käsitelty Kaukamaa emt. s. 265 – 272. Kaukamaan rasitteena on vapaussotakirjallisuudelle tavallinen asenteellisuus. Myös hän arvioi tilanteen olleen Porissa muuta maata rauhallisempi.

myöhemmin hänet asetettiin ehdolle taksoituslautakuntaan. Tuollaiset, toimikunnan tekemät ehdotukset vihjaavat, että Berkovitsh osasi asioita ja nautti kannatusta. Kaupunkia marraskuun lakon aikana johtaneen työväenneuvoston puheenjohtajaksi oli noussut sahatyöväen osaston jäsen K.A.Hekkala, joka oli tullut Poriin puolisen vuotta aiemmin sahatyöläisten piirijärjestön järjestäjäksi.²⁸¹ Sosialidemokraatissa 1. marraskuuta olleessa kirjoituksessa nimimerkki Miliisimies arvioi kaartilaiden määräksi 880 miestä. On selvää, että noin isossa joukossa sahatyöläisillä oli Porin oloissa merkittävä edustus.²⁸²

Syyskuussa puheenjohtaja Aho ”teroitti tovereitten mieliin, että ammattiosaston kokoukset ovat salaisia...joten kaikki asiat ovat pidettävä mahdollisimman salassa”. Vertailukohta oli Työväenyhdistys, jonka kokoukset olivat julkisia.²⁸³ Asioiden salaisena pitäminen liittyi neuvottelutaktiikkaan palkka- ja muissa kysymyksissä. Päätösten ei haluttu menevän työnantajan tietoon ennen neuvotte- luita. Yhtään merkkiä Porin sahatyöläisten asiakirjat eivät anna, että osaston toiminnan rinnalla olisi ollut myös konspiratiivista toimintaa – että esimerkiksi tulevan punakaartin asioita olisi käsitelty pienessä porukassa ja sitten tuotu osaston käsittelyyn. Jo ensimmäisenä vuonna omaksuttu linja oli edelleen voimissaan: kaikista merkittävistä asioista päättää jäsenten kokous.

Jos muutosta aikaisempaan hakemalla hakee, sitä saattaa olla vuoden 1918 vuosikokouksen valinnoissa. Koska toimikunnan järjestäytymiskokouksen pöytäkirja on säilynyt, se perusteella voi nähdä henkilömuutoksia. Vuoden 1917 aikana toimikunnassa oli paljon jäseniä eroamisten ja toimikunnan suurentamisen vuoksi. Ero vuoden 1918 toimikuntaan on se, että uusia, tuntemattomia jäseniä oli useita. Luonnehdinta sopii Uusivuoreen, ja erityisesti sihteeriksi valittuun Eero Korsmaniin, Joke- laan, Tähtiseen ja Hjalmar Rannikkoon. Heidän vastapainokseen puheenjohtajaksi palasi Aksel Koski ja Honkasalo sai ilmeisesti sekä varapuheenjohtajan että rahastonhoitajan vakanssit. Radikaal- lin vallankumouslinjan edustajia näyttäisi olevan toimikunnassa ainakin kaksi, Kalle Andersson ja Rannikko.²⁸⁴

Vuoden 1917 aikana osasto käsitteli tiheään ja lujalla mielellä erilaisia edunvalvontaan kuuluvia asioita. Anarkialle ei osastosta myötätuntoa herunut. Viittaukset tulevaan sotilaalliseen yhteenot- toonkin olivat mitättömiä kuriositeetteja. Mielenkiintoista on sekin, että osaston asiakirjoissa ei kertaakaan käsitellä suhdetta venäläisiin sotilaisiin.

²⁸¹ Kokouksia ja niiden päätöksiä ovat käsitelleet mm. Kontula-Rantanen, emt. s. 142 – 144, Saarinen, emt. s. 688 ja Seppälä, emt. s. 142 – 143. Teoksesta toiseen Hekalan alkukirjaimet on merkitty virheellisesti J.A.

²⁸² Sosialidemokraatti, 1.11.1917.

²⁸³ Osaston arkisto.Pöytäkirjat, kk. 16.9.1917.

²⁸⁴ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, tk. 13.1.1918

Viisi viikkoa ennen sisällissodan alkua kuukausikokouksessa 19. joulukuuta rahastonhoitaja Honkasalo puhui ammatillisen järjestäytymisen tarpeellisuudesta ja puolusti omaa esitystään viikkomaksujen tulevasta korotuksesta. Pöytäkirja huomauttaa muutaman jäsenen valittaneen, että maksut käyvät liian korkeiksi. Murheet olivat kaukana vallanotosta.

Pöytäkirjoissa oli kaksi muutakin mielenkiintoista piirrettä. Vuoden 1918 sisällissodan yhdeksi syyksi on arvioitu työläisten pettymys eduskunnan toimintaan. Tuollaista pettymystä Porin sahatyöläiset eivät näytä tuoneen esille tai ainakaan se ei ole tullut niin vahvasti esille, että se olisi kirjattu pöytäkirjaan. Yhdessäkään vuoden 1917 pöytäkirjassa parlamentaarinen toiminta ja vallankumouksen tekeminen eivät ole vaihtoehtoina. Sanaa vallankumous tai sen synonyymejä ei osasto käytä kertaakaan.²⁸⁵ Ainoa eduskunnan toimintaan viittaava kriittinen lausunto on Armas Honkasalon puheenvuoro 9. marraskuuta. Hänen johtopäätöksensä ei kuitenkaan ole kiväärien hankkiminen, vaan paluu ateena-laistyyliin kansalaiskokoukseen. Ja vielä kannattaneet mainita, että sosialidemokraattien vaalitappio lokakuun eduskuntavaaleissa ei aiheuttanut osastossa näkyvää jälkireaktioita. Mahdollisen vaikutuksen kannalta toivottoman myöhään, aivan syyskuun lopulla osasto palkkasi neljä ”kiertävää vaalikihoittajaa” Ulvilaan, kaksi Toijoelle ja kaksi Koivistolle. Juho Emil Aho lukuun ottamatta he eivät olleet osaston aktiiveja. Kaksi viikkoa aiemmin asia jätettiin vielä pöydälle ”...kuitenkin oltiin sitä mieltä, että ei olisi sitäkään sivuutettava näinkin kireänä aikana”. Vallankumoukseen valmistautuminen ei kuitenkaan ollut vaihtoehto tuossakaan kokouksessa; palkka-asiaa selviteltiin useammassakin pykälässä sekä vastattiin jyrkän kieltävästi huhuihin, joiden mukaan työnantaja haluaisi palata kymmenen tunnin työpäivään.²⁸⁶

Toinen puuttuva piirre on kurjuuden, köyhyyden ja nälän näkymättömyys osaston pöytäkirjoissa. Tilanne synkeni syksyä kohden Porissakin. Jopa porvarillisella puolella asia jouduttiin noteeraamaan, erityisesti lasten kohdalla, Sosialidemokraatti kertoi toistuvasti, omalla tyylillään, ihmisten hädästä. Risto Reuna huomauttaa, että pelko tulevasta talvesta 1917 – 1918 radikalisoi työväestöä, varsinkin vuoden 1917 aikana toimintaan lähteneitä. Porissa ja Ulvilassa ei ollut varsinaisia elintarvikemellakoita esimerkiksi Turun malliin. Porin elintarvikelautakunnassa sosialidemokraateilla oli enemmistö. Koko tätä aihealuetta, johon kuuluvat siis elintarvikkeiden hintojen lisäksi myös työttömyys ja palkat, osasto käsittelee viileästi ja maltillisesti. Syksyllä nämä asiat vilahtavat vain SAJ:n edustajakokoukseen valmistautumisen yhteydessä. Elintarvikkeiden puute ja niiden hinnat sekä erilaiset epäkohdat puuttuvat osaston kokouksien päätöslistoilta kuukausien ajan kesällä ja

²⁸⁵ Haapala 1995 huomauttaakin terävästi, että vuoden 1918 ”jälkipyykissä jääneet sivuun ne poliitikot (usein naiset) kaikissa puolueissa ja yksittäiset kansalaiset, jotka tosissaan yrittivät estää väkivaltaa”, s. 225. Sahatyöläisten osastossa ei näy suoria merkkejä estämisestä, mutta ei ole myöskään pyrkimystä aseelliseen vallankumoukseen.

²⁸⁶ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk . 16.9. ja 30.9.1917.

syksyllä 1917. Palkat ovat esillä jatkuvasti. Osasto joutuu jatkuvasti reivaamaan kurssiaan palkan-
korotuksiin ja tehtyihin sopimuksiin.

Mistä edellä sanottu voisi johtua? Tuskin ainakaan siitä, että sahatyöläiset ja heidän perheensä olisi-
vat eläneet laadukasta elämää tai edes muita työläisryhmiä paremmin. Vastata voi vain psykolo-
gisoinneilla. Oliko tämä karskien satakuntalaisten työmiesten tapa ilmaista asioita? Johtiko vaikea
tilanne toivottomuuteen? Oliko olemassa joku muu kanava, jossa osaston jäsenet, ja erityisesti sen
johtohenkilöt saattoivat pitää näitä asioita esillä? Seurasiko edellä sanotusta, että ammattiosaston
kokouksissa keskityttiin pääasiassa palkkakysymykseen? Toisaalta, kun joulukuun 19. päivä oli
koolla 225 osaston jäsentä, joukossa oli varmasti runsaasti suurissa vaikeuksissa olevien perheiden
huoltajia. Ja vielä yksi erikoinen näkökohta; naisilla ei ollut enää vuonna 1917 mitään osuutta osas-
ton tehtävissä ja edustuspaikoilla. Heitä ei valittu minkäänlaisiin tehtäviin. Aiemminkin osuus oli
vähäinen, nyt olematon. Vain palkankorotusvaatimusten yhteydessä naiset mainitaan eli heitä oli
edelleen molemmilla sahoilla.

Taistelu vallasta

Suomi kulki kiihtyvällä vauhdilla kevään 1917 maatalouslakoista kohti sisällissotaa. Vähemmistönä
eduskunnassa olleet porvarilliset puolueet estivät venäläisten avulla ns. valtalain esittämisen heinä-
kuussa. Eduskunta hajotettiin ja lokakuun alussa pidetyissä vaaleissa porvarilliset puolueet tulivat
enemmistöksi. Työväen edustajat erosivat senaatista. Elintarvikemellakat alkoivat. Kaartien perus-
taminen lisääntyi molemmin puolin. Työväestö joutui näkemään, että lainsäädännön kautta ei no-
peita parannuksia heidän elämäänsä tule. Kahakointia oli eripuolilla maata Työväen Vallankumouk-
sellisen Keskusneuvoston julistaman, viikon mittaisen suurlakon aikana. Veritekoja tehtiin eri puo-
lilla maata.²⁸⁷ Suurlakon alkusysäys oli, kun eduskunnan porvaripuolueet olivat hylänneet vaati-
muksen valtalasta, lain kahdeksan tunnin työpäivästä ja kunnallislait. Työväenjohtajat pyörittelivät
kysymystä vallanotosta.

Tammikuun lopulla 1918 maa ajautui sisällissotaan. Suojeluskunnat julistettiin hallituksen joukoik-
si, 27. päivänä tammikuuta punainen lippu nousi Helsingin työväentalon torniin. Porista suojelus-
kuntalaiset lähtivät pohjoiseen omiensa puolelle. Vallan kaupungissa otti punakaarti, sen pii-
riesikunta. Porin kaupungin alueella ei sisällissodan aikana taisteltu.

²⁸⁷ Haapalan mukaan marraskuun suurlakon väkivaltaisuuksissa kuoli 34 ihmistä. Se oli tietysti ennennäkemätöntä
Suomessa. Haapala 1995, s. 221.

Sosialidemokraatti julkaisi kolme ilmoitusta, jotka olivat yksinomaan tai yhdessä muiden ammattiryhmien kanssa tarkoitettu sahatyöläisille. Viimeinen oli paikallisen komentajan Hannes Uksilan vetoamus 7. huhtikuuta.²⁸⁸ Tappio uhkasi ja riviin kutsuttiin kaikki 18 – 50-vuotiaat työläiset.

Rintama kulki Porin pohjoispuolella. Taisteluja käytiin Ahlaisten saaristossa, Merikarvian eteläosissa, Noormarkussa, Pomarkussa ja Laviassa. Pori – Tampere-radnan suojaaminen oli punaisille tärkeä tavoite. Tampereen kukistumisen jälkeen huhtikuun alussa radnan merkitys tietysti väheni. Pääosa kaartiin lähteneistä sahatyöläisistä taisteli Pomarkun-Noormarkun suunnalla. Kiivaimmat taistelut käytiin lähellä Poria Harjakankaalla maaliskuun vaihteessa. Rintamalohkon viime vaiheen päällikkönä oli Armas Honkasalo. Hän lienee ollut samassa tehtävässä jo sodan alkuvaiheessa, mutta hänet syrjäytti Aksel Nikanor Aarre-Davidsson. Hänen miehensä jatkoivat Uudellamaalla aloittamiaan murhia. Noormarkun ja Porin välisellä Koliahteella helsinkiläiskomppania surmasi 16 vangittua Ahlströmin virkailijaa.

Porista viimeiset punaiset joukot ja valtavat määrät siviilejä lähti kolonnina 10. – 13. huhtikuuta kohti itää. Viimeisinä päivinä punakaartilaiset tuhosivat Porissa myös muita kuin sotilaallisesti merkittäviä laitteita ja tehtaita. Pääosa porilaisista joutui mairinnousun tehneiden saksalaisten vangeiksi Hämeenlinnan ja Lahden välillä²⁸⁹. Alkoi tappava vankileirikurjuus. Honkasalon johtama, pääosin Porin seudun sahatyöläisistä kasattu, lähes 300 miehen ja naisen joukko pääsi Viipurin länsipuolelle. Kun kaupunki oli jo valkoisilla, joukko kääntyi länteen ja lähti yrittämään Haminaan ja sitä kautta Venäjälle. Joukko antautui 2. toukokuuta Säkkijärvellä. Huomattava osa tästä ryhmästä ammuttiin, myös päällikkönä ollut Honkasalo.²⁹⁰

Sisällissota ja kaikki sen seuraukset tuhosivat Porin sahatyöläisten järjestäytyneen toiminnan pitkäksi aikaa. Seuraavan kerran sahatyöläiset kokoontuivat samalla itsevarmuudella kuin tammikuussa 1918 vasta jatkosodan jälkeen joulukuussa 1944. Toimintaa oli välilläkin ja urhea työtaistelu jo vuonna 1920.

²⁸⁸ Sosialidemokraatti, 13.1., 5.3. ja 7.4.1918.

²⁸⁹ Jussi T. Lappalainen, Punakaartin sota 1 ja 2. Lappalainen kuvaa yleispiirteissään Satakunnan taistelut ja vetäytymisen huhtikuussa 1918. 1. osa s. 89 – 90 ja s. 277 sekä 2. osa s. 43 – 47, 51 – 53, 153 – 155, 188 – 194, 231 – 236.

²⁹⁰ Marko Tikka, Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918, s. 263.

Kovia kohtaloita

Porin sahatyöläisten kohtalo vuoden 1918 tapahtumissa oli kova. Lokakuussa 1919 osaston kuukausikokous teki tilin selväksi: 58 osaston jäsentä katosi ”kapinan” melskeissä.²⁹¹ Vuotta myöhemmin painetussa Porin seudun Muistojulkaisussa on 74 sahatyöläisen nimeä. Tarkkaa lukua on mahdoton sanoa, kun luotettavaa jäsenluetteloa ei ole käytettävissä. Vuoden 1917 aikana jäseniä tuli ja meni. Muistojulkaisun laskentatapa voi olla väljä, osaston luotettavampi. Osaston laskemaa, siis 58 eri tavalla kuollutta, voi pitää miniminä. Suunta on selvä; menetykset viilsivät syvältä, osaston jäsenet kokivat kovia kohtaloita.²⁹²

Armas Honkasalo oli muodolliselta asemaltaan osaston varapuheenjohtaja, kun hänet ammuttiin Viipurissa ilmeisesti toukokuun puolivälin tienoilla. Viimeinen elonmerkki on 13. toukokuuta tehty kuulustelupöytäkirja.²⁹³

Nuori, tuolloin 26-vuotias mies oli pikavauhtia kasvanut osastossa kaikkein vastuullisimpiin tehtäviin. Vuodesta 1915 lähtien häntä voi pitää osaston suunnannäyttäjänä. Hän ehti olla myös osaston sihteerinä ja rahastonhoitajana. Varsinkin vuoden 1917 aikana hänelle kertyi kohtuuttomalta näyttävä määrä tehtäviä myös osaston ulkopuolella.

Honkasalon kirjoittama katsaus osaston kymmeneltä ensimmäiseltä vuodelta on riipaisevaa tekstiä. Hänen pöytäkirjoistaan, mutta erityisesti tuosta toimintakertomuksesta käy ilmi hänen sivistyneisyytensä.

Honkasalo oli Porin Pyrinnön parhaita urheilijoita, erityisesti hiihtäjä ja juoksijakin. Järjestötehtävissä häntä tarvittiin Pyrinnössäkin. Vuosina 1914 ja 1915 hän oli seuran sihteeri ja johtokunnassa vielä seuraavana vuonna.²⁹⁴ Armas Honkasalo oli avioton lapsi, jonka entinen sukunimi oli Johanson. Hän ehti lyhyen elämänsä aikana käydä Amerikassakin.

Viipurissa pidetyssä kuulustelussa toukokuussa 1918 Honkasalo oli tyyliinsä mukaisesti suora ja rehellinen. Hän ilmoitti ammatikseen palstatilallinen ja asuvansa Ulvilan Vanhanköiviston kylässä.

²⁹¹ Osaston arkisto. Pöytäkirjat, kk. 9.10.1919.

²⁹² Seuraavassa on käytetty vuoden 1920 Muistojulkaisun ja Suomen sotasurmien tietoja. Honkasalon ja Mäkisen kohdalla on käytetty myös muita lähteitä. Tarvittaessa ne on nootitettu.

²⁹³ Viipurin kuulustelupöytäkirjat. An 34, VROSyA, KA.

²⁹⁴ Porin Pyrintö 1923. V & U-seura Porin Pyrintö 1907 – 1922, s. 22 - 32.

Honkasalo myönsi olleensa syksyllä 1917 järjestyskaartissa, mutta jääneensä pois suurlakon jälkeen marraskuussa, ”kun ei sitä hyväksynyt”. Uudelleen hän liittyi tammikuussa ja myönsi asemansa johtotehtävissä, mm. Harjakankaan taisteluissa komppanian päällikön apulaisena. Säkijärvellä vangitun joukon ”korkein päällikkö” hän myönsi olleensa. ”Oli määräys perääntyä Viipuriin ja siitä huhuttiin vietävän Venäjälle”. Kuulustelun lopussa Honkasalo sanoi johtamansa joukon antautuneen ”ehdolla, ettei kenenkään henkeä oteta”. Kuulustelun kirjaaja jatkaa: ”paperia tästä ei ole”. Sen jälkeen kuulustelupöytäkirjan oikeaan sarakkeeseen merkittiin roomalainen ykkönen. Honkasalon tapauksessa se merkitsi välitöntä ampumista.

Porilaiset, niin sotilaat kuin siviilitkin, olivat päässeet pakomatallaan Hämeenlinnaan. Siellä taistelukuntansa ja – halunsa säilyttäneistä sahatyöläisistä tehtiin huhtikuun lopulla iskujoukko, joka pyrki mahdollisimman nopeasti Viipuriin. Kuulustelluissa Rosenlewin sahojen väen lisäksi oli paljon sahatyömiehiä Reposaarelta, Ahlaisten saariston kalastajia ja ilmeisesti pakomatkan varrella porukkaan muita satakuntalaisia otettuja. Lähes kaikki olivat nuoria miehiä.

Miksi tällainen joukko perustettiin ja miksi se lähti kohti Viipuria? Ainakin sen sotilaalliseen kuntoon luotettiin. Joku merkitys oli varmasti silläkin, että juuri tämän ryhmän arveltiin olevan suurimmassa vaarassa. Porin ja Reposaaren suojeluskuntien lausunnoissa muutamien kohdalle oli merkitty ”murhaaja” tai ”huono ihminen”. On täysin mahdollista, että osa oli mukana väistääkseen tuomion tekemisistään. Se on otaksunta, suojeluskuntien lausunnot olivat kaikissa tapauksissa verenhimoisia.

Kotiseudulta tulleen informaation vuoksi Porin seudun vangit on lähes poikkeuksetta kuulusteltu kahteen kertaan. Erikseen on Reposaaren suojeluskunnan johtajana esiintyneen Hugo Metherin laatima 26 nimen lista. Päiväämättömässä paperissa on myös Honkasalon nimi, mutta ilman pahaenteistä kruksia. Se merkinnee, että listan kirjoitushetkellä hänet on jo ammuttu. Mether luokittelee listassa mainitut erikoisen väkivaltaisina, rötöksiin osallistuneina punakaartilaisina.²⁹⁵

Vielä yksi kuva Armas Honkasalosta. Ammattiosaston jäsenen ja näkyvästi vuonna 1917 mukana olleen Anton Virran katkera kirje Korian asemalta on jollakin tavalla kulkeutunut Satakunnan Kansalle. Siinä kaikki ihanteensa ja uskonsa menettänyt ”rehellinen työmies” purkaa sydäntään monista asioista, muun muassa Kokemäen pappilan polttamisesta. Yksi arvio poikkeaa linjasta: ”Honkasalo täällä on mies kaikissa asioissa, tarttisi olla vaan enemmän semmoisia”.²⁹⁶

²⁹⁵ Em. Viipurin kuulustelupöytäkirjat. Tiedot Honkasalon kuulustelusta.

²⁹⁶ Rosenlew-arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. Päiväämätön lehtiartikkeli, jonka voisi olettaa olevan Satakunnan Kansasta. Kirje on lehden lainauksen mukaan päivätty 29.4.1918. On mahdoton sanoa, kuinka paljon kirjettä on käsitelty lehden toimituksessa. Honkasaloa saattoi kehua runsaastikin, hän oli jo haudassa.

Johan Anselm Mäkinen, osaston ensimmäinen puheenjohtaja kuoli ilmeisesti nälkään Tammisaaren vankileirillä 41-vuotiaana. Hän kuului niihin, jotka Porista paetessa pääsivät Säkkijärvelle asti. Mäkinen oli hieman poikkeava tässä joukossa ikänsä vuoksi. Miksi hän oli nuorehkojen miesten taistelujoukossa? Yksi selitys voisi olla, että hän arvioi yhteiskunnallisen toimintansa olevan valkoisessa Suomessa niin raskauttavaa, että hän näki ainoana mahdollisuutena ehtiä Venäjälle ja pelastaa henkensä. Mäkisen lyhyessä kuulustelussa Viipurissa hän kieltää ampuneensa muualle kuin maaliin. Kuulustelussa hänet luokiteltiin toiseen luokkaan eli teloitusriski ei ollut kovin suuri.

Juho Emil Aho, joka oli vuonna 1917 sekä puheenjohtaja että sihteeri. Pääsi vankileiriltä kotiin heinäkuussa 1918, mutta kuoli heti sen jälkeen. Aho oli 39-vuotias.

Kaarlo Dunder, 45-vuotias osaston entinen rahastonhoitaja, Oli ulvilalainen, mutta hänellä tuntui olevan hyvät yhteydet myös Porin Työväenyhdistykseen. Murhattiin Porissa kaksi päivää valkoisten tulon jälkeen.

Kalle Seppo, 29-vuotias Ruosniemen Työväenyhdistyksen aktiivinen jäsen. Ammattiosastossa hänen asemansa vahvistui ennen sisällissotaa ja häntä käytettiin mm. alustajana. Kuoli Suomenlinnassa marraskuussa 1918. Hän oli sisällissodan aikana vallankumousoikeuden jäsen.

Kustaa Suniva, 40-vuotias sahanasettaja Sunniemestä, jossa hän oli mm. työväenyhdistyksen puheenjohtaja. Liittyi ammattiosastoon jo 1905. Osallistui aktiivisesti osaston toimintaan erityisesti vuonna 1917. Kuoli keuhkokuumeeseen Hämeenlinnan vankileirillä.

Nestor Kulmala, 42-vuotias sahanasettaja Toejoelta. Osaston pitkäaikaisia jäseniä. Murhattiin ilmeisesti Lahdessa toukokuun alussa.

Frans Laiho, 35-vuotias pitkän linjan sahatyöläinen. Ammattiosaston jäsen alusta asti.

Monen sahatyöväen ammattiosaston jäsenen osuus vuoden 1918 sisällissodassa rajoittui vahtipalvelukseen tai kansliatehtäviin, esimerkiksi elintarvikelautakunnassa. Silläkään historialla ei aina selviytynyt valkoisten kustosta, kuta edellä oleva lyhyt lista osaston aktiivijäsenistä kertoo. Vaikka osastossa ei vuoden 1917 aikana ollut innostusta vallankumoukseen, lähes kaikki osaston vastuunalaisissa tehtävissä olleet osallistuivat jollakin tavalla punakaartin tai punaisen hallinnon toimintaan.

Rajapyykki

Koko osaston johtokaarti oli poissa, kun toiminta pääsi uudelleen liikkeelle. Näin sisällissodasta tuli myös tällä tavalla rajapyykki. Elossa oleminen ei ollut sama asia kuin toimintaan palaaminen. Henkiin jääneistä poikkeuksen teki Aksel Koski (s.1883), alkuvuoden 1917 puheenjohtaja, joka joutui painostuksen vuoksi eroamaan. Hän palasi ammattiosaston puheenjohtajaksi tammikuussa 1918.

Oman, hyvin luotettavan tuntuksen kertomuksensa mukaan Koski oli valittu kunnallisen miliisiin ja tästä siirtynyt punakaartiin helmikuussa. Hän oli ollut vartiopalveluksessa Porissa. Kun sahatyöväen liiton piirimies K.A. Hekkala siirtyi Helsinkiin Kansavaltuuskunnan työasiainosastolle, Koski tuli hänen tilalleen. Tässä tehtävässä hän haki Turusta lääninvaltuuskunnalta huomattavan rahasumman jaettavaksi seudun sahatyöläisille.²⁹⁷ Koskella oli ilmeisesti osuus myös siihen, että Seikussa sahattiin koko sodan ajan 8. huhtikuuta asti. Helmikuun alussa tuotannossa oli vain kahdentoista päivän katkos.²⁹⁸ Aksel Koskesta oli lausuntoa antamassa myös isännöitsijä Edvard Wallenius. Hänen vaikutustaan täytyi olla, että Koskesta lausuttiin halpamaisesti: ”Yllyttäjä, ei työteliäs. Luulee hyvin kaikki asiat ymmärtävänsä”.²⁹⁹

Koski sai tavanomaiset kuusi vuotta kuritushuonetta ja kansalaisluottamuksen menetys kahdeksaksi vuodeksi. Kesällä 1919 hän oli elvyttämässä osastoa ja kävi laajan kirjeenvaihdon Sahatyöväen liiton kanssa. Hänet valittiin myös liittovaltuuston jäseneksi vuosiksi 1919 – 1921. Koski oli välittävällä kannalla ns. kolmiliittoon perustettaessa. Sahateollisuustyöväen liiton V edustajakokouksessa syntyi äänestyspäätöksellä vain hetken elänyt Suomen Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen liitto.³⁰⁰

Kovaksi menneissä puoluekahinoissa Koski valitsi sosialidemokraatit ja sillä saattoi olla vaikutuksensa, että hän poistuu 1920-luvulla osaston toiminnasta. Koski oli myös kaksi vuotta Porin Työväenyhdistyksen puheenjohtajana 1921 – 1922.³⁰¹ Kun sosialidemokraatit perustivat oman ammattiyhdistyksensä sahatyöläisille hieman ennen SAJ:n toiminnan lakkauttamista vuonna 1929, Kosken nimeä ei näy.³⁰²

Myös Kalle Andersson oli näkyvästi esillä ammattiosastossa ennen sisällissotaa. Hän oli vuoden 1917 radikaalisiipeä. Andersson vaikutti osastossa 1920-luvulla, mutta ei ollut näkyvä johtaja. Il-

²⁹⁷ VRO 18118. KA.

²⁹⁸ Rosenlewin arkisto. Seikun sahan asiakirjoja. Tietoja vallankumoustaistelusta keväällä 1918, ilmoitus sosiaaliliiton tilastolliselle osastolle.

²⁹⁹ Edellä mainitut Kosken asiakirjat VRO:ssa. Porin suojeluskunnan lausunto.

³⁰⁰ Suomen Sahateollisuustyöväen liiton V (ylimääräisen) edustajakokouksen pöytäkirja.

³⁰¹ Seppälä, emt. s. 169.

³⁰² Uusi Aika 27.8.1929 ja 4.10.1950.

meisesti hänen aktiivisuutensa kohdistui enemmän poliittiseen toimintaan, josta hän sai myös van-
kilatuomioita.

Sisällissota ei nujertanut Porin sahatyöläisten ammattiosastoa, vaikka osasto itsensä tunsikin lyö-
dyksi ”...osasto on ollut nukuksissa jo toista vuotta, kun kapina murskasi meidänkin osaston”. Pö-
kerryttäneen iskun antoi myöhemmin sodan jälkeinen poliittinen tilanne ja sen työnantajalle antama
täydellinen ylivoima.

Kun osasto aloitti toimintansa 20. heinäkuuta 1919, paikalla oli 18 osaston jäsentä. Jo joulukuussa
osaston kuukausikokoukseen osallistui 80 jäsentä, joka myös kirjattiin jäsenmääräksi. Ensimmäiset
palkankorotusvaatimukset nousivat esille jo elokuussa 1919. Myös osaston jäsenyys Sosialidemo-
kraattisessa Puolueessa vahvistettiin.³⁰³ Osasto näytti pääsevän normaalille radalle.

Loppukesällä 1920 Reposaaaren satamasta alkanut lakko laajeni myös Rosenlewin sahoille. Lakkoon
on arvioitu Porin seudulla osallistuneen yli 3000 työläistä. Tilanne oli kireä jo ennen Reposaaaren
lakon alkamista, sillä Porin osasto oli jättänyt oman palkkavaatimuksensa jo aiemmin. Ensimmäisi-
nä taisteluun ryhtyneet lastaajat Rosenlew hääsi heti asunnoistaan. Rikkurityövoimaa oli Porin seu-
dulla paljon ja työväestö joutui monenlaisten hyökkäysten kohteeksi. Osasto tunnusti tappionsa
lokakuun 4. päivänä ja päätti töihin paluusta. Työnantaja käytti tilanteen hyväkseen ja irtisanoi lak-
koa puuhanneet aktiivit.³⁰⁴ Ala-Kapee-Valkonen näkevät Reposaaaresta alkaneen taistelun poikke-
uksellisenä solidaarisena taisteluna lakonmurtajia vastaan. Porin sahatyöläisille se oli myös palkka-
kamppailu. Lopputuloksen SAK:n historian kirjoittajat näkevät vielä synkemmin kuin ammattiosas-
to suostui myöntämään: ”Lakko päättyi täydelliseen tappioon”.³⁰⁵ Porin sahatyöväen ammattiosas-
ton nopea nousu vuoden 1918 katastrofista päättyi äkkijarrutukseen. Hävityn lakon jälkeen osasto
joutui neljännesvuosisadan mittaiseen alennustilaan. Koko 1920-luvun se säilytti hieman vaihdel-
leen aatteellisen ryhdin, mutta joutui näperteleämään edunvalvonnan kannalta merkityksettömissä
asioissa. Jo ennen SAJ:n lakkauttamista vuonna 1929 sosialidemokraatit perustivat rinnakkaisen
järjestön Porin sahatyöläisille. Se jatkoi alkuperäisen, vuonna 1905 perustetun osaston toimintaa
1930-luvulla.. Vuoden 1920 lakon jälkeen Rosenlew pystyi kuitenkin torjumaan edunvalvonnan
jyrkillä toimillaan, muun muassa irtisanomisilla. Tilanne muuttui vasta jatkosodan jälkeen syksyllä
1944.

³⁰³ Osaston arkisto. Pöytäkirjat 20.7. ja 3.8. 1919.

³⁰⁴ Uusi Aika 11.9.1920, Telin ym. emt. s. 76 rikkureiden toiminnasta. Osaston pöytäkirjassa 10.9.1920 käytetään
ilmaisu ”Pihkalan rikkuriarmeija”.

³⁰⁵ Ala-Kapee ja Valkonen, emt. s. 602 – 603.

5. Johtopäätöksiä

Vuoden 1905 suurlakon jälkeinen ammatillinen järjestäytyminen oli koko maassa lujasti sidoksissa valtiolliseen ja poliittisiin kysymyksiin. Padot murtuivat, mutta niiden taakse oli kerääntynyt aikaisempina vuosikymmeninä monenlaisia ideologisia ja taloudellis-sosiaalisia tekijöitä. Kun muualla Euroopassa työväenliikkeen kasvu oli pääosin ammattiyhdistysten kasvun varassa, Suomessa poliittisella työväenliikkeellä on suora vaikutus ammatilliseen järjestäytymiseen. Porissa tuo yhteys oli niin suora, että sahatyöläisten ammattiosasto maksoi palkkion jälkikäteen työväen yhdistyksen aktiiville, joka huolehti käytännön toimenpiteistä.

Porin saha- ja lautatarhatyöläisten ammattiosasto sinkoutui alkutaipaleellaan laidasta laitaan, äärimmäisyydestä toiseen. Rosenlewin henkinen ote sahatyöläisistään oli suurlakkoon asti erittäin vahva eikä patriarkaalinen suhde suinkaan kadonnut suurlakon seurauksena. Poliittinen kehitys ei ulottunut suoraan työpaikoille. Eduskuntauudistus ja yksikamarinen eduskunta eivät näyttäneet vaikuttaneen yllättävän vähän työntekijöiden ja työnantajan välisiin suhteisiin Rosenlewin sahoilla. Enemmän vaikutusta näyttäisi olleen työn tuloksen, lähes jalostamattomana raaka-aineena maasta viedyn sahatavaran kansainvälisellä kysynnällä ja tarjonnalla. Suurlakko ja sen saavutukset erityisesti suhteessa Venäjään oli erikoinen tapahtumasarja, kansallinen lakko, jonka tärkeimmästä tavoitteesta, Venäjä-suhteen höllentymisestä työnantaja ja työntekijät olivat yhtä mieltä. Kun suurlakon ensimmäisenä iltana Seikun sahan portit avattiin ja työväki aloitti lakon, Rosenlew maksoi mielellään töiden pysähtymisestä aiheutuneen hinnan – yhtiön johto kuului Fredrik Wilhelm Rosenlewista lähtien venäläistämispolitiikan vastustajiin. Yhtiön poliittista asennoitumista selittänee – ainakin osittain - vuosikymmeniä kestäneet sidokset länsivientiin, lähinnä brittiläisiin liikekumppaneihin. Yhtiön toiminnassa voi nähdä myös vissiä loogisuutta: vuonna 1917 sillä oli oma suojeluskunta Porissa ja se rahoitti valkoista armeijaa sisällissodan aikana. Liberaalista perusasenteesta huolimatta, kuri ja järjestys olivat välttämättömiä liiketoiminnan jatkamiseksi.

Ennen suurlakkoa Rosenlewin sahoilla yksittäiset työtaistelut olivat spontaaneja, yhden ammattiryhmän nousuja. Työnantaja nujersi palkkaliikkeet helposti. Ammattiosaston perustamisen jälkeen lakot olivat edelleen samanlaisia, satunnaisia, hetkellisiä demonstraatioita. Osasto oli perustamisensa jälkeen torjumassa ja varoittlemassa, se näki lakkojen heikentävän järjestäytyneen työväen asemaa. Tässä näkyi myös suora yhteys sosialidemokraattiseen puolueeseen. Kun puolue pelkäsi eduskuntauudistuksen vaarantuvan, sahatyöläisten ammattiosasto nosti valtiolliset asiat ensimmäisiksi ja perinteinen ay-liikkeen edunvalvonta oli toisarvoista, ja vielä täsmällisemmin, sitä ei ollut osaston ensimmäisinä vuosina. Kun osasto melko nopeasti suurlakon jälkeen ajautui heikkouden tilaan ja

jäseniä oli vähän, sosialidemokratia näyttäisi olevan toiminnan hengissä pitänyt voima. Jäsenmaksuun suostuivat maksamaan vain ne, joilla oli tiukimmat poliittiset ja järjestölliset siteet Porin ja Ulvilan työväenyhdistyksiin.

Kun edunvalvontaan ei ollut voimaa, osastolla oli korkeintaan välillinen vaikutus palkkakehitykseen. Työnantajan ei tarvinnut millään tavalla ottaa huomioon osaston varovaisia esityksiä. Tilanteen täytyi olla jäsenistölle henkisesti raskas ja uskottavuudelle tuhoisaa. Ongelmaa lisäsi täydellinen kyvyttömyys puolustaa omia jäseniä irtisanomisilta. Työnantaja otti ja erotti, osasto koki tilanteet puhtaana mielivaltaana, mutta ei pystynyt vastarintaan. Tässäkin valtakunnallisella tilanteella oli suora vaikutus: kokeneemmat ja ehkä luokkatietoisemmat tamperelaiset tehtaiden työläiset aiheuttivat epäonnistuneilla lakoillaan varovaisuutta Porissa.

Edellä kuvatussa tilanteessa ammattiosaston muu toiminta nousi tärkeäksi. Yhteenkuuluvuuden kannalta huveilla ja retkillä oli hyvä vaikutus. Huvitoiminta ei kuitenkaan ollut riittävän sitova syy pysyä osaston jäsenenä. Poliittisesti valistumattoman jäsenen oli vaikea nähdä perusteita maksaa jäsenmaksuja järjestölle, jonka toiminnasta hänelle ei ollut havaittavaa hyötyä. Perustamisen jälkeen osastosta eroaminen oli kiivasta. Kun jäsenmaksut - ja hyvin kuvaavasti, ns. lisäverot erityisesti jäivät maksamatta - osasto joutui erottamaan jäseniään. Tälle tielle pakotti jäsenyys Sahatyöläisten liitossa ja siitä taas yksi seuraus oli osaston liitosta eroaminen. Porin sahatyöläisten ammattiosasto ei ainakaan järjestönä rakentanut tarkkoja rajalinjoja järjestäytyneiden ja järjestäytymättömien välille. Ihmiset liittyivät ja erosivat, liittyivät ja erosivat. Tämä ei ollut porilainen ilmiö, vaan koski poikkeuksia lukuun ottamatta koko maata. Sahatavaran kysyntä alkoi laskea vuonna 1906. Vienti oli alhaista kahden seuraavan vuoden ajan, samassa tahdissa mureni 600 jäsenen ammattiosasto.

Sahatyöläiset asuivat samoissa yhdyskunnissa ja tunsivat toisensa hyvin, elämässä selviytymisesäkin perheet todennäköisesti tarvitsivat toisiaan. Työnantajan kova asenne esti painostamisen järjestäytymään, ehkä jopa aktiivisen vakuuttelunkin. Kriittinen, jopa ylikriittinen suhtautuminen omaan ammattiliittoon selittyy johonkin rajaan asti porilaisuudella. Kotkan johtoasemaa oli Porissa mahdoton hyväksyä ja kun kaikki yksityiskohdatkin liitossa kääntyivät porilaisen tulkinnan mukaan Kotkan ammattiosastojen eduksi, vastakohtaisuus oli pysyvää. Jos yhteenkuuluvuuden tunne ts. yhteiseksi koettu intressi työvoiman myymiseen ja siihen liittyvän kilpailun lopettaminen olivat johtamassa ammattiosaston perustamiseen, se ei merkinnyt, että olisi tunnettu valtakunnallista yhteenkuuluvuutta. Ei ollut valtakunnallisia työehtosopimuksia, palkasta ja muista eduista oli taisteltava paikallisesti. Samantapainen ajattelu näkyi vielä vuonna 1917, aivan uudenaikaisessa tilanteessa. Työpäivän pituudesta käytiin valtakunnallista kamppailua, muun muassa sen vuoksi, että kyse oli

lainsäätämistä. Elintasosta kiisteltiin paikallisesti, Rosenlewilla vielä kahden kunnan alueella, Porissa ja Ulvilassa erikseen

Ammattiosastoon paluun jälkeen kevättalveen 1914 asti oli runsaan puolen vuoden liennytyksen kausi. Sahaliiton katse oli Kotkan pitkässä lakossa, sitten syttyikin maailmansota ja liiton toiminta lamaantui täysin. Luottamus osaston ja liiton väliltä romahti uudelleen Venäjältä hankittujen työpaikkojen paljastuttua petokseksi. Puheenjohtaja Eero Haapalaisen humalaiset toilailut lisäsivät kireyttä.

Kuten aiemmin on viitattu, poliittisten muutosten lisäksi talouden konjunkttureilla oli vaikutuksensa ammattiosaston toimintaan. Kansainvälisen talouden korkeasuhdanne alkoi vuonna 1909 ja sitä jatkui vuoteen 1913. Vientiluvut kasvoivat kiihtyen ja hinta oli korkealla. Vaikka Rosenlewin sahojen suuressa työtaistelussa vuonna 1913 olikin kysymys työajasta, siihen rohkaisi korkeasuhdanne ja erinomainen työllisyystilanne. Se, mistä osastossa oli haaveiltu jo vuonna 1905, pääsi valloilleen vasta nyt. Osasto ja sen jäsenet saattoivat nyt olla ohjaamassa tapahtumien kulkua. Itseluottamus oli korkealla.

Porin sahatyöläisten ammattiosasto radikalisoitui pysyvästi kesän 1913 seurauksena. Lakon aikana työläiset saivat nähdä – molemminpuolisen propagandan lävitse – että, työnantaja joutui perääntymään. Tällä kerralla julkisen nöyryytyksen, ainakin sen piirteitä, sai niellä työnantaja. Pelokkaille työläisille sen on täytynyt olla vapauttava kokemus: Rosenlewin johto joutuu ottamaan ammattiosaston esitykset huomioon ja kohtelemaan tasavertaisen oloisesti työväenjohtajia Oskari Tokoita ja Eero Haapalaista. Vuoden 1913 lakossa Rosenlewin sahoilla oli yhtymäkohtia lähivuosien suurten poliittisten käänneiden kanssa. Se herätti, avasi silmiä, ja samalla se tuki pitkään elänyttä, mutta kolhuja saanutta uskoa ihmisten tasa-arvoisuudesta. Lakolla oli paikallisesti samanlaisia piirteitä kuin Risto Alapuron kuvauksessa helmikuun manifestissa: ”Yhtäkkiä ja kaikkien nähden oli Suomen herroille luettu lakia”. Vuoden 1913 lakko Rosenlewin sahoilla vahvisti ammattiosaston asemaa, mutta paljon tärkeämpää oli työntekijöiden hankkima kokemus järjestyneen toiminnan tuomista mahdollisuuksista.

Lakko oli myös Porin sahatyöläisille oppitunti ammattiliiton ja keskusjärjestön merkityksestä. Ammattiosasto palasi sahatyöväen liiton jäseneksi. Ei voi sanoa, että osasto olisi perustettu uudelleen, mutta uuden alku vuosi 1913 oli.

Oman voimansa huomanneelle joukolle, tärkeä opintokerho oli oman tariffiesityksen perusteellinen rakentaminen. Tuo prosessi oli kehittävä, vaikka se johtikin nollatulokseen. Lakko ja tariffin käsittely tukivat myös ammattiosaston yhtenäisyyttä. Yhdessä keskustelemalla luotiin hinnat eri työvai-

heille. Kun tähän päästiin, väen on täytynyt ymmärtää yhteisen edun merkityksen. Varmasti monet yksityiskohdat aiheuttivat riitoja ja epäuskoa, mutta ymmärrys kollektiivisesta edusta voitti nyanssit.

Vuoden 1913 lakolla näyttää olleen kaksi suoraa vaikutusta Porin sahatyöväen ammattiosastoon. Se säilytti toimintakykynsä ja –tarmonsä ihmeellisen hyvin I maailmansodan vuosina. Tämän vuoksi osaston ei tarvinnut kevättalvella 1917 lähteä vallankumousvuoden muutoksiin henkisestä ja järjestöllisestä nollatilanteesta. Toiminnan pääsuunta oli selvillä: työaika ensin järjestykseen ja sitten työhön palkkojen korottamiseksi. Toimintasuunnitelman ydinkohdat olivat täsmälleen samat kuin syksyllä 1913 ja talvella 1914. Poliittisen tilanteen nopea muutos vuonna 1917 antoi mahdollisuuden radikaalisti lyhentää työaika ja siksi korostui ensimmäisenä uudessa tilanteessa.

Vuoden 1917 oloissa sahatyöläisosasto toimii hyvin maltillisesti. Työttömyys ja elintarvikeongelma tiedetään ja ymmärretään, mutta ne saavat osaston toiminnassa yllättävän vähän painoarvoa. Palkkakehityksen nähdään olevan ratkaisu myös tähän kysymykseen. Osasto keskittyi ammattiyhdistystoimintaan. Se ei valmistautunut vallankumoukseen. Käytettävissä olevien lähteiden perusteella sahatyöläiset eivät ainakaan järjestönä valmistautuneet sotilaalliseen yhteenottoon. Sisällissodassa ei taistellut punakaartin yleisestä profiilista poikennutta porilaisten sahatyöläisten joukko-osastoa. Sellainen näyttää selkeästi syntyneen vasta pakovaiheessa Armas Honkasalon ympärille.

Seikun saha kävi muutamaa päivää lukuun ottamatta koko sisällissodan ajan. Tämä näyttäisi olleen kahden henkilön, piirijärjestön edustajana kesästä 1917 toimineen K.A.Hekkalan ja osaston puheenjohtajan Aksel Kosken ansiota. Osa osaston toimihenkilöistä kulkeutui punaisen siviilihallinnon tehtäviin. Porin sahatyöläisten ammattiosasto ja huomattava osa sen jäsenistä tuntui joutuvan sisällissotaan. Pyrkyä siihen oli vähän.

Vuonna 1905 perustettu ja kahdeksan vuotta myöhemmin perusteellisen muodonmuutoksen kokenut Porin sahatyöläisten ammattiosasto ehti kulkea äärimmäisyydestä toiseen ennen sisällissotaa. Turbulenssiin on ymmärrettävät syyt: kolme perusteellista poliittisen tilanteen muutosta Venäjällä, yksikamarisen eduskunnan tulo Suomeen ja lopuksi sisällissota. Kesällä 1914 alkanut maailmansota kiristi toimintaoikeuksia ja aiheutti työttömyyttä. Useat sahatyöläiset ehtivät kokea täysin patriarkaalisen työnantajasuhteen, mutta myös ammattiosaston voiman kasvun vuonna 1913 ja erityisesti 1917. Sahatavara oli suhdanneherkkä vientituote. Kolmeentoista vuoteen mahtui myös suuria kysynnän heittelyjä. Ammattiosaston aktiivisuus ja itsetunto näyttää olleen melko suorassa suhteessa työllisyystilanteeseen.

Vuoden 1918 tyrmäivät kokemukset kaikkine seurauksineen ulottuivat aina jatkosodan jälkeiseen syksyyn vuonna 1944. Kun sihteeri Armas Honkasalo kirjoitti kymmenvuotiaan ammattiosaston muistelmia vuonna 1915, hänellä oli sarja kysymyksiä: ”Mutta miten on oikeuden lopullisen voiton kanssa? Osottaako historian ajanjakso, jossa nykyään elämme selvää ja todistettavissa olevaa kehitystä siihen suuntaan, sitä olotilaa kohti, jossa olisi jokaisella oikeus elää, totuus ja ihmisyyys valtaa pitäisivät ja väärä ja valhe ja heikomman sorto olisivat ylimuistoisia ja voitettuja asioita?”

Vuoden 1920 jälkeen ulkopuolinen tarkkailija olisi voinut vastata lennokkaalle sihteerille kyynisesti yhdellä sanalla: ei. Porin sahatyöläisten alkuvaiheen toiminta nosti satunnaisesti itsetunnon ja toimintatarmon korkealle. Se kantoi jopa yli sisällissodan, mutta ei enää 1920-luvulle. Suomalaisen yhteiskunnan tilanne saneli myös sahatyöläisten toiminnan rajat.

Varovaisuudestaan ja epävarmuudestaan huolimatta Porin sahatyöläisten ammattiosastolla oli vuosina 1905 – 1918 myös itsenäinen linjansa. Yksi esimerkki tästä oli suhde omaan ammattiliittoon. Sen toiminta kyseenalaistettiin eroamalla siitä ja uudessa tilanteessa palattiin ammattiliiton jäsenyyteen.

Suomalaisessa stereotyyppisessä käsityksessä työväestön luokkatietoisuuden ja järjestövoiman uusi kasvu yhdistetään Venäjän vallankumouksiin, siis vuoden 1917 käännteisiin. Porin sahatyöläiset radikalisoituivat jo sahatyöläisyyden korkeasuhdanteessa ennen I maailmansotaa. Vuoden 1913 viiden viikon lakko ja sitoutuminen uudelleen omaan ammattiliittoon loivat uskon omiin voimiin ja mahdollisuuksiin.

Omaa tietään Porin sahatyöläiset näyttäisivät kulkeneen myös vuoden 1917 tapahtumissa. Järjestötoiminta voimistui ja vapautui, työnantajien kanssa oltiin ainakin näennäisesti tasa-arvoisia. Miksi Porin osasto näissäkin oloissa hyvin reformistisen linjansa? Miksi usein historiallisessa kirjallisuudessa esitetty arvio, että työväenliikkeen toimintatapoja tuntemattomien, äkkijyrkkien jäsenten vaikutus oli niin vähäinen Porin sahatyöläisosastossa?

Ja kaikesta edellä sanotusta huolimatta, kaikesta varovaisuudesta huolimatta, vallankumous ja sisällissota ajoivat ammattiosaston perusteelliseen katastrofiin.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Kirjallisuus

- Ahvenainen Jorma, Suomen sahateollisuuden historia. Porvoo 1984.
- Alanen Aulis, Suomen puutyöläisten järjestötoiminnan vaihteita. Vaasa 1956.
- Ala-Kapee Pirjo - Valkonen Marjaana, Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki 1982.
- Alapuro Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 - 1930. Porvoo 1994.
- Furuholm Tapio, Esitämme jyrkän vaatimuksen... : Osasto n:o 6, 100 vuotta metallityöläisten asialla. Pori 1999.
- Haapala Pertti, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920. Helsinki 1995.
- Haapala Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820 - 1920. Vammala 1986.
- L.I. Kaukamaa, Porin seutu itsenäisyystaistelun vaiheissa. Pori 1933.
- Kettunen Pauli, ”Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike.” Teoksessa Kansa liikkeessä, toimittanut Risto Alapuro ym. 2. painos. Vaasa 1989.
- Kontula Arvi - Rantanen Vilho, Taistelujen tie. Porin Työväenyhdistyksen 60-vuotishistoriikki 1887-1947 Pori 1947.
- Kuisma Markku, Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620 – 1920. Helsinki 1993.
- Lagerroos Paavo, Seikun sahan työntekijäin sairauskassan 100-vuotishistoriikki. Pori 1986.
- Lagus Hugo, Fredrik Wilhelm Rosenlew 1831 – 1892. Porvoo 1931.
- Lappalainen Jussi T., Punakaartin sota 1 ja 2. Helsinki 1981.
- Muistojulkaisu kumoustaistelussa sortuneista Porin ja lähiseudun työläisistä. Pori 1920.
- Nikula Oscar, Rosenlew-koncernen. En hundraårig utveckling från handelshus till storindustri. Helsinki 1953.
- Porin Pyrintö 1923. V & U-seura Porin Pyrintö 1907 – 1922. Pori 1923.
- Reuna Risto, Puutyöläisten historia I, Helsinki 1984.
- Rinne Harry A., Trävaruproduktion och trävaruhandel i Björneborgs distrikt 1856 – 1900. Vammala 1952.
- Saarinen Juhani, Porin historia III, 1809 – 1939. Pori 1972.
- Selostus Suomen Sahateollisuustyöväen liiton perustamisesta sekä liiton ensimmäisestä ja toisesta edustajakokouksesta. Kotka 1909.
- Seppälä Aarne, Varjosta valoon ja vaikuttajaksi. Porin Työväenyhdistys 1887 – 2005. Pori 2005.
- Similä Markus, Yhtä näytön paikkaa. 125-vuotiaan Seikun sahan tarina. Pori 1997.
- Soikkanen Hannu. Kohti kansanvaltaa I. 1899 -1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Sulkunen Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Jyväskylä 1986.

Suomen sotasurmat 1914 – 1922. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main?lang=fi>

Talve Ilmar, Suomen sahatyöläisten työstä ja palkkaustavasta ennen 1920-lukua. Sananjalka 4/1962.

Telin Tuula - Lehtonen Maisa - Sjöblom Pentti, Pihlavan puutyöväen ammattiosasto r.y. n:o 92. Pori 1988.

Teräs Kari, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880 -luvulta 1950-luvulle. Turku 1995.

Tikka Marko, Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Helsinki 2004.

Tokila Heikki, Se assuu Toejoe rannal, Pori 2002.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Björneborgs Tidning

Helsingfors Dagblad.

Kansalainen

Porin Kaupungin Sanomia.

Sahatyöläinen

Satakunta

Sosialidemokraatti

Työmies

Uusi Aika

Julkaisemattomat lähteet

Etsivän Keskuspoliisin kokoelmat

Valtiorikosoikeuden ja Valtiorikosylioikeuden aktikokoelma (VRO ja VRYO)

Valtiorikosoikeuden syyttäjistön arkisto

Kansallisarkisto, KanA

Porin Kaupungin arkisto.

Porin Sahatyöväen ao. ry:n arkisto.

Porin Työväenyhdistyksen arkisto. TA.

Rosenlewin arkisto.

Elinkeinoelämän Keskusarkisto, ELKA.

Suomen Puutyöväen arkisto. TA.

Työväen Arkisto, TA

Suomen Sahateollisuustyöväen Liiton arkisto. TA.

Suomen Sahateollisuustyöväen Liiton V (ylimääräisen) edustajakokouksen pöytäkirja. TA

Viiipurin kuulustelupöytäkirjat. An 34, VROSyA, KA.